

mersin üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE INSTITUTE OF
mersin university

e-ISSN: 2602-4608

GÜZ/AUTUMN 2022

Cilt-Volume:6 / Sayı-Issue:1

Sahibi

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU
Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Editör

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU
Prof. Dr. Kemal BİRDİR
Prof. Dr. Levent YAYLAGÜL
Prof. Dr. Aslıhan DOĞAN TOPÇU
Prof. Dr. Ayşe AZMAN
Prof. Dr. Bülent ARI
Prof. Dr. Candan ÜLKÜ
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM
Prof. Dr. İsmail İŞCEN
Prof. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN
Prof. Dr. Serhat HARMAN
Prof. Dr. Turgay BUCAK
Prof. Dr. Sibel ÜNALAN ÖZDEMİR
Prof. Dr. Aydan ÖZSOY
Prof. Dr. Adem YILMAZ
Doç. Dr. Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER
Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ
Doç. Dr. Savaş MARAŞLI
Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN

Sekretarya

Arş. Gör. Güleycan AKTAŞ
Arş. Gör. Dr. Edip AYGÜLER
Cemile ÖCEK BENLİ

Yabancı Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KURTOĞLU ZORLU

Türkçe Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. Çiğdem KALEGERİ

Dergi Tasarımı

Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ SAĞLAM

Grafik Uygulama

Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ SAĞLAM

Yayın

Yerel süreli e-yayın
e-ISSN: 2602-4608
Haziran/June 2022
Cilt/Volume: 6 Sayı/Issue: 1

Adres

Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Turizm Fakültesi Binası, Kat:2,
Çiftlikköy Kampüsü, 33343, Yenişehir / Mersin
Tel: 0324 361 00 01 /17611
Faks: 0324 361 02 87
e-posta: sbdergi@mersin.edu.tr

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Suavi Ahıpaşaoğlu (Cumhuriyet Ünv.)	Doç. Dr. Pınar İbe Akcan (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Canan Parla (Anadolu Ünv.)	Prof. Dr. İclal Ergenç (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Açalıya Allmer (Dokuz Eylül Ünv.)	Prof. Dr. Ertan Eğribel (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Muna Yüceol Özözen (Çukurova Ünv.)	Prof. Dr. Efrumiye Ertekin (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Maria Rosa Anttognazze (King's College)	Prof. Dr. Nezihe Figen Ersoy (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Abuzer Pınar (Harran Ünv.)	Prof. Dr. Murat Ferman (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Ayşe Azman (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. Zeliha Göker (Akdeniz Ünv.)
Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam (Hacettepe Ünv.)	Prof. Dr. Doğan Gürsoy (Washington State Univ.)
Prof. Dr. Hanife Dilek Batıslam (Çukurova Ünv.)	Prof. Dr. Murat Hançer (Univ. Of Central Florida,)
Prof. Dr. Cemal Sakallı (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. Lars Johanson (Johannes Gutenberg Univ.)
Prof. Dr. Nazlı Bayram (Yaşar Ünv.)	Prof. Dr. Orhan İçöz (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Fulya Sarvan (Akdeniz Ünv.)	Prof. Dr. Kurtuluş Karamustafa (Erciyes Ünv.)
Prof. Dr. Fatma Cana Bilsel (ODTÜ)	Prof. Dr. Nevzat Kaya (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Bahar Taner (Mersin Ünv.)	Prof. Dr. İsmail Kızılırmak (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Hamdi Brova (Ankara Ünv.)	Prof. Dr. O. Avşar Kurgun (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Orhan Tekelioğlu (Sakarya Ünv.)	Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Önal (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Alev Bulut (İstanbul Ünv.)	Doç. Dr. Gürkan Akdağ (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ashıhan Doğan Topçu (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Yılmaz Akgündüz (Dokuz Eylül Ünv.)
Prof. Dr. Fatih Cin (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Oğuz Alp (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Nadir Engin Uzun (İstanbul Okan Ünv.)	Doç. Dr. Bülent Arı (Mustafa Kemal Ünv.)
Prof. Dr. Serap Çabuk (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Hasan Gül (Samsun 19 Mayıs Ünv.)
Prof. Dr. Candan Ülkü (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Mehmet İnce (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. A. Celil Çakıcı (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. İhsan Kamalak (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Ünv.)	Doç. Dr. Yakup Karabacak (Akdeniz Ünv.)
Prof. Dr. Cemile Çelik (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Ayhan Karakaş (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. Azmi Yalçın (Çukurova Ünv.)	Doç. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen (Çukurova Ünv.)
Prof. Dr. İsmail H. Demirdöven (Hacettepe Ünv.)	Doç. Dr. Ufuk Özcan (İstanbul Ünv.)
Prof. Dr. Mehmet İsmail Yağcı (Mersin Ünv.)	Doç. Dr. Veli Kargı (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Ali Deran (Niğde Ömer Halisdemir Ünv.)	Doç. Dr. Uysal Yenipınar (Mersin Ünv.)
Prof. Dr. Faruk Yücel (Ege Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Murat Göç (Pamukkale Ünv.)
Prof. Dr. Murat Durukan (Mersin Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Ercan Aşkın (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)
Prof. Dr. Aysun Yüksel (Anadolu Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi Elif Arıca Akkök (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Fikret Dülger (Çukurova Ünv.)	Dr. Öğr. Üyesi H. Ertuğ Ergürer (Karamanoğlu Mehmet Bey Ünv.)

Cilt 6/ Sayı 1
Hakemleri

- Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI (Mersin Üniv.)
Prof. Dr. Mustafa BULAT (Atatürk Üniv.)
Prof. Dr. Umut KARABULUT (Pamukkale Üniv.)
Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN (Erciyes Üniv.)
Doç. Dr. İbrahim BOZKURT (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Mehmet DURUEL (Hatay Mustafa Kemal Üniv.)
Doç. Dr. Orhan TURAN (Batman Üniv.)
Doç. Dr. Önder YAĞMUR (Atatürk Üniv.)
Doç. Dr. Savaş YILDIRIM (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Songül ULUTAŞ (Mersin Üniv.)
Doç. Dr. Zafer ATAR (Manisa Celal Bayar Üniv.)
Dr. Öğr. Üys. Muharrem AKSU (Süleyman Demirel Üniv.)
Dr. Öğr. Üys. Mustafa Çağrı AYALP (Tarsus Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Lale YILMAZ (Mersin Üniv.)
Dr. Cemre BOLGÜN (Manisa Celal Bayar Üniv.)
Dr. İbrahim YILMAZ (Emniyet Genel Müd.)

İÇİNDEKİLER

Künye	1
Danışma Kurulu	2
Hakemler	3
İçindekiler	4
Sunuş	5

Prof. Dr. Y. Gürhan TOPÇU, Editör

Makaleler

Geç Dönem Osmanlı Taşrasında Bir İnfaz Kurumu: Mersin Hapishanesi Örneği (1864-1920) Mustafa DAĞ	06-26
Kurumsallaşma Sürecindeki İşletmelerde İnsan Kaynakları Uygulamalarının Önemi: Bir İşletme Örneği Nurcan TEMİZ - Ezgi ÇİÇEK ERGÜNEŞ	27-39
Yaşar Kemal'in Romanlarında Yaşlı Roman Kahramanları Aziz ŞEKER - Gökhan KURT	40-47
Selçuklu Yıldız Motifinin Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde Sanatsal Tasarımlara Yansıması Gözde SÖNMEZTÜRK - Sevim İŞBİLİR - Mehmet GÖÇER	48-60
Çağdaş Sanata İkonolojik Bir Yaklaşım: "Müjde" Örneği Görkem KUTLUER	61-66

EDİTÖRDEN

*Merhaba değerli okuyucular,
2022 yılına veda ettiğimiz bugünlerde, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin 2022 Aralık sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimiz altıncı yaşını tamamlarken, başvurusu 2022 yılı başında yapılan "TrDizin" süreci devam ediyor. Yedinci yaşımızda da başta "TrDizin" olmak üzere ulusal ve uluslararası endekslerde yer alma ve dergimizin akademik kalitesini artırma hedeflerimiz doğrultusunda çalışmaya devam edeceğiz.
Bu sayı için dergimize başvuran birçok makale içinden oldukça seçici davranarak yayın aşamasına getirdiğimiz 5 makaleyi sizlerle buluşturuyoruz. Dergimizdeki makalelerin değerlendirmesinde zamanını, bilgisini ve emeğini esirgemediğiniz tüm hakemlerimize; dergi yayın ekibimizde yer alan editör yardımcılarımız **Doç. Dr. Aslıhan ARDIÇ ÇOBANER** ve **Dr. Öğr. Üyesi Ender GÜRGEN**'e, dergi sekreteryasını yürüten **Arş. Gör. Güleycan AKTAŞ**, **Arş. Gör. Dr. Edip AYGÜLER** ve **Cemile ÖCEK**'e; Türkçe dil editörü **Öğr. Gör. Dr. Çiğdem KALEGERİ**'ye ve mizanpaj editörü **Öğr. Gör. Ayşegül TUĞUZ**'a çok teşekkür ediyorum. Elbette en büyük teşekkürü büyük emeklerle hazırlanmış çalışmalarını dergimize gönderen yazarlarımıza ve okuyucularımıza borçluyuz.
Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere...*

*Editör
Prof. Dr. Y. Gürhan Topçu*

01.07.2022

Geliş Tarihi
Submitted

07.09.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

Mustafa DAĞ (mustafadag@harran.edu.tr , ORCID: 0000-0003-4571-8115)

Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1139291>

GEÇ DÖNEM OSMANLI TAŞRASINDA BİR İNFAZ KURUMU: MERSİN HAPİSHANESİ ÖRNEĞİ (1864-1920)

Özet

Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda değişim ve dönüşümün yaşandığı alanlardan biri de hukuk olmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı hukukunda ceza kavramının yeniden yapılandırılmasıyla birlikte imparatorluk genelinde hapisanelere olan ihtiyaç artmıştır. Ancak imparatorluğun içerisinde bulunduğu ekonomik durum bu ihtiyacı karşılamak için yeterli olmamıştır. Pek çok suçun hapisle cezalandırılması neticesinde var olan hapisaneler mahkûmlarla dolup taşmıştır. Bu durum fizikî yapının ve sağlık koşullarının asgarî insanî yaşam standartlarının altına düşmesine neden olmuştur. Bu gibi sıkıntıların giderilmesi amacıyla imparatorluk genelinde mevcut hapisanelerin ıslahının yanı sıra yeni hapisanelerin inşa edilmesi çalışmaları yaygınlaştırılmıştır. Bu gibi faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerden biri de Mersin olmuştur. Çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklar ışığında Mersin Hapishanesi'nde yapılan ıslah ve inşa çalışmaları, suç türleri ile mahkûm oranlarının cinsiyete göre dağılımı, hapisane çalışanları ile sağlık koşulları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Ceza, Mahkûm, Son Dönem Osmanlı Hapishaneleri, Mersin Hapishanesi.

AN EXECUTION INSTITUTION IN THE LATE OTTOMAN PROVINCE: THE EXAMPLE OF MERSIN PRISON (1864-1920)

Abstract

With the Tanzimat period, one of the areas where change and transformation was experienced in the Ottoman Empire was law. In this direction, with the restructuring of the concept of punishment in Ottoman law, the need for prisons increased throughout the empire. However, the economic situation of the empire was not enough to meet this need. As a result of many crimes being turned into prisons, the existing prisons are overflowing with prisoners. This situation has caused the physical structure and health conditions to fall below the minimum human living standards. In order to eliminate such problems, the construction of new prisons as well as the improvement of existing prisons throughout the empire were expanded. Mersin was one of the places where such activities were carried out. In the study, in the light of archival documents and written sources in the last period of the Ottoman Empire, the improvement and construction works in Mersin Prison, the distribution of crime types and prisoner rates by gender, prison staff and health conditions were tried to be evaluated.

Keywords: Crime, Punishment, Prisoner, Late Ottoman Prisons, Mersin Prison.

GİRİŞ

Osmanlı hukukunda zindan¹ veya hapis, ceza infaz kurumu olarak değil de muhakeme sürecinden önce hükümlülerin tutuklanma veya uyarı niteliğinde tutuldukları mekânlar olarak nitelendirilmiştir (Yıldız, 2002, s. 107). İşlenmiş olan suçun niteliğine göre 19. yüzyılın ortalarına kadar genel olarak kısas, hadd, diyet ödeme, ta'zir, kürek, kalebentlik², prangaya vurulma, sürgün, para cezası, belirli uzvun kesilmesi, zindana atma ve idam gibi cezalar uygulanmıştır (Köse, 2007, s. 113; Tekin, 2006, s. 66). Bundan dolayı hapishaneler³ Osmanlı İmparatorluğu'nda, günümüzdeki modern işlahevi veya cezaevleri olarak daha çok Tanzimat dönemiyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Temel, 2009, s. 11; Olpak Koç, 2020, s. 608). Tanzimat'tan sonra 1840, 1851 ve 1858 yıllarında hukuk alanında yapılan düzenlemelerle hapishaneler cezanın infazında etkin rol üstlenmeye başlamıştır (Öntuğ ve Yılmaz, 2021, s. 58; Şimşek, 2017, s. 144; Artuk ve Alşahin, 2016, s. 174).

Tanzimat öncesi mahbes⁴ olarak nitelendirilen ve muhakeme süreçleri devam eden suçluların tutulduğu alan olarak nitelendirilen mekânlar, hapishane işlevi görmek için inşa edilmiş yapılar olmaktan çok uzak durumdaydı. Genel olarak hükümet dairelerinin alt katları veya bölge üst yöneticilerinin ikametgâhı olarak kullandığı konaklar bu amaç için kullanılmıştır (Arslan, 2019, s. 739). Bu dönemdeki zindan veya mahbesler sağlık açısından son derece elverişsiz, dar, havalandırma imkânı çok sınırlı olan, az ışık alan ve insan sağlığı açısından ikamete uygun olmayan alanlar olmuştur (Tekin, 2008, s. 208). Bu durum, Tanzimat süreciyle birlikte pek çok meseleye müdahil olan Avrupalı yöneticilerin de dikkatini çekmiştir. Bu doğrultuda hapishanelerin ıslahının gerçekleştirilmesi amacıyla Avrupalı diplomatlar Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerine eleştiriler yöneltmişlerdir (Tanış, 2018, s. 142). Bu eleştirilerde bulunan isimlerden biri de Sultan Abdülmecid döneminde çeşitli ayrıcalıklara sahip olan İngiltere Büyükelçisi Lord Stratford Canning olmuştur (Öztürk, 2014, s. 92). Lord Stratford Canning, Avrupa ülkelerindeki hapishane reformunun öncüsü olması hasebiyle Osmanlı hapishanelerinin ıslahı konusunda çalışmaların bir an önce başlatılması için yöneticilere diplomatik baskıda bulunmuştur (Sülek, 2019, s. 36-38).

Bu doğrultuda 1851 yılında birtakım girişimlerde bulunulmuşsa da Osmanlı hapishanelerinin ve tevkifhanelerinin⁵ ıslahı konusunda ilk ciddi adım 1856 yılında atılmıştır (Daşcıoğlu, 2017, s. 317). Nitekim 26 Şubat 1856 tarihinde ilan edilen İslahat Fermanı'nda mevcut yapıların ıslahına yönelik bilgiler şu ifadelerle aktarılmıştır: "...hukuk-ı insaniyyeyi hukuk-ı adalet ile tevfiğ etmek için mazanne-i sû' olanların veyahut te' dibât-ı cezaıyyeye müstehak bulunanların haps ve tevkiflerine mahsus olan kâffe-i mahbes ve mahall-i sâirede usûl-i hapsiyyenin mümkün mertebeye müddet-i kalîle zarfında ıslahına mübaşeret olunması..." (Karal, 2011, s. 262).

1856 ile 1858 yılları arasında Osmanlı hapishanelerini inceleyen İngiliz Binbaşısı Gordon'un hazırlamış olduğu rapor; Meclis-i Tanzimat, Meclis-i Vükelâ ve Sultan Abdülmecid tarafından 1858 yılında kabul görmüştür (Yıldız, 2015, s. 94). Bu raporda Osmanlı ceza hukukunda kapalı alanlar olarak nitelendirilen mekânlar ilk defa hapishane olarak tanımlanmıştır. Fransız Ceza Kanunu'ndan⁶ etkilenecek hazırlanan 1858 Osmanlı Ceza Kanunu'nda suçun tasnifi yapılmış ve suçlar genel olarak cinayet, cünha ve kabahat olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre idam, müebbet veya süreli olarak kürek veya kalebentlik, ömür boyu sürgün, rütbe veya memuriyetten ömür boyu azletme ve medenî haklardan mahrum etmeyi gerektiren suçlar cinayet olarak nitelendirilmiştir. Bir hafta ile üç yıla kadar hapis, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezası gerektiren suçlar cünha; bir haftaya kadar hapis ile 100 kuruşa kadar para cezası gerektiren suçlar ise kabahat olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 2020, s. 740-741).

Bu doğrultuda ilk Osmanlı hapishanesi 1859 yılında Yanya'da açılmıştır (Türkkan, 2020, s. 264). Bu raporun uygulamaya konulmasıyla birlikte Avrupalı diplomatların diplomatik baskıları bir süreliğine engellenmiştir. 1879 yılında daha önce Büyükelçi Lord Stratfor Canning ve Binbaşı Gordon'un vermiş olduğu ıslahat raporları Adliye Nezareti tarafından genişletilerek hapishanelerin idaresine, görevlilerin durumuna, mahkûmların masraflarına ve çalıştırılmasına, koşulların fizikî durumlarına, uygulanacak kaidelere ve mahkûmların ibadetlerine dair düzenlemeler yapılmıştır. 1880 yılında padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe giren 6 bölüm ve 97 maddeden oluşan (Tan, 2020, s. 1059) Memalik-i Mahrûse-i Şahane'de Bulunan Tevkifhane ve Hapishanelerin İdare-i Dâhiliyelerine Dair Nizamname Layihası yayımlanmıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 31/82).

¹ Farsça kökenli olan kelime karanlık ve kasvetli yer anlamına gelmektedir. Zindana atılan kişi için ise zindân-gîr veya zindâniyân tabiri kullanılmaktadır (Güneş Yağcı ve Nalbant, 2016, s. 84; Eren, 2013, s. 97).

² Mahkûmun Foça, Badrum, Akka, Amasra ve Sinop gibi bölgelerde bulunan kalelere kapatılması cezasıdır (Özçelik, 2011, s. 18).

³ Arapça habs ile Farsça hane kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Hapsolunan yer anlamına gelmektedir (Hanilçe ve Şeyhoğlu, 2020, s. 406; Devellioglu, 2010, s. 350).

⁴ Suçlunun alıkonulduğu, tutulduğu veya cezanın infaz edildiği yere mahbes, hapsedilen kişiye ise mahbûs denmektedir (Bardakoğlu, 1997, s. 54).

⁵ Devletin belirlemiş olduğu hukuk, kanun ve nizamla riayet etmeyen veya riayet etmediği iddia edilen kişilerin yargılama süreçleri tamamlanmıca kadar alıkonuldukları mekânlara tevkifhane veya tutukevi denilmektedir (Atar, 2011, s. 88).

⁶ 1810 yılında hazırlanmıştır (Güneş, 2017, s. 65).

Bu düzenlemeyle birlikte hapishaneler; hapishane, tevkifhane ve hapishane-i umumi olarak sınıflandırılarak hapishanelerin vilayet, liva ile kaza merkezlerinde kurulması doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır (Yılmaz, 2019, s. 1414; Gönüllü, 2011, s. 352). Lakin hapishanelerdeki koşulların düzeltilmesine yönelik belirlenen hedeflere ulaşılamamıştır. Her ne kadar nizamname hazırlanmış olsa da Adliye Nezareti'nde yaşanan tahsisat sıkıntısı, mahkemelerin imparatorluk genelinde yaygınlaştırılmaması ve dava süreçlerinin hızlı işlememesi hapishaneleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Tutukluların hızlı şekilde muhakeme edilememesi ve tutukluluk sürelerinin uzaması hapishanelerdeki yoğunluğu arttırmıştır. Tüm bunlar, fizikî mekânların yetersizliği sorununu güncel tuttuğu gibi tutuklu sayısı arttıkça sağlık koşullarının da kötüleşmesine neden olmuştur (Güldemirel, 2009, s. 190).

Bu tür sorunlar varlığını korurken yöneticiler bir yandan mevcut yapıları tamir etmeye çalışırken diğer taraftan da yeni modern hapishanelerin inşa çalışmalarını yürütmekteydi. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar hükümet binaları veya devlet yöneticilerinin konakları altında bulunan mahbesler biraz daha genişletilip iyileştirilerek hapishaneye dönüştürülmekteydi (Yıldız, 2012, s. 328). 1893 yılında ise hapishanelerin fizikî koşulları ve sağlık koşullarının ıslahına yönelik çalışmalar Serkiz Karakoç'un Fransızcadan çevirisini yaptığı nizamname doğrultusunda yürütülmüştür (Akin, 2011, s. 27).

20. yüzyılın başlarında siyasî anlamda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen hapishanelerin ıslah edilmesinin artık ertelenemez bir mesele olduğu anlaşılmıştır (Tekin ve Özkes, 2008, s. 189). Bu çerçevede 1911 yılında kurulan komisyon çalışmalarına başlamıştır. Nihai olarak hazırlanan raporda, Avrupa hapishaneleri örnek alınarak büyük hapishanelerin inşa edilmesi ve vilayet hapishanelerinin yeniden tanzim edilmesi ön görülmüştür. Bu ön görüşler doğrultusunda çalışmaların başlatılmasına yönelik karar alınmıştır (Gazel, 2010, s. 151). Hapishanelerin inşası, tamiri ve çalışanlarının giderleri gibi her türlü ihtiyacın karşılanması için gerekli olan bütçe Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olan Hapishaneler İdaresi Müdürlüğü'nün yetkisine bırakılmıştır (Saner ve Gönen, 2010, s. 176-177). Yeni hapishane inşasının başlanmasına yönelik çalışmalar Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ve ardından meydana gelen olumsuz gelişmeler neticesinde kesintiye uğramıştır. Böylece bu alanda yapılan yatırımlar askıya alınmıştır (Demirkol, 2012, s. 107). Fakat ıslahat çabalarına yönelik girişimler 1916 yılında Alman Doktor Pollitz'in⁷ Hapishaneler Umumî Müfettişi olmasıyla birlikte yeniden başlatılmıştır (Demiryürek, 2016, s. 553). Alman Doktor Pollitz'in 1918 yılında hazırlanmış olduğu rapor, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Pollitz'in Almanya'ya çağrılması üzerine uygulamaya konulamamıştır. Nitekim 1918 yılında doktorun görevine son verilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 123/3, 123/26). 1918 yılında ıslahat çalışmalarının kesintiye uğramasına rağmen 1919 ve 1920 yıllarında tekrar girişimlerde bulunulmuştur. Ancak istenilen başarı elde edilememiş, hapishanelerin ıslahat sorunu Cumhuriyet dönemine devredilmiştir (Sunay, 2018, s. 47). Cumhuriyet öncesi dönemde benzer sorunların yaşandığı bölgelerden biri de Adana vilayetine bağlı olan Mersin sancağı olmuştur.

1. MERSİN HAPİSHANESİ'NİN İNŞA VE ISLAH ÇALIŞMALARI

20. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğu bölgesinde olduğu gibi Mersin'de de mahbes hükümet konağının altında veya civarında yer almıştır. 1864 yılında Mersin'in kaza statüsüne kavuşması üzerine hükümet binası olarak inşa edilmiş, damı topraktan olan yapı ayrıca Zaptiye Dairesi olarak da kullanılmıştır. Muhtemelen mahpes veya hapishane olarak nitelendirilebilecek cezaevi burada bulunmaktaydı (Umar ve Can, 2019, s. 334-335). Bu doğrultuda 1871 yılında Mersin'de hapishane veya mahpes olarak nitelendirilebilecek bir yapının bulunduğunu içeren arşiv belgesi tespit edilmiştir. Belgenin içeriğine bakıldığında bu dönemde Mersin Hapishanesi'nin bir odadan oluştuğu ve Mersin Hükümet Konağı içerisinde bulunduğu görülmektedir. Belgenin devamında hükümet konağına ek olarak iki defter ve evrak odasının inşası için 6.460 kuruşa ihtiyaç duyulduğuna yönelik ifadeler de yer verilmiştir (BOA. ŞD. 2115/51).

Mersin'deki hükümlülerin 1893 yılında tutulduğu hapishanenin etrafını çevreleyen duvarların 2 metre daha yükseltilmesi amacıyla 2.700 kuruş temin edilmiştir (BOA. DH.MKT. 181/44). Bu çerçevede 26 Mayıs 1898 tarihinde Adana vilayeti ile merkezî idare arasında yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalarda Adana merkezi dışında kalan Mersin, Cebel-i Bereket, Ceyhan, İslâhiye, Bahçe, Ermenek, Kars-ı Zülkadriyye ve Haçin bölgelerinde yeni birer hapishane ve tevkifhanenin inşasına yönelik talepler dile getirilmiştir. Bu kapsamda gerekli çalışmaların yapılması amacıyla oluşturulan komisyon, ilgili bölgelerde inşa çalışmalarının başlatılması doğrultusunda karar almıştır. Kozan ve Payas'ın yanı sıra İçel İli sancağına bağlı olan Mut ile Anamur kazalarında da mevcut olan hapishane ile tevkifhanelerin fizikî açıdan ıslah edilerek ihtiyaç duyulan tamiratın yapılması yönünde karar verilmiştir. Bu kapsamda çalışmalar 7 Ocak 1890 tarihinde başlatılmıştır (BOA. DH.TMIK.S. 23/40).

⁷ Asıl adı Paul Pollitz olmakla birlikte Osmanlı arşiv belgelerinde Mösyö Poliç Bey olarak geçmektedir (BOA. DH.MB.HPS.M. 92/18).

Mersin Hükümet Konağı'nın yetersizliği ile ilgili 1864 yılında başlayan tartışmalara 1891 yılında nokta koymak için harekete geçildiği saptanmıştır. Bu doğrultuda Mersin Hükümet Konağı'nın⁸ yeniden inşa edilmesi amacıyla Adana vilayeti ile uzun süren yazışmalar yapılmıştır (BOA. DH.MKT. 1878/94). Bu yazışmalar neticesinde inşa çalışmaları 1901 yılında başlatılmıştır (BOA. DH.MKT. 1389/39). Bu arada 1900 yılında hapishanenin genel durumunun hiç iyi olmadığı, hapishane kapasitesinin 25 kişi olmasına rağmen hapishanede 65 hükümlü ve tutuklunun bulunduğu ve döşemelerinin iyi olmadığı hususlarından yakınılmıştır. Yine hükümet konağının alt katında bulunan hapishanenin sağlam penceresinin olmadığı, toprak üzerinde kurulmasından dolayı hükümlü ve tutukluların toprak üzerinde yaşadıkları belirtilerek acilen yeni bir hapishanenin inşa edilmesi gerektiği dile getirilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 31721/3).

Bütün bu hususlar dikkate alınarak yapının inşa edilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Nitekim Mersin Hükümet Konağı'nın hemen arka tarafında yeni bir hapishanenin ve Zabıta Dairesi'nin inşa edilmesi kararı alınmıştır. Bu çerçevede inşaat çalışmaları kısa süre içerisinde başlatılmıştır (BOA. DH.MKT. 467/39). Fakat Dahiliye Nezareti ile 14 Şubat 1903 tarihinde yapılan yazışmalar neticesinde arazinin İngiltere'nin İskenderun Konsoloshanesi Tercümanı General Filip Hori'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Filip Hori adına vekil olarak görev yapan Numan Habaz Efendi ile yapılan müzakereler neticesinde 9 küsur dönümden ibaret olan arazi ile ilgili taraflar arasında anlaşmanın sağlanamaması nedeniyle dava mahkemeye taşınmıştır. Numan Efendi'nin vekâletnamesinin Osmanlı kanunlarına uygun olmadığı gerekçesiyle açılan dava, Bidayet Mahkemesi'nde görüldükten sonra Temyiz Mahkemesi'ne taşınmıştır (BOA. ŞD. 2723/60).

Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde Numan Efendi'nin vekâletnamesinin kanunlara uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bu çerçevede arazi ile ilgili daha önce alınan karar uygulanmayarak arazi üzerindeki mevcut binalara karışılmaması kararı alınmıştır. Ancak Numan Efendi'nin daha sonra mahkemeye vekâletnameleri ve arazi tapusu ile ilgili evrakları sunması üzerine davanın seyri değişmiştir. Bunun üzerine yapılan araştırmalar sonucunda kayıtlar sağlıklı şekilde tutulmadığından bu anlaşmazlığın yaşandığı anlaşılmıştır. Netice olarak taraflar arasında anlaşma sağlanarak 3 dönümlük alanın hükümet konağı ve hapishanenin inşası için kullanılmasına dair karar Mülkiye Dairesi tarafından onaylanmıştır. Alınan bu karar Filip Efendi ile Mersin Meclis-i İdaresi'ne iletilmiştir. Esasen zikredilen arazi 1855 yılında Rus vatandaşı olan Niğmet Efendi'nin arazisidir. Lakin o dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nda mülk sahibi olabilmek için Osmanlı vatandaşı olma şartı arandığı için Niğmet Efendi tapuyu adına alamamıştır. Filip Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı devlet vatandaşlarına da mülkiyet edinme hakkının 1867 yılında tanınması üzerine 1888 yılında arazinin tapusunu kendi adına almıştır (BOA. DH.MKT. 660/46).

Hapishanenin inşaat masrafları için Mutasarrıf Cemil Bey (90.000 kuruş), kazanın önde gelen eşrafı (70.000 kuruş), bazı tüccarlar (100 lira) ve Belediye Meclisi'nin üyelerine başvurulmuştur. Bu şekilde toplanan bütçeyle hükümet konağının hemen arkasında bir Jandarma Dairesi ile hapishanenin inşasına başlanmıştır. İnşaat giderleri için 225.000 kuruş toplanmıştır. İnşaatın tamamlanması için ise ön görülen tutar 350.000 kuruştur (3.500 lira). Geri kalan 125.000 kuruşluk tutarın ahaliden toplanması kararlaştırılmıştır (BOA. DH.MKT. 660/46). Ayrıca belediyeye ait olan Mersin İskelesi'nin vergisi üç yıllığına bu masraflar için tahsis edilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 48/6). Maliye Dairesi tarafından Dâhiliye Nezareti'nin bilgisi doğrultusunda kaleme alınıp Şura-yı Devlet'e havale edilen mazbatada, toplanan miktarla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu doğrultuda Mersin İskelesi vergisinden tahsis edilen 3.900 kuruş ile ikmal için gerekli olan 1.800 liralık miktar, Mersin Hükümet Konağı ile Mersin Hapishanesi'nin inşası için tahsis edilmiştir. Yeni hapishanenin hemen yanında inşa edilecek Zabıta Karakolu'nun ise yapım bedelinin 250 lira olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda 22 Ekim 1904 tarihinde toplanan gelirlere ek olarak ilgili dairelerin inşaat sürecinin tamamlanması için ahaliden, vergi gelirlerinden ve postane ile telgrafhane için ayrılan bütçeden para alınması kararı alınmıştır (BOA. ŞD. 2133/17).

Bu kapsamda yapılan çalışmalar neticesinde inşa süreci 1905 yılında tamamlanan yapılardan biri olan Mersin Hapishanesi 2 kat ve 42 oda şeklinde hizmete açılmıştır (BOA. DH.MKT. 18/8)⁹. Mersin Hapishanesi'nin inşaat masraflarının dağılımıyla ilgili bilgiler ayrıntılı olarak Ek 1'de gösterilmiştir (BOA. Y.A.RES. 128/19). Hapishanenin üst katı tutukluluk halleri devam eden kişiler olarak nitelendirilen mevküfler için kullanılırken, alt katı hükmü kesinleşmiş olan hükümlülerin tutulduğu alan olarak tasarlanmıştır. Hapishanenin üst katında 15 yataktan oluşan bir hastane oluşturulmuştur. Bu hastane hem hükümlülere hem de idarî personele hizmet vermiştir. Ayrıca hapishane dahilinde bir şadırvan, bir mutfak ve bir hamam inşa edilmiştir. Hapishanenin muhafazasının sağlanması ve firar olaylarının engellenmesi amacıyla 3 metrelik muhafaza duvarı oluşturulmuştur (BOA. DH.TMIK.S. 56/11).

⁸ Daha önce kullanılan hükümet konağının 100.000 kuruşa satılması planlanmıştır (BOA. DH.MKT. 1868/107).

⁹ Mersin Hapishanesi'nin dış görünümü için bk. Ek-2..

1905 yılında inşa edilip hizmete giren Mersin Hapishanesi'nin 1920'ye kadar çeşitli yıllarda fizikî ıslaha yönelik çalışmalara tabi tutulduğu tespit edilmiştir. Bunun temel sebebi ise genel olarak zamanla yapıda tahribatların yaşanması, buna ek olarak mevcut hükümlü sayısında yaşanan artışa bağlı olarak alternatif alan arayışına girilmiş olmasıdır. Ancak hapishane ile ilgili 1911 yılına kadar tamirat işlemlerinin yapılmadığı saptanmıştır. Nitekim 1911 yılında tamirata muhtaç olan, Adana vilayetinde bulunan hapishaneler arasında Mersin Hapishanesi'nin olmadığı tespit edilmiştir (BOA. DH.MB.HAP. 143/19). Hapishanenin tamiratına yönelik ilk girişim ise 1913 yılında gerçekleşmiştir (BOA. ML.EEM. 1055/2/1-6). Acil olarak tamir edilmesi gereken bölge için Mersin Mutasarrıflığı, Adana Valiliği aracılığıyla merkezi yönetimden 1.000 kuruş talep etmiştir. Merkezi yönetim ise belirlenen tutarın Adana Valiliği tarafından karşılanması yönündeki kararını vilayete iletmiştir. Adana Valiliği ise ilk etapta bu meblağın bütçe yetersizliğinden dolayı ödenemeyeceğini belirtmiş ancak bu parayı daha sonra temin ederek Mersin Mutasarrıflığı'na iletmiştir (BOA. DH.MB. HPS. 3/54). Sene sonunda ise hapishanenin genel durumu ile ilgili bilgi aktarılan Tablo 1'deki verilerde de görülen mevcut tutuklu sayısına bağlı olarak yer sorunun yaşandığı ve hapishanedeki bazı tamiratlar için acilen 8.000 kuruşun gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Tablo 1. Mersin Hapishanesi'nin Genel Durumu (14 Ekim 1913)

Vilayet İsmi	Adana	Kazasının İsmi	Mersin Sancağı
Livanın İsmi	Mersin	Hapishanenin Hususi İsmi	Yoktur
Kadınlara mahsus hapishane var mıdır?	Genel hapishaneye bağlı bir hapishane vardır.		
Hükümetin malı mıdır, kiralık olarak mı kullanılmaktadır?	Hükümetin malıdır.		
14 Ekim 1913 tarihinde mevcut tutuklular	225 erkek, 7 kadın olmak üzere toplam 232 kişi		
Hapishanenin üzerinde bulunduğu arazinin mahallince önem derecesi, hükümet konağı dâhilinde veya haricinde ve hükümet dairesi müştemilatından olup olmadığı	Hapishanenin bulunduğu mahal önemli bir mevkiidir. Arazi hükümete aittir. Hükümet Konağı'ndan 8 metre genişliğinde bir sokak ile ayrılmaktadır. Üst kat jandarma dairesidir.		
Hapishanenin üzerinde bulunduğu arazinin ölçüsü. (Ölçümü mümkün değilse tahminen)	Jandarma Dairesi ile hapishanenin bulunduğu arazi 1 dönüm 553 metreden ibarettir. Ayrıca hapishaneye ait yarım dönüm kadar bahçe bulunmaktadır.		
Hapishanenin üzerinde bulunduğu arazinin her arşınının değeri	Arazinin her arşını 50 kuruş kıymetindedir. Her metresi ise 8 lira kıymetindedir.		
Hapishanenin genel durumuna dair açıklamalar: Yeniden yapılması gerekir mi? Tamirle isteğe uygun hale dönüştürmek mümkün müdür? Tamirat derecesi ve özel mütalaa.	Hapishanede 140 kişi kalabiliyor. Ancak hapishanede şu an 200 kişiden daha fazla tutuklu kalmaktadır. Bu sebeple tutuklu ve hükümlüler birbirine karışmıştır. Koşullar yetmediğinden dolayı mahkumların bir kısmı koridorlarda yatırmak zorunda kalmaktadır. Hükümlü ve tutuklu sayısının 200'den fazla olmaması ve yeterli görevlinin bulunması önemlidir. Uzunluğu 10, genişliği 30 metredir ve 2 kattan oluşmaktadır. Ayrıca kayıtların muhafazası için yeniden inşa çalışmalarının yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bunun için ise 2.000 liraya ihtiyaç duyulmaktadır. 2.000 liranın gönderilerek yeniden inşa çalışmalarının yapılmasının mümkün olmaması halinde ise sadece 8.000 kuruş gönderilerek gerekli tadilatın yapılması gereklidir.		

. Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M, 11/84

Mersin Hapishanesi'nin fizikî ıslahına yönelik ilk kapsamlı girişim 1914 yılında gerçekleşmiştir. 22 Şubat 1914 tarihinde yapının ıslahına yönelik tamirat bedeli olan 4.000 kuruş¹⁰ Adana Valiliği tarafından Maliye Nezareti'nden talep edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 5/41). Mersin Hapishanesi'nin fizikî ıslahına yönelik çalışmalar için nisan ayında daha kapsamlı bir liste hazırlanmıştır. Bu çerçevede gerekli malzeme ile çalışacak işçi, usta ve hayvanların giderlerine dair masraflar Tablo 2'de listelenmiştir.

¹⁰Mersin Hapishanesi'nde ne gibi tamiratların yapılacağına dair keşif evrakı için bk. BOA. DH.MB.HPS. 12/81.

Tablo 2. Mersin Hapishanesi'nin İslahına Yönelik Çalışma Giderleri (1914)

Levazım İsimleri	Uzunluk		Genişlik		Derinlik		Metre	Kıyye		Adat	Fiyat	
	Metre	Santim	Metre	Santim	Metre	Santim		Eski	Yeni		Kuruş	Para
İç kireç	-	-	-	-	-	-	-	200	-	-	47	00
Su kireci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	00
Alçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	00
Çimento (Portlan)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32	00
Çimento	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	42	00
Kireç tuğlası (Pişmiş tuğla)	0	24	0	0,33	0	07	-	-	-	1000	270	00
Duvar taşı	1	00	1	00	1	00	1,00	-	-	-	45	00
Yontma taşı	1	00	1	00	1	00	1,00	-	-	-	290	00
Çıralı tahta	4	00	0	13	0	03	-	-	-	1	8	00
Çıralı tahta veya bastonluk	4	00	0	13	0	02	-	-	-	1	6	50
Çıralı tahta	4	00	0	13	0	01	-	-	-	1	3	00
Beyaz çirasız tahta-bastonluk	8	00	0	0,30x060	-	-	-	-	-	1	46	00
Beyaz çirasız tahta	5	00	0	14	0	18	-	-	-	1	34	00
Beyaz çirasız tahta	4	00	0	14	0	16	-	-	-	1	12	00
Beyaz çirasız tahta	4	00	0	14	0	18	-	-	-	1	30	00
Timur (Demir)	12	00	-	-	-	-	50	55	-	-	99	00
Timur (Demir)	12	00	-	-	-	-	5	26,50	-	-	45	70
Çubuk timur (Demir)	6	00	-	-	-	-	-	1	-	-	1	80
Çubuk timur (Demir)	6	00	-	-	-	-	-	1	-	-	1	80
Çubuk timur (Demir)	6	00	-	-	-	-	-	1	-	-	1	80
Marsilya kiremit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100	114	00
Dere kumu	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6	00
Horasan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	00
Kerfice	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	50
Çivi yerli veya yabancı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	4	50
Kurşun boru	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Kaynamış bezir yağı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	9	-
Çiğ bezir yağı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	8	-
Elvan boya	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	-
İspirto	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	-
Oluklu ve düz saç	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	875
Adî saç	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	850

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M. 13/48.

Tablodaki veriler incelendiğinde inşaat masrafları için toplamda 1.650 kuruş 25 paranın harcanacağı görülmektedir. İnşaat çalışmalarında ıhlamur, meşe ve kavaktan yapılmış tahtanın tercih edilmediği; daha çok kireç, çimento, alçı, taş, tuğla, demir, saç, mermer, çivi gibi malzeme kullanıldığı görülmektedir. Tablo 3'te ise hapishane yapısının ıslah çalışmalarında görev alacak işçiler ile kullanılacak hayvanların yevmiyelerine dair istatistikî bilgiler verilmektedir.

Tablo 3'teki verilerden hareketle yapının fizikî ıslahına yönelik çalışmalarda görev alacak işçi ile ustaların toplam yevmiyesi 230 kuruş olarak belirlenmiştir. Taşıma işlemleri için ise 1 beygir, 1 deve, 1 çift beygirli araba, 1 tek beygirli araba ve bir manda kullanılmıştır. Bu hayvan ve arabaların giderleri için belirlenen toplam miktar ise 161 kuruştur. Bu doğrultuda gerek çalışmalarda görev alan işçiler gerekse işçiler tarafından kullanılan araba ve hayvanlar için toplamda 391 kuruş harcama yapılmıştır.

Tablo 3. Mersin Hapishanesi İnşaat İşçileri Yevmiyesi (1914)

Yevmiyeli İşçiler	Kıyye		Adet	Fiyat	
	Eski	Yeni		Kuruş	Para
Dülger yevmiyesi	1	-	1	25	-
Duvarcı yevmiyesi	-	-	1	25	-
Taşçı yevmiyesi	-	-	1	25	-
Sıvacı yevmiyesi	-	-	1	25	-
Boyacı yevmiyesi	-	-	1	25	-
Tenekeci yevmiyesi (1 Çırac)	-	-	1	48	-
Demirci ve çilingir (4 Çırac)	-	-	1	45	-
Rençber	-	-	1	12	-
Beygir	-	-	1	24	-
Deve	-	-	1	15	-
Çift beygirli araba	-	-	1	46	-
Tek beygirli araba	-	-	1	26	-
Manda araba	-	-	1	50	-
Toplam	1	-	13	391	-

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M. 13/48.

Yukarıda ayrıntıları belirtilen çalışmaların yanı sıra 1914 yılında tamirat işlemlerinin yapıldığı bir diğer husus da koğuşların zeminleri olmuştur. Nitekim hükümlüler zeminin toprak yapısını fırsat bilerek sık sık firar etme girişimlerinde bulunmuşlardır. Hükümlüler koğuşların içerisinde kazılar yapmışlardır. Bu girişim engellenmiş olsa da hükümlülerin vermiş olduğu zayıyatı gidermek amacıyla 4.000 kuruşa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Mersin Mutasarrıflığı, Adana Valiliği ve merkezî yönetim arasında yazışmalar yapılmıştır. Yapılan bu yazışmalar neticesinde gerekli meblağ temin edilerek tamirat işlemlerine başlanmıştır (BOA. ML.EEM. 1062/9). Ayrıca aynı yıl içerisinde hapishanenin yetersizliğine dikkat çekilerek civarda bulunan ve hükümlü barındırmaya uygun olan bir evin kiralanarak ek hapishane olarak kullanılması için girişimlerde bulunulmuştur. Çünkü mevcut hapishanenin alabileceği hükümlü mevcudu 140 olmasına rağmen hapishanede 300 kişi tutulmakta ve bu durum da hükümlüler arasında sağlık problemlerine neden olmaktadır. Nitekim Temmuz ayında yapılan muayenede üç hükümlünün salgına yakalandığı saptanmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 44/46).

Yoğunluktan dolayı meydana gelen bu sorunun çözümü hususunda 31 Temmuz'da seneliği 25 liraya tutulan evin kirasının 10 lirası verilmiş ve bazı hükümlüler bu eve yerleştirilmiştir. Daha sonra, geri kalan paranın verilmesi için merkezî idare ile yapılan yazışmalarda paranın verilemeyeceği ve bir miktar hükümlünün Adana'ya nakledilmesiyle bu sorunun giderileceği belirtilmiştir. Nitekim bazı hükümlüler Adana Hapishanesi'ne sevk edilmiştir. 50 kişilik kapasiteye sahip olan ev ise geri verilmiştir. Temmuz ayı içerisinde merkezden Mersin Mutasarrıflığı'na gönderilen bir diğer para kalemi ise Mersin Nisa Hapishanesi olarak kiralanın yapılarının masraflarına ait olmuştur. Daha önce senelik 18 lira olan kira bedeli Haziran 1914 yılından itibaren senelik 24 liraya çıkarılmıştır. Merkezî yönetim bu duruma karşı çıkıp alternatif yol arayışına girmişse de uygun bir hanenin bulunamaması neticesinde bu zam miktarı kabul edilmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede merkezî yönetim gerekli olan parayı Mersin Mutasarrıflığı'na iletmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 44/46).

Hapishanenin fizikî ıslahına yönelik çalışmaların 1916 yılında da devam ettiği saptanmıştır. Bu bağlamda, Adana Valiliği aracılığıyla merkezî yönetim tarafından Mersin Hapishanesi'nin fizikî anlamda ıslahı için gerekli olan 900.000 kuruş gönderilmiştir. Lakin 17 Ekim 1916 tarihinde gönderilen miktarın yetmeyeceği Adana İstinaf Müdde-i Umumiyesi tarafından merkeze bildirilmiştir. Eksik olan miktarın ise yerel idareden karşılanamayacak kadar fazla olduğu belirtilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 12/22). Mevcut hapishanenin ıslahı konusunda çalışmaların yürütüldüğü bir diğer yıl 1919 senesi olmuştur. Sancağa bağlı olan Tarsus kazasındaki hapishanenin tamirati için kazaya 94.030 kuruş gönderilmiştir. Gelen bu miktardan tamirat işlemleri için 84.130 kuruşluk harcama yapıldıktan sonra artan 9.900 kuruşluk miktar Mersin Hapishanesi'nin tamirati için Mersin Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 16/3). Mersin Mutasarrıflığı tarafından 8 Şubat 1919 tarihinde Adana Valiliği'ne gönderilen telgrafta, Tarsus kazasında bulunan hapishanenin gerek içerisinde gerekse dışında bulunan abdesthanelerin tamir edilmesi talebinde bulunulmuştur. Hapishanenin içerisinde bulunan abdesthanelerin tamirati için 10.000, dışında bulunan abdesthanelerin tamirati için ise 2.000 kuruş olmak üzere toplamda 12.000 kuruşun tahsis edilmesi istenmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 15/64).

Bu doğrultuda 22 Haziran 1919 tarihinde gerekli olan 12.000 kuruş Adana Valiliği'ne iletilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 15/44). 22 Haziran 1919 tarihinde gönderilen meblağ yetmemiş olmalı ki ek olarak sene sonunda tamirat için 62.295 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Gerekli olan meblağın dağılımına dair veriler tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Mersin Hapishanesi Islahat Çalışmalarına Dair Masraflar (1914)

İnşaat Türü	Metre	Adet	Kuruş
12 odanın tabanına kireçle kum dökülmesi	225	12	13.500
Pencere camı	-	139	5.560
Pencere çerçevesi	-	16	1.920
Pencere harcı	-	18	1.440
İki pencere üstündeki tahta	-	2	120
Pencerelere pervane	78	-	1.560
İki abdesthane tamiri	10	-	1.500
Pencere demiri	-	3	240
Üç yeni kapı	-	3	900
Üç kapının kasası	-	3	600
Yeni oda kapısı	-	3	1.800
Oda kapılarının tamiri	-	5	800
Bir odanın duvar tamiri ve 12 odanın hava tamiri ile badanası	-	-	1.200
Çerçeve	-	25	3.125
Pencere camı	-	368	14.720
Taban tahtası	31,5	-	5.670
Bahçe duvarının deliği ve pencere parmaklığı	45	-	900
Pencere ve demirlerin tamirâtı	-	-	2.500
Yeni abdesthane kapısı	-	-	1.500
Diğer abdesthane kapısı tamirâtı	-	2	600
Yeni jandarma koğuşun kapısı	-	1	100
Pencere camı	-	1	750
Odanın hava tamirâtı	-	6	240
Nisa Hapishanesi'ne tamirat camı	-	-	50
Tahtadan taban tamirâtı	-	6	240
Nisa Hapishanesi için mermerde tamirat	2	-	260
Tahtadan tamirat	1,5	-	500
Toplam	-	-	62.295

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS. 16/39.

Mersin Hapishanesi'nin 1903 yılında inşaat çalışmalarına başlanıp 1905 yılından itibaren hizmete girmesinden 1914 yılında kadar sıklıkla tamirata ihtiyaç duyduğu ve bu doğrultuda kapsamlı tadilat çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Fizikî yapının ıslahına yönelik tüm çalışmalara rağmen şikâyetlerin önlenemediği saptanmıştır. Bir başka şikâyet konusu ise hapishanede görev yapan güvenlik personelinin ve idarî personelin yetersizliğidir.

2. HAPİSHANE GÖREVLİLERİ

Mersin Hapishanesi'nin idarî personel ve güvenlik personeli ile ilgili yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde sıklıkla personele ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Mersin Hapishanesi'nde görev yapan personele dair en erken bilgi 1893 yılında kayıt altına alınmıştır. 1893 yılı olması hasebiyle görevlilerin bu tarihlerde hükümet konağının eski binasının altında bulunan hapishanede görev yaptıkları çıkarımı yapılabilmektedir. 1893 yılında eski hapishanede yatmakta olan hükümlülerin firar girişimlerine dair bilgiye ulaşılmıştır. Bu firar girişiminde dikkati çeken önemli bir husus kaçmaya teşebbüs eden hükümlülere yardım eden kişilerin hapishanede görev yapan gardiyan ve bazı memurlar olmasıdır. Bu doğrultuda alınan ihbar sonucunda gardiyanlar ve jandarma tarafından yürütülen çalışmalar neticesinde hükümlülerin firar girişimleri önlenmiştir. Ayrıca kaçmaya çalışan hükümlülere silah ve alet desteğinde bulunan hapishane görevlileri hakkında tahkikat süreci başlatılmıştır. Yine mayıs ayında hapishanede yapılan aramalar neticesinde birçok hükümlünün üzerinde çok sayıda silah ele geçirilmiştir. Lakin hapishane görevlileri hakkında yürütülen

tahkikat ve muhakemenin ne yönde neticelendiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1893 yılında meydana gelen bu örnekten hareketle hapishanedeki görevlilerin yasadışı işlere de kalkıştığı çıkarımı yapılmaktadır (BOA. DH.MKT. 45/21).

Mersin Hapishanesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Mersin Nisa Hapishanesi¹¹ personeliyle ilgili en erken bilgi ise 1889 ile 1895 yılları arasında görev yapan gardiyanlar hakkındadır. Bu gardiyanlar için Maliye Nezareti tarafından Adana Valiliği'ne aylık 18 kuruş, yıllık 118 kuruş, toplamda ise 14.116 kuruş gönderilmiştir (BOA. BEO. 921/69048). Aynı tarihlerde Mersin Nisa Hapishanesi'ne 1 kadın gardiyanın senelik 118 kuruşla tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu kadın gardiyanın da hane sahibi olduğu saptanmıştır (BOA. BEO. 872/65343). Yine bu dönemde Mersin Nisa Hapishanesi için ödenen 100 kuruşluk aylık kira bedeline %18 zam yapılması yönünde karar alınmıştır (BOA. DH.MKT. 2079/5).

Mersin Hapishanesi'nde 1898 yılında kâtip olarak görev yapan isimlerden biri de Ali Efendi olmuştur (BOA. DH.MKT. 2202/116). Hapishanede okuma yazma bilmeyen bir gardiyanın mevcut olduğu, kayıtların zaptiye başçavuşu tarafından tutulduğu, bu nedenle hapishaneye bir kâtipin tayin edilmesi gerektiği 4 Ağustos 1898 tarihinde bir yazıyla bildirilmiştir (BOA. DH.MKT. 2095/18). Merkezî yönetim ve yerel idare arasında gerçekleşen yazışmalar neticesinde Ali Efendi'nin 250 kuruş maaş ile Mersin Hapishanesi'ne tayin edilmesine karar verilmiştir. Nitekim 4 Kasım 1898 tarihinde atama gerçekleştirilmiş ve Ali Efendi göreve başlamıştır (BOA. DH.MKT. 2202/102, 2216/87; BOA. ŞD. 2128/23). Merkezî yönetimin kararı, Ali Efendi'ye ödenecek maaşın hapishanenin genel bütçesinden tasarruf sağlanarak ödenmesi yönünde olmuştur (BOA. ŞD. 2703/31). Maliye Nezareti tarafından alınan bu karar 17 Aralık 1899 tarihinde Adana Valiliği ve Mersin Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir (BOA. DH.MKT. 2364/95).

Fakat 17 Ocak 1899 tarihinde Maliye Nezareti'nden gelen bu telgrafa Adana Valiliği tarafından yazılan cevapta genel bütçeden tasarrufun sağlanarak bu maaşın ödenemeyeceği ve yeterli akçenin olmadığı belirtilmiştir (BOA. DH.MKT. 2325/34). Netice olarak maaşın merkezî yönetim tarafından ödenmesi hususunda karar alınmıştır (BOA. BEO. 1500/112487). Alınan bu karar doğrultusunda yıllık toplam 3.000 kuruş olan maaşın merkezî yönetim tarafından ödeneceği Maliye Nezareti tarafından Adana Valiliği'ne iletilmiştir (BOA. BEO. 1361/102027). 1900 yılına gelindiğinde Ali Efendi'nin yanı sıra Mersin Hapishanesi'nde görev yapan 1 gardiyana ek olarak 3 gardiyan ile 1 hapishane memuru tayin edilmiştir. Maaşlarının ise yerel hükümet tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır (BOA. DH.MKT. 2392/4). Lakin bu tarihlerde hapishanenin müdürsüz olduğu saptanmıştır. Bunun temel sebebi olarak hapishane görevlilerine yerel idare tarafından verilen maaşların yetersiz olması ve devamlı olarak temin edilememesi gösterilmiştir. Bu hususa dikkat çekilerek hapishanenin müdürsüz olmayacağı ve hapishaneye bir müdürün tayin edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak bu talebin yerine getirilip getirilmediğine dair verilere ulaşılamamıştır (BOA. DH.MKT. 2520/28).

Bu çalışanlar dışında 1902 yılında zabıta mülazımı olarak Yusuf Efendi görev yaparken (BOA. DH.MKT. 630/27) 1904 yılında hapishanede 1 gardiyan ile 1 kâtime ihtiyacın olduğu belirtilmiştir. Görevlendirilecek olan bu gardiyanın ise aylık maaşının 150 kuruş olacağı ifade edilmiştir (BOA. DH.MKT. 831/29). Mersin Hapishanesi'nde hükümlü olarak bulunan Kazganlı Yusuf ile arkadaşının hapishaneden firar etmelerine dair yardımda bulunan hapishane muhafızı Halil bin Salih Efendi muhakeme altına alınmıştır. Mersin Meclis-i İdaresi tarafından davalarının görülmesine yönelik alınan karar uygun görülmemiştir. Adliye Nezareti ile Mülkiye Dairesi arasında yapılan görüşmeler neticesinde görevi gereği zabıta memuriyetinde bulunduğundan dolayı dava ve tahkikat sürecinin Mülkiye Dairesi tarafından görülmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu karar Adana Valiliği ile Mersin Mutasarrıflığı'na iletilmiştir (BOA. BEO. 1239/30). Halil Efendi'nin yanı sıra hapishane muhafızı olarak görev yapan Hüseyin Efendi, Süleyman bin Mustafa ve Abdullah bin Mehmet de takibat sürecine alınmıştır. Mahkeme kayıtlarından hareketle 1908 yılında Mersin Hapishanesi'nde hapishane muhafızı olarak jandarma tabur efradından olan Halil bin Salih, Süleyman bin Mustafa ve Abdullah bin Mehmet'in görev yaptığı tespit edilmiştir. Halil Efendi ayrıca Mersin Piyade Zabıtası Ustabaşısı olarak görev yapmıştır. Ancak hapishanede görevlendirilmiş olan bu şahıslarla ilgili yürütülen muhakeme sürecine dair verilere ulaşılamamıştır (BOA. BEO. 3262/244643).

1909 yılına gelindiğinde ise hapishanenin gardiyan yetersizliği sorununun devam ettiği saptanmıştır. Hapishanenin güvenlik ve muhafazasının sağlanması amacıyla 5 gardiyan ile 1 başgardiyanın tayin edilmesi yönünde karar alınmıştır. Başgardiyanın aylık 350 kuruş, diğer gardiyanların ise her birinin 150 kuruş alması yönünde karar alınmış ve hapishane idaresine bildirilmiştir (BOA. DH.MUİ. 25/54). 1913 yılında hapishanede görev alan idarî personele dair veriler tablo 5'te yer almaktadır.

¹¹Müezzin Mustafa Efendi, Mersin'de hükümlü kadınların barınması için 1885 yılında kendisinin gardiyan olarak aylık 100 kuruş maaş ile atanması şartıyla evinin Nisa Hapishanesi olarak kiralanmasını kabul etmiştir. 1895 yılına gelindiğinde ise kiralanan iki-üç odalı bir hane kadınlar için hapishane olarak kullanılmıştır. Görev yapan gardiyanın maaşı 140 kuruşken kira bedeli ise 100 kuruş olarak belirlenmiştir. Mersin Nisa Hapishanesi'nin kira ve gardiyan bedelinin yıllık 2.880 kuruş olduğu belirtilmiştir (BOA. DH.MKT. 1409/76; BOA. ŞD. 2126/29).

Tablo 5. Mersin Hapishanesi Görevli Cetveli (1913)

Müdür		Kâtip		Tabip		Başgardıyan		Erkek Gardıyan		Kadın Gardıyan		Hademe		Çamaşırcı		Aylık Maaşı
Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	Mevcut	Aylık	
1	400	1	300	-	-	-	-	7	1050	-	-	1	100	1	100	1950
-	-	-	-	-	-	-	-	1	150	-	-	-	-	-	-	150
1	500	-	-	-	-	1	300	4	800	1	150	-	-	1	100	1850

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS. 86/24.

Tablodaki veriler incelendiğinde 1913 yılında hapishanede toplam 20 görevlinin bulunduğu görülmektedir. Bu görevlilere aylık olarak ödenen toplam tutar ise 3.950 kuruştur. Tabloda verilen bilgilerden hareketle hapishanede tabibin bulunmadığı çıkarımı yapılmaktadır. 20 görevli ile hekimsiz hizmet veren Mersin Hapishanesi'nde 59 erkek ile 5 kadın tutuklu, 83 erkek ve 10 kadın hükümlü mevcuttur. Hapishanede bu tarihlerde 141 erkek 15 kadın hükümlü olmak üzere toplam 156 kişi bulunmaktadır (BOA. DH.MB.HPS. 86/24).

156 kişilik hükümlü ile aktif olan hapishanede 1913 ile 1914 yılları arasında görev yapan personele dair bilgiler tespit edilmiştir. Bu kapsamda Mersin Hapishanesi'nde görev yapan memurlara dair isim bilgileri ve göreve geliş tarihleri ile ilgili veriler tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Mersin Hapishanesi Görevlileri (1913-1914)

Görev ve İsim	İşe Başlama Tarihi	Selefi	
		Ayrılış Tarihi	İsim
Müdür Akif Efendi	21 Ağustos 1913	13 Ağustos 1913	Rıfat Efendi
Kâtip Mehmet Nuri Efendi	14 Ağustos 1913	13 Ağustos 1913	İbrahim Efendi
Kâtip ve Başgardıyan Hüseyin Sami Efendi	24 Haziran 1914	14 Haziran 1914	Mahmut Nuri Efendi

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M. 17/5.

Tablodaki veriler incelendiğinde 1913 ile 1914 yılları arasında hapishanede 2 şahsın müdürlük, 4 şahsın kâtiplik ve baş gardıyanlık yaptığı görülmektedir.

Rıfat Efendi'den görevi devralan Akif Efendi'nin hapishanede müdürlük görevini icra ettiği 1914 yılında Mersin Hapishanesi ile ilgili birtakım şikayetler meydana gelmiştir. Bu iddiaların araştırılması amacıyla Adana vilayeti tarafından oluşturulan denetleme ekibi birtakım incelemelerde bulunmak için Mersin Hapishanesi'nde denetlemelerde bulunmuştur. Bu denetlemenin yapılmasının temel nedeni, hapishanenin kanunlara uygun olarak idare edilip edilmediğinin belirlenmesi ve hükümlülerin genel durumu hakkında bilgi toplanmasıdır. Yapılan incelemeler neticesinde yöneticilerin genel olarak kanuna riayet etmediği, gardıyanların kanunlara uygun olarak görevlerini icra etmediği, tutuklu ile hükümlülerin bir arada tutulduğu, bazı hükümlülerin yakınları ile ziyaret saatlerinde görüşürülmediği, bazı hükümlülerin ise serbestçe istedikleri zaman görüşürüldükleri ve muayene saatlerinde serbest bırakıldıkları tespit edilmiştir. Hükümlüler arasında uyuz hastalığına tutulanlarla sağlam olanların bir arada tutulduğu raporda belirtilen bir diğer önemli husus olmuştur. Bu rapor doğrultusunda hapishane müdürüne kanunlara uygun olarak davranması hususunda ihtarda bulunulmuştur (BOA. DH.MB.HPS. 72/65). 1915 yılında Mersin Hapishanesi ile ilgili tutulan kayıtlara göre, aylık 400 kuruş maaş ile 1 hapishane memuru, aylık 300 kuruş maaş ile 1 kâtip, her biri aylık 150 kuruş maaş ile 4 erkek gardıyan, aylık 150 kuruş maaş ile 1 kadın gardıyan, aylık 150 kuruş maaş ile 1 hademe ve aylık 100 kuruş maaş ile 1 çamaşırcı bulunmaktadır. Hapishanede görev yapan bu personele aylık toplamda 1.800 kuruş, senelik ise 21.600 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 154/14; DH.MB.HPS.M. 53/1-2).

Mersin Hapishanesi'nin izahat listesine dair 1917 yılının nisan ayında hazırlanan rapor incelendiğinde hapishanede 10 adet koğuşun bulunduğu saptanmıştır. Her koğuşta kalabilecek hükümlü sayısı 12 olarak belirlenmiş ve toplamda hapishanede kalabilecek kişi sayısı 120 olarak sınırlandırılmıştır. Hapishanenin müdürü İbrahim Efendi askerde bulunduğundan dolayı mevcutta müdür bulunmamaktadır. Bu nedenden hapishane, jandarma efradından Hasan Efendi tarafından idare edilmiştir. Kâtip olarak bulunan Sami Efendi de aynı şekilde askerde olduğundan kâtiplik görevi müdür vekili tarafından idare edilmiştir. Nisa Hapishanesi'nde ise 1 gardıyan görev yapmıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 28/28). Aynı yıl içerisinde birer

hapishane ile tevkifhanenin aktif olduğunun belirtilmesinin yanı sıra 1 müdür, 1 kâtip ve 6 gardiyanın görev yaptığı tespit edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 159/46). Hapishanede bulunan görevlilerin sağlık durumlarıyla ilgili detaylı bir bilgiye ulaşılmamış olsa da 1920 yılının ağustos ile şubat ayları arasında ilaç ile diğer muhtelif masraflar için belirlenen miktar hakkında bilgi edinilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 68/71). Buna göre, ilaç ve genel masraflar için Adana Merkez Hapishanesi ile Mersin Hapishanesi'ne 1.295.100 kuruş gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Lakin belirlenen tutarın aktarıldığına dair bilgiler mevcut değildir. Nitekim yapılan araştırmalarda bu hususta herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (BOA. DH.MB.HPS. 70/6). Hapishanenin idare personelinin yanı sıra hapishanede bulunan hükümlü ile tutuklular hakkında da bilgilere ulaşılmıştır.

3. HAPİSHANENİN MAHKÛM VE MEVKUF DURUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde olduğu gibi Mersin Hapishanesi'nde de hükümlü ve tutuklular; cinsiyet açısından erkek ve kadın, tutukluluk durumlarına göre mahkûm (hükümlü) ve mevkuf (tutuklu), suç türlerine göre ise cinayet, cünha, kabahat ve zimmet olarak tasnife tabi tutulmuşlardır. Yukarıda cinsiyet, suç türü ve tutukluluk durumlarına dair yapılan tasnifin tüm örneklerine dair veriler Mersin Hapishanesi'nde mevcuttur. Bu doğrultuda tespit edilen hükümlü sayılarının cinsiyet, tutuklanma durumları ve suçlarına göre dağılımları, barınma koşulları ve genel durumları ile ilgili tespitte bulunulmaya çalışılmıştır (BOA. DH.EUM.MTK. 77/71). Bu bağlamda, 15 Mart 1895 tarihinde Mersin'de bulunan İngiltere Konsolosu tarafından Adana Valiliği'ne çekilen şikâyet telgrafının incelenmesi elzemdir. Telgrafın içeriğine bakıldığında hapishane görevlilerinin hükümlülere kötü muamelelerde bulduklarına ve bazı Ermeni hükümlülerin zincirli olduğuna dair şikâyetlerde bulunulmuştur. Adana Valiliği ile Mersin Mutasarrıflığı arasında yapılan yazışmalar neticesinde bu tür iddiaların asılsız olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine konsolos hapishaneye davet edilerek istediği hükümlüyü görmesi sağlanarak bu iddiaların asılsız olduğu ortaya konulmuştur (BOA. Y.PRK.DH. 8/42).

Bu tür asılsız iddiaların ortaya atıldığı hapishanede periyodik aralıklarla münferit firar girişimlerinin olduğu da saptanmıştır. Bu bağlamda, Ali bin Esmer Mehmet'in 1902 yılındaki firar girişimi örnek gösterilebilir. Tarsus'un Karatepe köyünden olan Ali bin Esmer Mehmet, 3 sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Belirli bir müddet hapishanede kaldıktan sonra firar girişiminde bulunmuştur. Lakin görevliler tarafından bunun tespit edilmesi üzerine girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu girişimle ilgili yapılan şikâyetlerde Ali bin Esmer Mehmet'in firar etmesine hapishane zabıta mülazımı Yusuf Efendi ile hapishane onbaşı Hasan Efendi'nin müsaade ettiğine dair iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddiaların araştırılması için tahkikat süreci başlatılmıştır. Ancak tahkikatın ne yönde neticelendiğine dair verilere ulaşılamamıştır (BOA. DH.MKT. 630/27). Ayrıca Yusuf Efendi'nin 1904 yılında Mersin Hapishanesi'nde yaşanan olayda müdahalesi olduğu ve bu olay neticesinde 3 Ermeni hükümlünün öldüğü tespit edilmiştir (BOA. BEO. 2326/174377).

Ali bin Esmer Mehmet'in yanı sıra hapishanede kalan diğer hükümlülerin isim ve cezalarına dair bilgiler mevcuttur. 28 Ağustos 1902 tarihinde Mersin Hapishanesi'nde tutulan yoklama cetvelinde görüldüğü üzere Ayşe bin Mehmet 15 sene kürek cezasına, Tarsus'tan Zihni İbrahim 15 sene küre cezasına, Mersin'den İbrahim bin Recep 3 sene kürek cezasına, Mustafa bin Ali 12 sene kürek cezasına, Tarsus'tan Mahmut 1 sene hapis cezasına, Tarsus'tan Mustafa bin Süleyman 2 sene hapis cezasına, Tarsus'tan Ali bin Derviş Mahmut 5 sene kürek cezasına, Musa bin Mehmet 3 sene kürek cezasına, Tarsuslu Topçu İbrahim idam cezasına, Kirikor ile Haçin 6 aylık hapis cezasına ve Arif Velid 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Mersin Hapishanesi'nde yatmakta olan hükümlülerin ağırlıklı olarak kürek cezası ile cezalandırıldıkları, bununla birlikte hapis cezalarının ve idam cezasının da uygulandığı saptanmıştır (BOA. DH.MKT. 630/27).

Hapishanede idam cezasıyla hükümlü olanlar, 1904 yılında hapishanede tutulan Cafer ve Rumkaleli Hasan Efendi'dir. Cafer ve Hasan Efendi'nin yanı sıra hapishanede üç hükümlü daha mevcuttur. Buna göre Parsiç Efendi 10, Karabet Efendi 4 ve Hacı Ahmet Efendi ise 10 sene hapis cezası almıştır. Esasen idam hükümlüsü olan Cafer ve Hasan Efendi ile Karabet Efendi, Parsiç Efendi ve Hacı Ahmet Efendi arasında hapishanede arbede meydana gelmiştir. Yaşanan bu kavga neticesinde Parsiç ve Karabet Efendiler ölürken, Hacı Ahmet Efendi ise yaralanmıştır. Hasan Efendi'nin de yaralandığı olayın tahkikat süreci hapishane memurları tarafından yürütülmüştür. Fakat tahkikatın ne yönde sonuçlandığına dair veriler elde edilememiştir. Olayın yeni Hükümet Konağı'nın yanına inşa edilen hapishaneye taşınmadan önce yaşandığı, bu gibi olayların yaşanmaması için bir an önce hapishanenin tamamlanması gerektiği belirtilmiştir. Verilen bilgilerden hareketle yeni hapishanenin inşa edilmesinden önce eski hükümet konağındaki hapishanenin hükümlüler açısından pek de güvenli olmadığı yorumu yapılabilmektedir (BOA. ŞD. 2133, 17/3). Mersin Mutasarrıflığı tarafından Adana Valiliği'ne telgraf çekilmiştir. Telgrafta bu gibi nedenlerden dolayı yeni hapishanenin inşasının bir an önce tamamlanması için Mersin İskelesi vergisinin ve gerekli olan bütçenin tahsis edilmesi talep edilmiştir (BOA. DH.TMIK.S. 52/41).

Eski Hükümet Konağı'nın altında bulunan hapishanede yaşanan olaya benzer bir vakanın 1909 yılının şubat ayında yeni Mersin Hapishanesi'nde meydana geldiği saptanmıştır. Bu tarihlerde hapishanede tutuklu bulunan hükümlüler arasında arbede çıkmıştır. Yaşanan bu arbede neticesinde 8 hükümlü ve 1 jandarma

onbaşı yaralanmıştır. Yaralananlar belediye tabibi tarafından tedavi edilmiştir. Arbedenin yaşanmasına neden olan taraflar ise derdest edilip ayrı koşullara atılmış ve olay kontrol altına alınmıştır. Daha sonra bu hükümlülerin bir kısmı Payas Hapishanesi'ne nakledilmiştir. Hapishanede hükümlü sayısının artış göstermesine bağlı olarak güvenlik zafiyeti oluşmuştur. Bu zafiyet birtakım problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (BOA. DH.MKT. 2739/13). Bu gibi problemler varlığını devam ettirirken 1911 yılında Mersin Hapishanesi'nde 1 erkek ile 1 kadın hükümlünün bulunduğu tespit edilmiştir. Lakin tespit edilen bu hükümlülere dair kayıtların hangi aya ait olduğu saptanamamıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 54/3).

Hapishanedeki yoğunluktan dolayı benzer sorunların 1912 yılına gelindiğinde de yaşandığı saptanmıştır. Adana Merkez Hapishanesi'nde yoğunluktan dolayı hükümlüler arasında izdiham yaşanmıştır. Bu izdihamdan dolayı 10 hükümlünün Hapishaneler İdaresi'nin bilgisi doğrultusunda Mersin Hapishanesi'ne nakledilmesi kararı alınmıştır. Alınan bu karar 1912 yılında Mersin Hapishanesi'nde hükümlü yoğunluğunun olmadığını göstermektedir. Hükümlülerin sevk edilmesinde etkili olan bir diğer neden de suçluların sıhhi şartlarını muhafaza etmektir. Hapishaneler Nizamnamesinin 8. maddesi gereğince cinayet suçundan dolayı mahkûmiyetleri bulunan 10 kişinin Mersin Hapishanesi'ne nakledilmesi sırasında herhangi bir asayişsizliğin ve hapishanedeki durum bozucu faaliyetlerin ortaya çıkmasını engellemek için zaptiye görevlendirilmiştir. Nakil işlemleri, Adliye Nezareti'nin bilgisi doğrultusunda yapılmadığından iptal edilmiştir. Nitekim 17 Temmuz 1912 tarihinde Adliye Nezareti tarafından Adana vilayetine çekilen telgrafta hükümlü nakletme işlemlerinin Nezaret denetimi altında yapılabileceği belirtilmiştir. Naklin gerekmesi durumunda ise Adliye Nezareti'nin bundan geri durmayacağı ifade edilmiştir. Ancak Adana Hapishanesi'nden Mersin Hapishanesi'ne hükümlü sevk etmeye gerek olmadığı belirtilerek sevkiyat işlemleri iptal edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 104/22).

Hapishanede tutulan hükümlülerin giderlerinin nasıl karşılandığına dair detaylı bilgilere ulaşamamakla birlikte 1913 yılında Mersin Mutasarrıflığı tarafından, ekim ayından sene sonuna kadar, hapishanenin giderleri için kasım ayında istenen 250.000 kuruşun acilen gönderilmesi talep edilmiştir. Lakin belirlenen miktardan sadece 100.000 kuruşun posta yoluyla 8 Aralık'ta gönderildiği, Hapishane İdaresi'ne 17 Aralık günü bildirilmiştir (BOA. DH.MB.HPS. 54731).

Hükümlü masraflarının karşılanmasına yönelik bu girişimden bir yıl sonra, 1914 yılında hapishanede Aziz Edip Efendi adında bir hükümlünün tutulduğu saptanmıştır. Aziz Efendi sigorta bedelinden istifade etmek için yasadışı yollara başvurmuştur. Bu durumun tespit edilmesi üzerine tutuklanan Aziz Efendi hakkında yürütülen mahkeme neticesinde kendisi Mersin Hapishanesi'nde 3 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır (BOA. BEO. 4316/323688). Ancak aynı yıl içerisinde hükümlünün eşi ve çocukları başvuruda bulunarak serbest bırakılmasını talep etmişlerdir (BOA. DH.EUM.MTK. 78/24). Bu talep üzerine yapılan araştırmalar neticesinde Aziz Efendi'nin cezasının padişah tarafından affedilerek serbest bırakıldığı tespit edilmiştir (BOA. İ.AZN, 117/56). Aziz Efendi'nin yanı sıra 1914 yılının haziran ayında Mersin Hapishanesi'nde hükümlü ve tutuklu sayısına dair veriler tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Mersin Hapishanesi Tutuklu Mevcudu (Haziran-Ağustos 1914)

1914 Senesi	Mahkûm		Mevkuf		Toplam	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Haziran ayı mevcudu	155	2	61	2	220	4
Temmuz ayında gelenler	26	0	0	0	26	0
Toplam	181	2	61	2	246	4
Temmuz ayında bırakılanlar	37	1	9	0	47	1
Temmuz ayı mevcudu	144	1	52	2	199	3
Ağustos ayında gelenler	5	1	8	1	15	2
Toplam	149	2	60	3	214	5
Ağustos ayında bırakılanlar	12	1	23	0	26	1
Ağustos ayı sonu mevcudu	137	1	47	3	188	4

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS. 73/35.

Tablodaki veriler incelendiğinde, hapishanede genel olarak haziran ayı içerisinde 220 erkek, 4 kadın hükümlü bulunurken temmuzda bu sayı 199 erkek ile 3 kadına düşmüştür. Ağustos ayında ise 188 erkek ile 4 kadın hükümlü mevcuttur.

1915 yılında ise mart ila haziran aylarında, dört aylık zaman zarfı içerisinde Mersin Hapishanesi'nde hükümlü sayılarına bakıldığında cinayet suçundan hükümlü 29 erkek bulunurken kadın hükümlü bulunmamaktadır. Cünha ve kabahat suçundan 10 erkek hükümlü bulunurken kadın hükümlü yoktur. Zimmet suçundan ise 22 erkek hükümlü bulunurken kadın hükümlünün hapishanede yattığına dair verilere

ulaşılamamıştır. Toplamda hapisanede 61 hükümlü mevcuttur. Bu hükümlülerin tamamının erkek olması ise dikkati çekmektedir (BOA. DH.MB.HPS M. 21/48). 1915 yılı temmuz ayı ile ekim ayları arasındaki dört aylık zaman zarfı içerisinde hükümlüler arasında cinayet suçundan hükümlü 67 erkek bulunurken kadın hükümlünün olmadığı tespit edilmiştir. Cünha suçundan ise 92 erkek bulunurken kadın hükümlünün olduğuna dair verilere ulaşılamamıştır. Kabahat suçundan ise 52 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplamda 54 hükümlünün olduğu saptanmıştır. Böylece hükümlü olarak hapisanede 211 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplamda 213 kişinin yattığı tespit edilmiştir. Tevkifhanede ise cinayet suçundan 62 erkek bulunurken kadın tutuklu bulunmamaktadır. Cünha suçundan ise 68 erkek ve 2 kadın olmak üzere 70 tutuklu mevcuttur. Kabahat suçunu işleyip tevkifhanede yatmakta olan tutuklu bulunmamaktadır. 1915 yılının ilk dört aylık zaman zarfında tevkifhanede toplamda 129 erkek ile 2 kadın olmak üzere 131 tutuklu bulunmaktadır. 1915 yılının temmuz ile ekim ayı arasında hapisane ile tevkifhanede toplamda 344 kişi mevcuttur (BOA. DH.MB.HPS. 156/32).

Mersin Hapishanesi'nin 1915 yılı hükümlü ve tutuklu sayısına dair ayrıntılı bilgilerin yanı sıra hükümlü ve tutukluların firar etme girişimlerinde bulduklarına dair bilgiler de tespit edilmiştir. Bu bağdamda, hapisanede yatmakta olan Tarsuslu İbrahim Efendi örnek gösterilebilir. Hapishaneden kaçmayı başarabilen İbrahim Efendi'nin yakalanması için gerekli takibat işlemleri başlatılmıştır. Yürütülen çalışmalar neticesinde kısa süre içerisinde İbrahim Efendi yakalanarak Mersin Hapishanesi'ne teslim edilmiştir. Bu doğrultuda Mersin Hapishanesi'nin idaresi tarafından Mersin Mutasarrıflığı'na bilgi aktarılmıştır. Mersin Mutasarrıflığı ise konuyla ilgili bilgileri 14 Kasım 1915 tarihinde Adana Valiliği'ne iletmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 148/58). 1915 yılının hükümlü ve tutuklularına dair ayrıntılı bilgilerin tespit edildiği bir diğer yıl da 1916'dır. 1916 yılının mart ile haziran ayları arasında hapisanede bulunan hükümlü ile tutukluların sayısına dair veriler tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Mersin Hapishanesi Yoklama Cetveli (Mart-Haziran 1916)

Suç Türü	Mahkûm Sayısı			Mevkuf Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	75	0	75	79	1	80
Cünha	62	2	64	0	0	0
Kabahat	3	0	3	0	0	0
Toplam	140	2	142	79	1	80

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M. 15/23.

Tablodaki veriler incelendiğinde Mersin Hapishanesi'nde 1916 yılının ilk dört ayı içerisinde cinayet, cünha ve kabahat suçlarından toplamda 2 kadın ile 140 erkek hükümlü bulunurken, 79 erkek ve 1 kadın ile 80 tutuklu mevcuttur. Tutuklu ve hükümlü sayısının toplamda 223 kişi olduğu saptanmıştır.

Mersin Hapishanesi'nde 1916 yılının haziran ayında 250 erkek ve 7 kadın hükümlü, 87 erkek ile 3 kadın tutuklunun olduğu saptanmıştır. Yani haziranda hapisanede toplamda 337 erkek ile 10 kadın hükümlü ve tutuklu mevcuttur. Haziran ayı içerisinde tahliye edilen hükümlü ve tutukluların sayısına bakıldığında ise 87 erkek ile 5 kadın hükümlü, 29 erkek ile 1 kadın tutuklu olmak üzere toplamda 116 erkek ile 6 kadının tahliye edildiği tespit edilmiştir. Tahliye edilenlerle birlikte haziran ayının sonunda hükümlü sayısı 163 erkek ile 2 kadın, tutuklu sayısı ise 58 erkek ile 1 kadın olmak üzere toplamda 221 erkek ve 4 kadın hükümlü ve tutuklu mevcuttur (BOA. DH.EUM.MTK. 77/71). 1916 yılın ağustos ile eylül ayları arasında hapisanede bulunan hükümlü ve tutuklulara dair veriler elde edilmiştir. Bu kapsamda ağustos ayından eylül ayına kadar 137 erkek, 1 kadın hükümlü ile 47 erkek ve 3 kadın tutuklu olmak üzere toplamda 188 erkek ile 4 kadın hükümlü ve tutuklunun olduğu saptanmıştır. Bu sayıya eylül ayı içerisinde 11 erkek hükümlü, 12 erkek ile 1 kadın tutuklu olmak üzere toplamda 23 erkek ile 1 kadın hükümlü ve tutuklu eklenmiştir. Eylül ayı sonunda ise hapisanede toplamda 148 erkek ile 1 kadın hükümlü, 59 erkek ile 4 kadın tutuklunun bulunduğu saptanmıştır. Eylül ayı içerisinde affedilen veya cezası bitip tahliye edilen hükümlü ve tutuklu sayısına bakıldığında ise 12 erkek ve 1 kadın hükümlünün serbest bırakıldığı görülmektedir. Ayrıca tevkifhanede tutulmakta olan 14 erkek tutuklu serbest bırakılmıştır. Eylül ayından ekim ayına kadarki zaman diliminde ise 136 erkek hükümlü, 45 erkek ve 4 kadın tutuklu olmak üzere toplamda 189 kişinin hapisanede yatmakta olduğu saptanmıştır (BOA. DH.MB.HPS.M. 17/9). 1916 yılının temmuz ile şubat ayları arasında hapisanede hükümlü veya tutuklu olarak yatan kişilerin sayılarının suç ve cinsiyetlerine göre dağılımı tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Mersin Hapishanesi'nde Yatan Hükümlü ve Tutuklular (Temmuz-Şubat 1916)

Suç Türü	Mahkûm Sayısı			Mevkuf Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	93	0	93	127	5	132
Cünha	123	2	72	0	0	0
Kabahat	63	10	73	0	0	0
Toplam	279	12	238	127	5	132

Kaynak: BOA. DH.EUM.MTK. 77/71, DH.MB.HPS.M. 20/22.

1916 yılının temmuz ile şubat ayları arasındaki sekiz aylık zaman zarfı içerisinde cinayet, cünha ve kabahat suçlarından hapishanedeki hükümlü sayısı 279 erkek ve 12 kadın olmak üzere toplamda 291'dir. Tevkifhanede ise 127 erkek ve 5 kadın olmak üzere toplamda 132 tutuklu mevcuttur. Hükümlü ve tutukluların toplam sayısı 423 kişi olarak saptanmıştır.

Mersin Hapishanesi'nde 1916 yılına benzer detaylı bilgilerin elde edildiği bir diğer yıl da 1917 senesi olmuştur. Bu çerçevede 1917 yılında mart ile haziran ayları arasındaki dört aylık yoklama cetveli incelendiğinde hapishanede hükümlü ve tutuklu bulunan kişilerin sayılarına dair veriler tespit edilmiştir. 1917'de cinayet suçundan hükümlü bulunmazken, tutuklu olarak 15 erkeğin tevkifhanede yatmakta olduğu tespit edilmiştir. Cünha suçundan ise 63 erkek ile 1 kadın hükümlüyken, tevkifhanede tutuklu bulunmamaktadır. Kabahat suçundan ise hükümlü ve tutuklunun olmadığı saptanmıştır. Bir önceki dönemlerin aksine hapishanede yatmakta olan kişilerin sayısı düşmüştür. Nitekim mart ile haziran ayları arasında hapishanede yatmakta olan hükümlü ve tutukluların toplam sayısının 81 olduğu tespit edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS.M. 31/39).

1917 yılında hapishanede yatmakta olan hükümlü ve tutuklulara dair yukarıda belirtilen veriler dışında 18 yaşından küçük iki hükümlü çocuğun da bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çocuklardan biri Mersinli Ali Efendi bin Mehmet Hüseyin'dir. Hırsızlık suçundan yakalanan Mehmet Hüseyin'e 9 ay hapis cezası verilmiştir. Belirlenen bu cezanın infazı için Mehmet Hüseyin, Mersin Hapishanesi'ne gönderilmiştir. 1917 yılında hapishanede yapılan yoklama sırasında kayıtlara geçen bilgilere göre Mehmet Hüseyin'in 1 ay 14 günlük cezasının kaldığı anlaşılmaktadır. Diğer hükümlü çocuk ise Ciran bin Abud'tur. Mersin'de Çardak Mahallesi'nde ikamet eden Ciran bin Abud, hırsızlık suçunu işlemiştir. Yakalanması neticesinde yargılaması yapılarak 24 Aralık 1916 tarihinde hırsızlık suçundan 9 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Mersin Hapishanesi'nde haziran ayında tutulan yoklama kayıtlarında Ciran bin Abud'un 2 ay 20 günlük cezasının kaldığına dair not düşülmüştür (BOA. DH.MB.HPS. 158/66). Bu çocuk hükümlülerin yanı sıra 1917 yılının nisan ayında hapishanede tutuklu olarak 6 erkek bulunurken, kadın hükümlünün bulunduğu dair bir bilgi yoktur. Ayrıca nisan ayında 4 erkek ile 1 kadın hükümlünün bulunduğu da saptanmıştır. Nisan ayında hapishanede toplamda 11 hükümlü ve tutuklu mevcuttur. Yine aynı günlerde siyasî suçlardan dolayı hapishanede 3 hükümlünün bulunduğu dair bilgiler de tespit edilmiştir (BOA. DH.MB.HPS.M. 28/28).

Mersin Hapishanesi'nde hükümlü ve tutuklu olarak yatmakta olan suçlulara dair bilgilerin elde edildiği bir diğer yıl da 1918 senesi olmuştur. 1918 yılının kasım ile şubat ayları arasındaki dört aylık zaman zarfında cinayet suçundan 33 erkek ile 1 kadın olmak üzere toplamda 34 hükümlünün, 57 erkek ile 2 kadın olmak üzere toplam 59 tutuklunun bulunduğu tespit edilmiştir. Cünha suçundan 72 erkek ile 7 kadın olmak üzere toplam 79 hükümlünün, 27 erkek ile 3 kadın olmak üzere toplam 30 tutuklunun hapishanede yatmakta olduğu saptanmıştır. Kabahat suçundan ise 1 erkek hükümlü mevcuttur. 1918 yılının kasım ile şubat ayları arasında hapishanede yatmakta olan suçluların tutukluluk durumlarına göre dağılımına bakıldığında 114 hükümlü ve 89 tutuklunun bulunduğu görülmektedir. Suç oranlarına göre dağılımda ise cinayet suçundan 93, cünha suçundan 109 ve kabahat suçundan 1 hükümlü ve tutuklu bulunmaktadır. Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında ise 190 erkek ve 13 kadın mevcuttur. Hapishanede dört aylık zaman zarfında toplamda 203 hükümlü ve tutuklu bulunmuştur (BOA. DH.MB.HPS.M. 33/14). Aynı yılın mart ile temmuz aylarına dair veriler ise tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde mart ile haziran ayları içerisinde hapishanede işlemleri yapılan 32 hükümlü tespit edilmiştir. Bu hükümlülerden 27'si cünha, 5'i cinayet suçundan tutuklanmıştır. Tevkifhanede yatan tutukluların sayısı ise 69'dur. 1918 yılının mart ile haziran ayları arasında hapishanede yatmakta olan toplam hükümlü ve tutuklu sayısı 101 kişidir.

Mersin Hapishanesi'nde yatmakta olan hükümlü ve tutuklulara dair elde edilen en son bilgiler 1919 yılına aittir. 1919 yılında hapishanede 1.080 erkek ve 173 kadın hükümlü ile tutuklunun bulunduğu tespit edilmiştir. Toplamda 1.253 hükümlü ve tutuklunun yıllık gideri için 167.154 kuruş 30 santimlik harcamanın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu harcamaların ise genel olarak hükümlü ve tutukluların temel ihtiyaçları ve barınmaları için gerekli şartların sağlanması çerçevesinde harcandığı saptanmıştır (BOA. DH.MB.HPS. 98/56).

Tablo 10. Mersin Hapishanesi Yoklama Cetveli (Mart-Haziran 1918)

Suç Türü	Mahkûm Sayısı						Mevkuf Sayısı	
	Kabahat		Cünha		Cinayet		Erkek	Kadın
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
Mart ayı mevcudu	-	-	10	-	1	-	12	-
Nisan ayı mevcudu	-	-	10	-	1	-	17	-
Mayıs ayı mevcudu	-	-	3	-	1	-	20	-
Haziran ayı mevcudu	-	-	4	-	1	-	20	-
Temmuz ayı mevcudu	-	-	-	-	1	-	-	-
Toplam	-	-	27	-	5	-	69	-

Kaynak: BOA. DH.MB.HPS.M. 35/6.

SONUÇ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mersin bölgesinde mahpus olan kişilerin tutulduğu mekân olarak eski hükümet konağının altında bulunan odalar kullanılmıştır. Ancak zamanla bu odaların fizikî yapı açısından hükümlü ve tutuklulara yetersiz gelmeye başladığı anlaşılmıştır. Hükümlü ve tutukluların sayısının artmasına bağlı olarak oluşan yoğunluğa cevap verememesi, sağlık sorunlarının ortaya çıkması ve güvenlik açısından yetersiz bulunması neticesinde 1901 yılında inşa edilmesi planlanan Mersin Hükümet Konağı'nın hemen yanında bir hapishanenin inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Esasen mevcut hükümet konağının yetersizliği ve yeni bir konağın yapılması gerektiği tartışmaları 1864 yılında başlayıp 1891 yılında konağın yapılması yönünde karar alınarak noktalanmıştır. Bu doğrultuda Mersin Mutasarrıflığı, Adana Valiliği aracılığı ile merkezî yönetim ile yazışmalar gerçekleştirerek hükümet konağının inşasının yanı sıra Zabıta Dairesi ile bir hapishanenin de inşa edilmesi talebini iletmıştır. Uzun süren yazışmalar neticesinde 1901 yılında İskenderun General Konsoloshanesi tercümanı Filip Hori'ye ait olan 9 dönümlük araziden 3 dönümünün üzerine Mersin Hükümet Konağı ile bir Zabıta Dairesi ve Mersin Hapishanesi'nin kurulması merkezî yönetim tarafından onaylanmıştır.

Her ne kadar konağın yapımına 1901 yılında başlanmış olsa da hapishanenin inşa çalışmaları 1903 yılında başlayıp 1905 yılında tamamlanmıştır. Hapishane iki kat ve 42 oda olarak hizmete girmiştir. Zaman içerisinde bazı bölgelerinin tahrip olmasından dolayı hapishane, çeşitli dönemlerde tamirata tabi tutulmuştur. Fizikî yapının tadilat ve tamirat masrafları merkezî yönetim ve yerel yönetimin yanı sıra zaman zaman bölge halkından yardım şeklinde toplanmıştır. Bu tadilatın ve tamiratın en teferruatlısı ise 1914 yılında gerçekleşmiştir. Hapishanenin sağlık ve yiyecek durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamış olsa da malî ihtiyacın devlet idarecileri tarafından karşılandığı ve yeni binada ciddi bir sağlık probleminin meydana gelmediği saptanmıştır. Hapishaneye ilgili kısıtlı bilginin elde edildiği bir diğer konu da hapishanede görev yapan personel ile ilgilidir. Hapishanede müdür, gardiyan ve kâtip gibi görevliler bulunmaktadır. Hapishanenin güvenliği ise zaptiye neferleri tarafından sağlanmıştır. Hapishanede bulunan hükümlü veya tutuklulara bakıldığında ise gerek eski konağın altında bulunan gerekse yeni hapishanede olan hükümlü ve tutuklulara dair veriler elde edilmiştir. Hükümlü ve tutukluların genel olarak erkeklerden oluştuğu tespit edilmekle birlikte az da olsa kadın hükümlü ve tutukluların da mevcut olduğu saptanmıştır. Bu durum, hapishaneye bağlı Nisa Hapishanesi'nin de bulunduğunu göstermektedir. Nitekim kadınlar için hapishane olarak kullanılan hanenin kiralarına dair yazışmalar tespit edilmiştir. Cinayet, cünha ve kabahat suçlarından tutuklu bulunan hükümlü ve tutukluların eski Hükümet Konağı'nda oldukları dönemde az da olsa asayiş ve sağlık sorunları yaşanmıştır. Yeni hapishanede de benzer sorunlar yaşanmıştır. Bu doğrultuda yeni hapishanede yer yetersizliğinden dolayı sıklıkla sorunlar meydana gelmiştir. Lakin münferit vakalar dışında ciddi bir asayiş ve sağlık sorununa rastlanmamıştır. Yeni hapishanenin yeterliliği dikkate alınarak 1912 yılında Adana Merkez Hapishanesi'nde bulunan 10 hükümlünün buraya sevk edilmesi yönünde karar alınmış olsa da Adliye Nezareti tarafından bu karar iptal edilmiştir. Bu durum ise 1905 ile 1920 yılları arasında hapishanenin dışarıdan hükümlü ve tutuklu ağırlayabileceğine dair tek örnek olarak göze çarpmaktadır.

İmparatorluk genelinde olduğu gibi Mersin Hapishanesi'nde bulunan hükümlü ve tutukluların işlemleri oldukları suçlar, tutuklanma nedenleri, tutuklanma müddetleri ile ilgili bilgiler ve hükümlüler ile hapishanenin genel durumuna dair bilgiler kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar periyodik aralıklarla Zaptiye Nezareti'ne ve Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir. Adli bir sorunun olması durumunda ise Adliye Nezareti ile bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Merkezî yönetim ile aktif olarak yürütülen yazışmalar, hapishanenin durumunun merkez tarafından bilinmesini sağlamış ve fizikî yapının ıslahında veya başka bir ihtiyacın karşılanmasında harekete geçilmiştir. Bu durum ise özellikle yeni hapishanenin inşa edilmesiyle birlikte hükümlü, tutuklu veya hapishanede görev yapan idareciler ile memurların ciddi bir sorunla karşılaşmasını engellemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri): 1239/30, 1361/102027, 3262/244643, 1500/112487, 921/69048, 872/65343, 4316/323688, 2326/174377.

DH. MB. HPS. (Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Belgeleri): 12/22, 70/6, 16/39, 158/66, 68/71, 72/65, 73/35, 12/81, 86/24, 44/46, 16/3, 15/64, 12/22, 156/32, 148/58, 5/41, 3/54, 143/19, 15/44, 54/31, 104/22, 123/3, 123/26, 159/46, 154/14, 98/56.

DH. MB. HPS. M. (Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti Mütferrik Belgeleri): 31/82, 92/18, 31/39, 21/48, 20/22, 15/23, 17/9, 11/84, 35/6, 28/28, 17/15, 54/3, 53/1.

DH. MKT. (Mektubi Kalemi): 2079/5, 2739/13, 630/27, 18/8, 45/21, 467/39, 660/46, 1389/39, 1868/107, 1878/94, 831/29, 2520/28, 2392/4, 1409/76, 181/44, 2325/34, 2364/95, 2216/87, 2202/116, 2202/102, 2095/18.

DH. MUİ. (Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Belgeleri): 25/54.

DH. EUM. MTK. (Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Belgeleri): 78/24, 77/71.

DH. TMIK. S. (İslahat Belgeleri): 23/40, 48/6, 52/41, 56/11, 31/21, 31721/3.

İ. AZN. (Adliye ve Mezahib Belgeleri): 117/56.

İ. DH. (Dâhiliye Belgeleri): 1389/39.

ML. EEM. (Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti Belgeleri): 1062/9, 105572.

ŞD. (Şura-yı Devlet Belgeleri): 2115/51, 2133/17, 2723/60, 2703/31, 2128/23, 2126/29.

Y. PRK. DH. (Dâhiliye Nezareti Maruzatı Belgeleri): 8/42.

Y. A. RES. (Resmi Maruzat Belgeleri): 128/19.

Telif Eserler

Arslan, R. (2019). 20. yüzyılın başlarında Devrek Hapishanesi. *Turkish Studies Historical Analysis*, 14(4), 735-748.

Artuk, M. E. ve Alşahin, M. E. (2016). Hapis cezalarının ve cezaevlerinin tarihi gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 297-338.

Atar, Z. (2011). 20. yüzyıl başlarında Turgutlu Hapishanesinin genel durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 87-101.

Akın, H. (2011). Osmanlı Devleti'nde hapishane ıslahatına dair 1893 tarihli bir nizamname örneği. *History Studies*, 3(3), 43-66.

Bardakoğlu, A. (1997). Hapis. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde*. (C. 16, s. 54-64 Ankara: İSAM.

Daşcıoğlu, K. (2017). XX. yüzyıl başlarında Dinar (Geyikler) Hapishanesi. *Belgi Dergisi*, 13(1), 316-331.

Demirkol, K. (2012). II. Meşrutiyet Döneminde Edirne vilayeti Hapishanesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Demiryürek, H. (2016). Hüdevendigar vilayetinde hapishaneler ve mahpuslar (1914-1917). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 552-562.

Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eren, M. (2013). Osmanlı'dan günümüze Türkiye hapishanelerinin üç dönemi. *Toplum ve Kuram Dergisi*, (8), 93-110.

Gazel, A. A. (2010). Tanin muhabiri Ahmet Şerif Beyin notlarında Osmanlı hapishaneleri. E. Görsoy Naskali, H. Oytun Altun (Ed.), *Hapishane Kitabı içinde*, (s. 143-151). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Gönüllü, A. R. (2011). Osmanlı Devleti'nin son döneminde Isparta Hapishanesi (1867-1920). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (29), 349-392.

Güldemirel, F. (2009). Osmanlı adliye teşkilatında yaşanan sorunların hapishanelere yansması (1876-1909). Levy, N. Toumarkine, A. (Eds). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza içinde*, (ss. 185-204), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güneş, M. (2017). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kırşehir Hapishanesi (1873-1919). *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(14), 64-84. DOI: 10.16989/TIDSAD.1401.

Hanilçe, M. ve Şeyhoğlu, E. (2020). Osmanlı Devleti'nde bir ceza infaz kurumu olarak hapishaneler ve kadınlar. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 405-436.

Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi V. Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Köse, O. (2007). XVIII. yüzyıl sonları Rus ve Avusturya savaşları esnasında Osmanlı Devleti'nde bir uygulama: İstanbul'da içki ve fuhuş yasağı. *Turkish Studies*, (2)1, 104-123.

Olpak Koç, C. (2020). Kadın (nisa) hapishaneleri bağlamında "Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu" ve "Bursa Cezaevi" anı/romanlarında kadın gardiyanlar. *Adalet Dergisi*, 1(64), 607-628.

Öntuğ, M. M. Ve Yılmaz, B. (2021). XIX. yüzyılın sonları-XX. yüzyılın başlarında Rize Hapishanesi'nin genel durumu. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, XVIII(69), 57-69.

- Özçelik, M. (2011). Mütareke Dönemi'nde Osmanlı hapishanelerinin durumu. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, (7), 16-39.
- Öztürk, S. (2014). XIX. yüzyıl Osmanlı ceza sisteminde dönüşüm: zindandan hapishaneye dönüş. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Saner Gönen, Y. (2010). Osmanlı İmparatorluğunda hapishaneleri iyileştirme girişimleri: 1917 yılı. E. Görsoy Naskali, H. Oytun Altun (Ed.), Hapishane Kitabı içinde, (ss. 173-184), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sunay, S. (2018). Son dönem Osmanlı taşra hapishanelerine bir örnek: Bolvadin Hapishanesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 43-66.
- Sülek, Y. (2019). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Teke Sancağı'nda hapishaneler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Şimşek, E. (2017). XX. yüzyıl başlarında Trabzon Hapishanesi. Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 12(23), 163-196.
- Tan, H. (2020). Osmanlı Devleti'nde hapishanelerin ıslah çalışmalarına dair bir inceleme: Çarşamba Hapishanesi. History Studies, 12(3), 1057-1084.
- Taniş, C. (2018). Osmanlı Devleti'nde hapishane ıslahatı: Muş Hapishanesi örneği (1908-1914). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(57), 141-146.
- Tekin, S. (2006). XX. yüzyılın başlarında Aydın vilayeti ve mülhakatındaki hapishanelerin genel durumu. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 65-77.
- Tekin, S. (2008). Dr. Polliç Bey'in 1918 tarihli raporuna göre Berlin ve Aydın vilayeti hapishanelerine genel bir bakış. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 205-221.
- Tekin, S. ve Özkes, S. (2008). Cumhuriyet öncesi Türkiye'de hapishane sorunu. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 7(16), 187-201.
- Temel, M. (2009). XX. yüzyılın başlarında Menteşe Sancağı hapishaneleri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (26), 109-135.
- Türkkan, H. (2020). XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Hapishaneleri (Ereğli Hapishanesi örneği). Turkish Studies-Historical Analysis, 15(1), 262-272.
- Umar, N. ve Can, C. (2019). Adana vilayeti hükümet konakları. Megaron Dergisi, 14(4), 530-543.
- Yağcı, Z. G. Ve Nalbant, E. (2016). İstanbul Tersane Zindanı. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan (Ed.), IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu (s. 83-113) içinde. İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, G. (2002). Osmanlı Devleti'nde hapishane ıslahatı (1839-1908). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldız, G. (2012). Mapusane-Osmanlı hapishanelerinin kuruluş serüveni (1839-1908). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldız, Ö. (2015). Osmanlı hapishaneleri üzerine bir değerlendirme: Karesi Hapishanesi örneği. Akademik Bakış Dergisi, 9(17), 91-111.
- Yılmaz, İ. (2019). Osmanlı Devleti son döneminde Adana Hapishanesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(4), 1411-1431.
- Yılmaz, İ. (2020). Osmanlı son döneminde adam öldürme suçu ve soruşturma usulleri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2), 739-762.

EKLER

Ek. 1 Mersin Hapishanesi İnşaat Masrafları (1914)

İnşaat Türü	İka-ı Nişan	Ebat			Miktar	Fiyat	Toplam (Kuruş)
		Uzunluğu	Genişliği	Derinliği	Toplam		
Binanın Ebat Muattal	1	31	27	12,15	-	-	-
Mahal Hafriyatı							
Dış Duvarların Uzunluğu	2	31	1,20	2,40	178	-	-
İç Duvarların Uzunluğu	2	29	1,20	2,40	167	-	-
İç ve Dış Duvarların Genişliği	4	25	1,20	2,40	288	-	-
Her Duvarın Parsel Uzunluğu	1	52,50	1,20	2,40	151,50	-	-
Her Duvarın Parsel Genişliği	1	61,75	1,20	2,40	177,80	-	-
Kemer Ayakların İnşası	4	1,10	1,00	2,40	9,60	-	-
Toplam Hafriyat	-	-	-	-	971,40	2,50	2429
Adî Taş ile Temel İnşaatı							
Dış Duvarların Uzunluğu	2	31	1,20	2,40	178	-	-
İç Duvarların Uzunluğu	2	29	1,40	2,40	168	-	-
İç ve Dış Duvarların Genişliği	4	25	1,40	2,40	288	-	-
Her Duvarın Parsel Uzunluğu	1	52,50	1,40	2,40	151,20	-	-
Her Duvarın Parsel Genişliği	1	61,75	1,40	2,40	177,80	-	-
Kemer Ayakların İnşası	4	1,00	1,00	2,40	4,10	-	-
İnşaat Toplamı	-	-	-	-	971,60	35	14574
Temelinden Yukarıya Kadar İnşaat							
Dış Duvarların Uzunluğu	2	31,00	0	2,40	46,50	-	-
İç Duvarların Uzunluğu	2	29,00	1,00	2,40	43,50	-	-
Dış Duvarların Genişliği	2	25,00	0,80	2,40	30	-	-
İç Duvarların Genişliği	2	25,00	0,80	2,40	30	-	-
Her Duvarın Parsel Uzunluğu	1	52,50	0,80	2,40	21,50	-	-
Her Duvarın Parsel Genişliği	1	61,75	0,80	2,40	37	-	-
Toplam İnşaat Miktarı	-	-	-	-	218,50	-	-
Yontma Taş İnşaat	-	-	-	-	40	37	148,00
Adî Taş ile İnşaat Miktarı	-	-	-	-	178,50	15	2677,50
Birinci Katın İnşaatı							
Dış Duvarların Uzunluğu	2	31,00	0,80	4,50	223,20	-	2116,50
İç Duvarların Uzunluğu	2	29,00	0,80	4,50	208,80	-	-
Dış Duvarların Genişliği	2	25,00	0,80	4,50	180,00	-	-
İç Duvarların Genişliği	2	25,00	0,50	4,50	112,50	-	-
Her Duvarın Parsel Uzunluğu	1	52,00	0,50	4,50	118,00	-	-
Her Duvarın Parsel Genişliği	1	61,00	0,50	4,50	139,00	-	-
Kemer ve Ayaklarının İnşası	4	12,00	0,50	4,50	25,00	-	-
Toplam İnşaat Miktarı	-	-	-	-	1006,50	-	-
Yontma Taş İnşaat	-	-	-	-	9250	37	9250
Adî Taş ile İnşaat Miktarı	-	-	-	-	756,50	15	11347,50
İkinci Kat İnşaatı							
Dış Duvarların Uzunluğu	3	31,00	0,25	4,50	49,75	-	-
İç Duvarların Uzunluğu	1	30,50	0,25	4,50	37,60	-	-
İç Duvarların Uzunluğu	1	24,00	0,25	4,50	29,00	-	-
Dış Duvarların Genişliği	2	24,00	0,25	4,50	66,25	-	-
İç Duvarların Genişliği	2	10,00	0,25	4,50	25,00	-	-
Her Duvarların Parsel genişliği	1	67,75	0,25	4,50	84,70	-	-
Yan Duvarlar	1	8,00	0,25	4,50	10,00	-	-
Toplam İnşaat Miktarı	-	-	-	-	322,30	37	11925

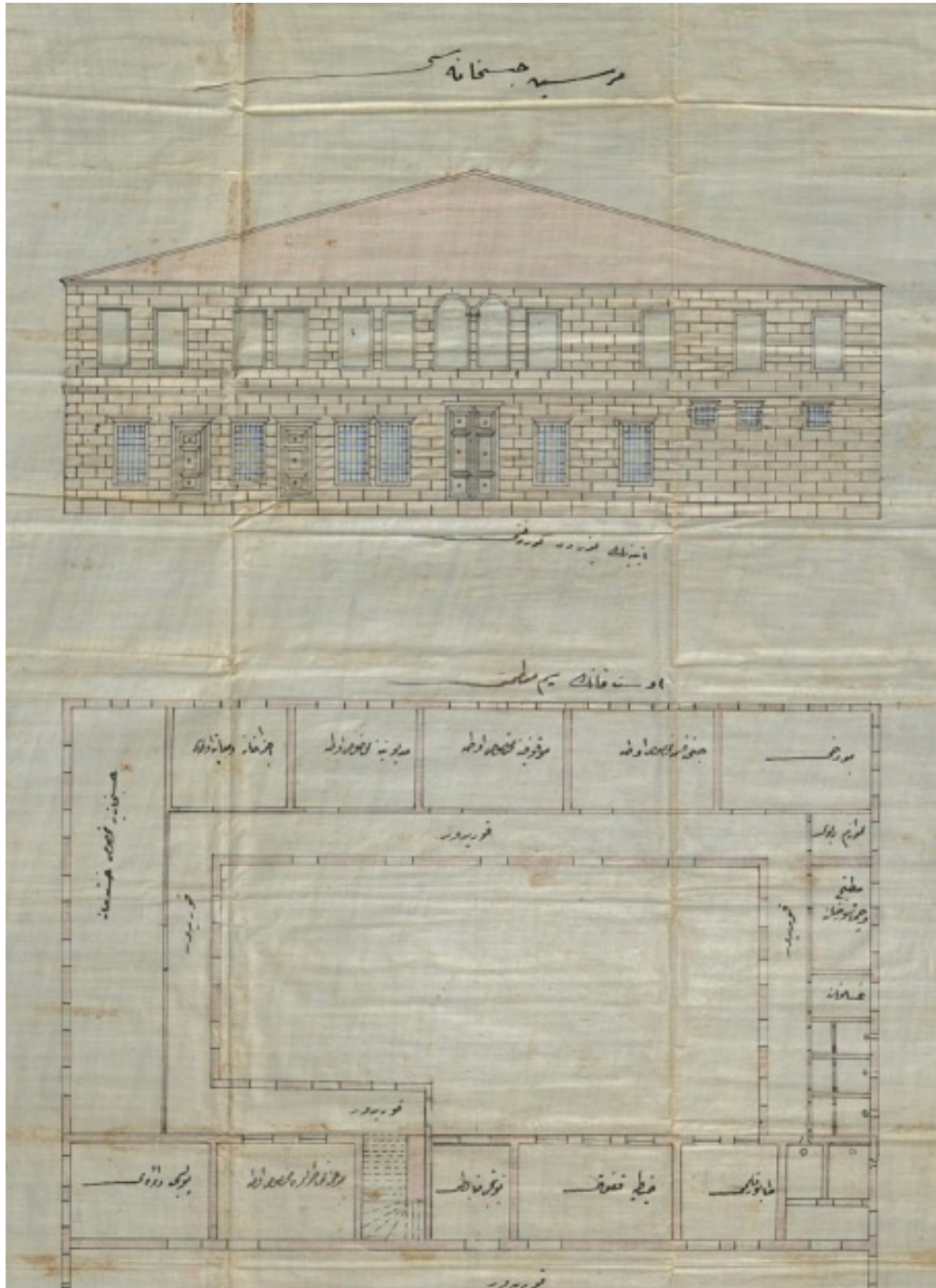
Merdiven Basamak Taşları	28	1,30	0,30	0,20	-	-	1440
Abdesthane Döşeme Taşları	12	1,50	1,75	0,20	32	20	640
Abdesthane Marsilya Su Borusu	76	0,90	0,15	0,10	-	30	760
Alt Kat Pencere Tel Kafesi	21	0,75	0,75	-	-	70	1470
Bir Taraflı Pencere Duvarı	10	0,90	0,80	-	-	50	500
Bir Taraflı Pencere Duvarı	18	1,10	2,00	-	-	70	1220
Bir Taraflı Pencere Duvarı	2	0,75	0,75	-	-	40	80
Alt Kat Pencere Duvarı	24	0,75	0,75	-	-	20	480
Kapılar İçin Duvar	28	1,50	1,03	0,10	-	-	538
Hapishane Ana Kapısı İçin Demir Çivi	1	3,00	2,50	-	-	-	350
Yukarı Kat İçin Pencere Demiri	50	1,00	2,00	-	-	70	3500
Yukarı Kat Pencere İçin Tel Kafes	50	1,00	2,00	-	-	30	1500
Alt Katın Taban Zemini	-	-	-	-	-	1,50	585
Ahşap Kısmı							
Birinci Kat Taban Döşeme Kütlesi	400	5,00	0,18	0,07	-	9	3600
İkinci Kat Taban Döşeme Kütlesi	600	5,00	0,18	0,07	-	9	5400
İkinci Kat Taban Döşeme Kütlesi	550	4,00	0,18	0,07	-	6	3300
İkinci Katın Tavanı İçin Tahta	650	2,50	0,25	0,01	-	2	1300
Tavan İçin Çift Küttele	150	5,00	0,18	0,14	-	15	2250
Tavan İçin Tek Küttele	120	5,00	0,18	0,07	-	7	840
Tavan İçin Salim Küttele	600	5,00	0,04	0,04	-	5	3000
İkinci Kat Pencere ile Duvarlarının Ahşap İnşası, Kapı ve Pencere Kütlesi	400	4,50	0,18	0,07	-	9	3600
Tavan için Marsilya Kiremidi	1500	-	-	-	-	0,75	11250
Kapı ve Pencereler İçin Tahta	300	3,50	1,30	1,02	-	3,00	900
Yağmur Suları İçin Çinko Boru	-	-	-	-	-	8	1600
Alt ve Üst Kat Pencere Takımı	81	-	-	-	-	40	3240
Alt ve Üst Kat Kapı Takımı	65	-	-	-	-	60	3900
Alt ve Üst Kat İç Sıvası	-	-	-	-	-	1,50	7500
Mimar Yevmiyesi	150	-	-	-	-	15	2250
Sıva İçin Alet	-	-	-	-	800	1,50	1200
Çivi	-	-	-	-	250	8	2000
Yapı Kumu	-	-	-	-	2500	3	8500
Hapishanenin Sur Duvarı	1	36	1,50	-	-	-	-
Temel Hafriyatı	2	30	1,50	-	-	-	-
	2	2,50	1,50	-	-	-	-
Toplam Hafriyat	-	-	-	-	12425	2,50	316,70
Temel İnşası	1	36	1,50	-	-	-	-
	2	30	1,50	-	-	-	-
	2	2,50	1,50	-	-	-	-
Temelde Toplam İnşaat Masrafı	-	-	-	-	126,25	15	1894
Temelden Yukarı İnşaat Masrafı	1	36	1,25	4,00	-	-	-
	2	30	1,25	4,00	-	-	-
	2	2,50	1,25	4,00	-	-	-
Toplam İnşaat Masrafı	-	-	-	-	101	37	3737
Toplam İnşaat Bedeli	-	-	-	-	-	-	137183,70
<u>%10 Zammı</u> Lazım Gelen	-	-	-	-	-	-	13,718
İnşaatın Toplam Masrafı	-	-	-	-	-	-	350901,70
Hükümet Konağı'nın Enkazı, Düşülecek Miktar	-	-	-	-	-	-	15000
Su ve Havuz İnşası Masrafları	-	-	-	-	-	-	138.901,70
İkinci Kat Dış Duvarın Uzunluğu	2	35,00	0,50	0,80	28,00	-	-
İkinci Kat İç Duvarın Uzunluğu	2	33,00	0,50	1,00	32,00	-	-
İkinci Kat Dış Duvarın Genişliği	2	29,00	0,50	0,80	23,20	-	-
İkinci Kat İç Duvarın Genişliği	2	18,00	0,50	1,00	18,00	-	-
İkinci Kat Bölme Duvarları	12	4,75	0,25	1,20	57,00	-	-
İkinci Kat Bölme Duvarları	4	5,75	0,25	1,20	17,10	-	-

İkinci Kat Bölme Duvarları	2	14,00	0,25	1,50	70,00	-	-
Toplam	-	-	-	-	246,30	100	24630
Bina Cephesi ve Merdiven Mermerleri	-	-	-	-	-	-	12000
Pencereler İçin Köşebent ve Demir	-	-	-	-	800	1,50	12000
Abdesthanelere Mermer	8	1,50	1,30	1,15	-	150	1200
Abdesthanelere Marsilya Su Borusu	60	0,90	0,15	0,01	-	10	600
Alt Kat Pencere Demirleri	36	1,10	2,30	-	-	100	3600
İç Havale Tuğla Taş Döşeme	1	22,00	18,00	-	398	20	7690
Yapının Etrafı İçin Kaldırım	1	16,50	1,70	-	280	20	9600
Birinci Kat Taban Döşeme Kütle	500	5,00	0,18	00,08	-	9	4500
Kazan Yeri Taban Döşeme Kütle	250	4,00	0,18	00,08	-	6	1500
İkinci Kat Taban Döşeme İçin Kütle	550	5,00	0,18	00,08	-	9	4900
İkinci Kat Kazan Taban Döşemesi	300	4,00	0,18	00,08	-	6	1800
İkinci Kat Taban Döşeme Uzunluğu	500	4,00	0,16	0,07	-	6	3000
Tavan İçin Çift Kütle	200	4,00	0,18	00,16	-	15	3000
Tavan İçin Tek Kütle	250	5,00	0,16	0,07	-	7	1750
Tavan İçin Salim Kütle	600	5,00	0,04	0,04	-	5	3000
Birinci Kat Döşeme İçin Tahta	2250	2,50	0,09	0,25	-	3	7575
Birinci Kat Döşeme Tahta Uzunluğu	850	2,50	00,25	0,01	-	2	1700
Kazan Yeri Taban Döşemesi	750	2,50	00,09	0,02	-	3	2250
Kazan Taban Döşeme Tahta Uzunluğu	250	2,50	00,25	0,01	-	2	500
İkinci Kat Taban Döşeme Tahta	2525	2,50	0,09	0,02	-	3	7575
İkinci Kat Taban Döşeme Tahta Uzunluğu	850	2,50	0,25	0,01	-	2	1700
İkinci Kat Kazan Döşeme Tahtası	750	2,50	0,09	0,0,1	-	3	2250
İkinci Kat Kazan Döşeme Tahta Uzunluğu	250	2,50	0,25	0,02	-	2	500
Kapı ve Pencereler İçin Taş	500	3,00	1,30	0,01	-	25	11500
Alt ve Üst Kat Kapıları	64	1,30	2,75	0,15	-	75	4800
Alt ve Üst Kat Pencereleri	73	1,10	2,30	-	-	60	4380
Kazan Yeri Camekan ile Çerçeve Masrafları	30	1,15	3,00	-	-	80	2400
Toplam	4	1,55	3,50	-	-	1250	5000
İç Sıva İçin Kireç	-	-	-	-	600	15	9000
Sıva İçin Alet	-	-	-	-	800	2,50	2000
Sıvanılacak Yerin Miktarı	-	-	-	-	5000	1,50	7500
Mimar Yevmiyesi	250	-	-	-	-	15	3750
Çivi	-	-	-	-	250	8	2000
Kum	-	-	-	-	3000	3	9000
Tavan İçin Marsilya Kiremidi	13500	-	-	-	-	0,75	10125
İnecek Yağmurlar İçin Çinko	-	150	-	-	-	10	1500
İç Boya Masrafı	-	-	-	-	-	-	900
Dışarıya İnşa Edilecek Parmaklıklar vs.	-	-	-	-	-	-	10000
Toplam Masraf	-	-	-	-	-	-	200295
Alt Kat İç Pencere Demir Parmaklık	21	0,75	0,75	-	-	35	800
Alt Kat Pencere Demir Parmaklık	3	0,95	0,80	-	-	50	150
Alt Kat Pencere Demir Parmaklık	2	0,75	0,75	-	-	40	80
Alt Kat Pencere Demiri	24	0,75	0,75	-	-	12	228
Cümle Kapı Parmaklığı	1	3,00	2,50	-	-	-	350
Yukarı Pencere Demir Parmaklığı	50	1,00	2,00	-	-	70	3500
Yukarı Pencere Demir Parmaklığı	50	1,00	2,00	-	-	15	750
İkinci Kat Ahşap Döşeme Kütle	600	5,00	0,18	0,07	-	9	5400
İkinci Kat Ahşap Döşeme Kütle	500	4,00	0,18	0,07	-	6	3300
İkinci Kat Ahşap Tahta Uzunluğu	250	2,50	0,18	0,01	-	2	1300
Tavan İçin Kütle	600	5,50	0,25	0,04	-	5	3000
Kapı ve Pencere Kütle	200	4,50	0,14	0,07	-	9	1800
Tavan İçin Marsilya Kiremidi	15000	-	0,18	-	-	-,75	11250
Kapı ve Pencere İçin Tahta	300	2,50	-	0,02	-	3	900
Çinko Oluk ve Borular	-	-	0,30	-	200	8	1600

Alt ve Üst Kat Pencerelemi Yerine Vazi'	88	-	-	-	40	-	3240
Alt ve Üst Kat Kapıların Yerine Vazi'	65	-	-	-	60	-	3900
Üst Kat Sıvası	-	-	-	-	-	-	4500
Yevmiye	-	-	-	-	-	15	1500
Sıva İçin Alet	-	-	-	-	500	1,50	750
Kayıkçı	150	-	-	-	-	8	1200
Kum	-	-	-	-	-	-	2500
Hapishane Duvarları	1	101	1,75	1,50	-	-	5947
	-	-	-	-	-	-	58447
Mevcut Kimsene ve Bedel	-	-	-	-	-	-	118000
Toplam	-	-	-	-	-	-	40.447

Kaynak: BOA. Y. A. RES. 128/19.

Ek. 2 Yeni İnşa Edilen Mersin Hapishanesi Planı (1904)

Kaynak: BOA. Y. A. RES. 128/19.

Nurcan TEMİZ (nurcantemiz@mersin.edu.tr , ORCID: 0000-0001-9143-3845)

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Mersin-Türkiye

Ezgi ÇİÇEK ERGÜNEŞ (ezgi_088@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3620-5812)

İnsan Kaynakları Müdürü

01.09.2022

Geliş Tarihi
Submitted

13.10.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1169507>

KURUMSALLAŞMA SÜRECİNDEKİ İŞLETMELERDE İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARININ ÖNEMİ: BİR İŞLETME ÖRNEĞİ

Özet

İşletmelerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve rekabete ayak uydurabilmeleri için yönetim tarzlarında iyileştirmeler yapmaları kaçınılmazdır. Bu noktada kurumsallaşma önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerde kurumsallaşma çalışmalarına ne şekilde yer verildiği, kurumsallaşmanın boyutları ve işletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde insan kaynakları uygulamalarının önemini ve personelin insan kaynakları uygulamalarına bakış açısını ortaya koymaktır. Bu amaçla uygulama konusu olan işletmede, çalışanlara uygulanan anket verileri temel alınarak istatistiksel analizler yapılmış ve personelin insan kaynakları uygulamalarına bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, İnsan Kaynakları, İnsan Kaynakları Bölümü, İnsan Kaynakları Yönetimi.

THE IMPORTANCE OF HUMAN RESOURCES PRACTICES FOR FIRMS IN INSTITUTIONALIZATION PROCESS: A FIRM CASE

Abstract

In order to survive and keep up with the competition, it is inevitable for companies to improve their management style. Institutionalization emerges as an important concept at this point. How institutionalization activities take place in firms, the dimensions of institutionalization and the determination of the degree of institutionalization of firms are of great importance. The aim of this study is to show the importance of human resources practices for organizations in the institutionalization process and to indicate the viewpoints of personnel on human resources practices. For this reason, it is tried to represent the current situation of a given organization regarding human resources applications. A questionnaire is applied and statistical analyses are conducted in order to show the viewpoints of personnel on the application of human resources in representative organization.

Keywords: Institutionalization, Human Resources, Human Resources Department, Human Resources Management.

GİRİŞ

İşletmelerin varlıklarını koruyabilmeleri, mevcut yönetim anlayışlarını ve işleyişlerini değiştirmelerine ve iyileştirmelerine bağlıdır. İşletmelerin yönetim anlayışlarını değiştirmelerinde ise kurumsallaşma önemli bir yere sahiptir.

Kurumsallaşma, bir işletmenin kurallara, standartlara, prosedürlere bağlı olması; kendine özgü selamlama biçimlerine, iş yapma usul ve yöntemlerine sahip olması ve bu sayede diğer şirketlerden ayırt edici bir kimliğe bürünmesi süreci olup işletmenin bir sistem haline gelmesini içermektedir (Karpuzoğlu, 2001, s. 71).

Bu çalışmada ele alınmaya çalışılan problem, uygulama konusu olan işletmede çalışan personelin insan kaynakları uygulamalarına bakış açılarını ortaya koymak ve farkındalıklarını tespit etmektir. Söz konusu çalışma, mevcut durum analizi niteliğindedir ve çalışanların insan kaynakları uygulamalarıyla ilgili tutumları istatistiksel analizler ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. KURUMSALLAŞMA KAVRAMI

Endüstrileşme süreci ile birlikte toplumsal ve ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler sonucunda işletmelerin zamanla büyümesi, teknolojik anlamda yaşanan hızlı değişimler, çevresel koşulların değişmesi, küreselleşme, yerel ve küresel çapta yaşanan krizler gibi nedenlerle işletmelerin, işleri yönetim olan uzman kişilerce yönetilmesi, bir başka deyişle kurumsallaşması kaçınılmaz olmuştur (Aslan ve Çınar, 2010, s. 90-91). Artan rekabet ortamında işletmelerin hayatta kalabilmesi ve piyasadan silinmemeleri için en önemli gösterge kurumsallaşma düzeyidir. Kurumsallaşma düzeyi yüksek olan işletmeler bu savaşı kazanmakta ve sürekliliklerini korumaktadır (Cevher, 2014, s. 583).

Kurumsallaşma, işletmenin belirli bir büyüklüğe ulaştığı ve her işe yetişemediği durumlarda kaçınılmaz olmaktadır. Kurumsallaşma, işletmelerin çevrelerindeki yasalara ve baskılara uyum sağlayıp, uymak zorunda oldukları kuralları yerine getirerek çevreden destek sağlamaları olarak da ifade edilebilir. İşletmelerin kalıcı olabilmeleri, etkinliklerini arttırabilmeleri ve kamuoyunda güven veren bir konuma gelebilmeleri, onların kurumsallaşma düzeyleriyle doğrudan ilgilidir (Bayer, 2005, s. 126: 129).

İşletmelerin çevreleri tarafından kabul edilmesi, faaliyetlerinin benimsenmesi ve söz konusu işletmenin sektöründe belirli bir yer edinebilmesi, işletmelerin çevrelerine uyum sağlayabilmeleri ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda, çevresel beklentilere cevap verebilen işletmeler, esasen kurumsallaşma süreçlerini de hızlandırmaktadır. Dolayısıyla kurumsallaşma, işletmelerin toplumun kendilerine yüklediği görevlerini yapabilmesi ve toplumun beklentilerine cevap verebilmesi ile mümkündür. Özetle; işletmeler hayatta kalabilmek, rekabet avantajı elde edip sektöründe öncü konumda olabilmek için çalışanları, müşterileri, hissedarları, tedarikçileri, sektörü, toplumu ve devleti tarafından gelen tüm beklentilere cevap verebilecek konumda olmalıdır (Bayer, 2005, s. 130).

Kurumsallaşmış bir işletmede işler belirli kurallara göre yapılmakta ve işletme kişilerden bağımsız hale gelmektedir. Yani işletmede işlerin nasıl ve ne zaman yapılacağını kişiler değil, işletmedeki kurallar belirlemektedir. Bu bağlamda işletme belli kurallara göre yönetilmekte ve sistem haline gelmektedir (Dilbaz, 2005, s. 66). Kurumsallaşma ile işletmeler kişilerden bağımsız hale gelmekte, uzun dönemde varlığını devam ettirerek süreklilik kazanmakta ve topluma mâl olmaktadır (Özgener, 2003, s. 152).

Örgüt kültürünün geliştirilmesi, yönetimin profesyonelleşmesi, eğitim ve geliştirme faaliyetleri, kurumun insana bakış açısının geliştirilmesi, faaliyetlerin planlar ve politikalar dâhilinde gerçekleştirilmesi, iş tanımlarının yapılması ve iş süreçlerinin standartlaştırılması işletmelerde kurumsallaşmanın temel göstergelerinden bazılarıdır (Çakıcı ve Özer, 2007, s. 91).

2. İNSAN KAYNAKLARI BÖLÜMÜ

İşletmeler açısından İnsan Kaynakları Yönetimi'nin (İKY) önemi, ortaya çıkışından günümüze kadar olan süreçte giderek artmıştır. Bu bağlamda insan, günümüz işletmelerinin en değerli varlıkları arasında ilk sırada yer almış; geçmişte olduğu gibi, işletmeler açısından bir maliyet unsuru olarak görülmenin aksine, işletmeye katma değer sağlayan, geliştirilmesi ve yetkinliklerinin ön plana çıkarılarak desteklenmesi gereken, yerine ikamesi mümkün olmayan bir kaynak olarak algılanmaya başlanmıştır.

İKY'nin amacı, işletmenin belirlemiş olduğu amaçlar doğrultusunda, gerekli niteliklere sahip doğru personeli istihdam etmek, mevcut personelini en verimli şekilde kullanmak; personelin kişisel tatminini sağlamak, ihtiyaçlarını karşılayabilmek; personelin eğitimini, gelişimini ve kariyer planlarını yönetmek, performansını değerlendirmek; iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliği ile sosyal diyalog gibi sosyal haklarını koruyarak personelden en etkin bir biçimde faydalanmaya çalışmaktır.

İKY günümüze kadar önemli derecede değişmiş ve birçok faktörden etkilenmiştir. Bu faktörlerden en önemlisi ve hatta en güçlüsü teknoloji olmuştur. İlk zamanlarda İnsan Kaynakları Bölümü (İnsan Kaynakları Departmanı, İnsan Kaynakları Birimi), örgütlerde bütçeden teknoloji için yararlanan en son birim konumundaydı (Bingöl, 2006, s. 36). O zamanlar insan kaynakları, örgütler için yalnızca maliyet merkezi olarak görülüyordu. Fakat günümüzde insan kaynakları, örgütlerin stratejik yönetiminde önemli bir aktör haline gelmiştir.

İKY'den sorumlu olan birimin ismi ve bu birimin yöneticisinin unvanı işletmenin büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. En yaygın olarak kullanılan unvanlar arasında İnsan Kaynakları Birim Yöneticisi, Personel Yöneticisi, Personel Müdürü, Endüstri İlişkileri Yöneticisi, İdari Yönetici gibi unvanlar bulunmaktadır. Birim yöneticisinin unvanı olarak da Personel İşleri Departmanı Başkanı veya Personel Departmanı Başkanı unvanları yerine İnsan Kaynakları Bölümü (Departmanı) Başkanı (İKB) daha çok kullanılmaktadır (Şimşek ve Öge, 2009, s. 15-16).

Her örgütte insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin en azından bir kısmı muhakkak uygulanmaktadır ancak insan kaynaklarının belirli bir birim veya şube olarak ortaya çıkması, örgütün kuruluşundan itibaren geçen süreye ve büyüklüğüne bağlıdır. Noe'nin (2002, s. 12) de belirttiği gibi örgütler büyüdükçe İKY'nin temel amacı aynı kalır fakat amaçları gerçekleştirilmede kullanılan yaklaşım farklılaşır. Küçük işletmelerin çok azı bir insan kaynakları birimine ve insan kaynakları uzmanına sahiptir. Küçük işletmelerde, işletmenin faaliyet hacminin dar ve işgören sayısının az olması nedeniyle farklılaştırılmış insan kaynakları işlevi bulunmamaktadır (Bingöl, 2006, s. 37).

Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde, formel bir İKB olmasa bile hepsi aday bulma, işe alma, çalışan yönetimi gibi insan kaynakları faaliyetlerini yürütmektedir. Söz konusu faaliyetler genellikle iş sahibi yöneticiler tarafından yerine getirildiği için çok profesyonelce işlemekte ve işe alım konusunda sık sık hatalar yapılabilmektedir. Çünkü bu işletmelerde, işletme yöneticileri özellikle kuruluş aşamasında işletmeyi kurmak ve yürütmek, üretim, satış ve pazarlama yollarını oluşturmak, nakit akışını sağlamak gibi konularla ilgilendiklerinden insan kaynakları yönetimine gereken önemi verememektedirler (Mayson ve Barrlett, 2006, s. 451). Öte yandan bazı yöneticiler, insan kaynakları yönetimi hakkında yeterli bilgi birikimine ve tecrübeye sahip olmadıkları için bu faaliyetleri diğer yönetsel faaliyetlerden zaman çalan bir unsur olarak görmektedirler. Dolayısıyla doğru işleyen insan kaynakları süreçlerinin şirketin büyümesi, kaliteli işgücünün şirket bünyesine dâhil edilmesi ve personel yönetiminin sağlıklı işleyebilmesi için ne kadar önemli olduğunu göz ardı etmemektedirler.

3. İNSAN KAYNAKLARI BÖLÜMÜNÜN ÖRGÜT İÇERİSİNDEKİ YERİ

Rekabet ortamında ayakta kalabilmek isteyen işletmeler günümüzde, İKB'ye geçmişe göre daha çok görev yüklemiş durumdadır. Bu bölümler, görevlerini ne kadar iyi yerine getirirlerse, işletmeler verimliliklerini artırmada, iş yaşamının kalitesini zenginleştirmede, insan kaynaklarını etkili olarak yönetmeyle ilgili yasal düzenlemelere uymada ve rekabette üstünlük kazanmada o derece etkili olmaktadır (Bingöl, 2006, s. 39).

İKB'nin, işletme içerisinde işlevsel, yönetsel ve stratejik düzeyde rolü bulunmaktadır. İşlevsel düzeyde tedarik ve yerleştirme planları yapmakta, günlük izleme ve kontrol sistemleri oluşturmakta, ücret ve maaş programlarını yönetmekte ve değerlendirme sistemleri oluşturmaktadır. Yönetsel düzeyde personel seçim kriterleri belirlemekte, iş piyasasına ilişkin planlar geliştirmekte, orta vadeli ücret planları yapmakta ve işletmenin gelecek potansiyeli ile ilişkili sistemler oluşturmaktadır. Stratejik düzeyde (uzun vadede) ise işletme için kapsamlı bir vizyon sağlayan daha geniş çaptaki kararlara katılmakta, kendi faaliyetlerini işletmenin tümüyle ilişkilendirerek stratejik bir rol oynamaktadır (Foot ve Hook, 2002, s. 136).

İKB, örgütsel yapı içerisinde doğrudan üst yönetime bağlıdır. İKB, sadece uzmanlık alanına giren konularda tavsiyelerde bulunarak diğer birim yöneticilerinin çalışmalarını etkinlikle sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Bu birim, tavsiyelerini ve belirli konularda üst yönetimin onayıyla oluşturduğu ilke ve politikaların uygulanmasını yine üst yönetim aracılığıyla sağlamaktadır (Foot ve Hook, 2002, s. 37-38).

İşletmelerin finansal sermayelerinin yanı sıra insan sermayesi ile daha fazla rekabet avantajı elde ettiği görülmüştür. Dolayısıyla insana değer veren, katılımı teşvik eden, takım çalışması esasına dayalı ve katılımcı yönetim anlayışının egemen olduğu yeni üretim ve yönetim teknikleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnsan faktörünün işletmeler için öneminin anlaşılması ile de işletmelerin işletme yapılarında, kültürlerinde, işletmenin vizyon ve misyonunda, inanç ve değerlerinde, politika ve mevzuatlarında bir değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Grup esasına dayalı davranış ve düşünme sistemlerinin yaygınlaştırılması ile çalışanların bilgi ve becerilerinden daha iyi yararlanma, kalifiye işgücünü işletme bünyesine dâhil edebilme, kalifiye işgücünü elde tutabilme, çalışanların motivasyonu sağlayabilme, çalışan bağlılığını artırma, çalışanların daha sağlıklı ve güvenli ortamda çalışabilmesini sağlayabilme, çalışanların eğitim planlarını koordine edebilme, çalışan kariyer hedefinde yol gösterici rol üstlenebilme gibi daha pek çok etkene bağlı olarak İKY, işletmeler için önem arz eden bir alan haline gelmiştir.

Kurumsallaşma sürecindeki işletmelerin pek çoğu aile şirketi ya da küçük ve orta ölçekli işletmeler olduğundan bu tarz işletmeler daha çok otoriter ve informal bir yapıya sahiptir. Bu işletmelerde en çok karşılaşılan yönetsel sorunlardan biri, yönetim kadrolarının bilimsellikten uzak olmasıdır. Dolayısıyla şirket amaçları doğrultusunda üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirebilecek yetkinliğe sahip olmayan yönetim kadroları doldurulduğundan sahip olunan kaynaklar verimli kullanılmamakta ve işletme varlığının sürekli kılınmasını hedefleyen kurumsallaşma çalışmalarıyla ters düşülebilmektedir (Bayer, 2005, s. 138).

Kurumsallaşma sürecini tamamlamamış, yönetim anlayışını esnekleştirmemiş, şirket patronunun aynı

zamanda şirkette işe alım süreçlerine dâhil olduğu bir organizasyonda, doğru işleyen bir İK bölümünün yapılandırılmasının ne ölçüde gerekli ve zorunlu olduğunu görmek mümkündür. Dolayısıyla kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde yetkinlik sahibi, yetenekli, becerikli, bilgili, öğrenmeye açık, iletişim becerisi yüksek, takım çalışmasına yatkın adayları işletmeye kazandırmak için etkin biçimde faaliyet gösteren bir İK bölümüne ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır.

3.1. Kurumsallaşma Sürecindeki İşletmelerde İnsan Kaynakları Bölümü

Kurumsallaşma sürecine henüz girmiş olan işletmelerde, emek yoğun teknolojilerin daha ağırlıklı olmasının doğal bir sonucu olarak insan faktörü büyük işletmelere göre daha fazla önem taşımaktadır. Genel olarak bakıldığında söz konusu işletmelerde daha çok uzmanlaşmamış ya da az uzmanlaşmış işgörenler istihdam edilmektedir. Dolayısıyla kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde, insan kaynakları ile ilgili olarak yeterli sayıda nitelikli personele sahip olamama veya kalifiye personeli işletmede tutamama gibi önemli sorunlar kendini göstermektedir. Ayrıca nitelikli işgücü eksikliği, işletmenin gelişmesi açısından da bir engel oluşturmaktadır. Bu durumda da kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde ilgili pozisyonlar için uygun aday bulma ve kalifiye eleman elde etme şansları kurumsal işletmelere nazaran daha düşük olmaktadır (Carroll, Marchington, Earnshaw, Taylor, 1999, s. 238). İnsan kaynakları teminindeki sıkıntılar kaynak yetersizliğinden ya da işletmenin resmî bir yapıya kavuşmamasından da kaynaklanmaktadır (Leung, 2003, s. 303).

Kurumsallaşma sürecini tamamlayamamış bir aile işletmesi ya da küçük ve orta ölçekli bir işletme ele alındığında, bu işletmelerde işletme sahiplerinin çoğu zaman yöneticilik vasfına sahip olmadığı görülmektedir. Biçimsel bir İK politikası oluşturmak hem zaman açısından hem de parasal açıdan bir kayıp olarak görülmektedir. Ayrıca insan kaynaklarına yönelik uygulamalar, işletme kaynakları arasında çok gerekli bir yatırım alanı olarak görülmemektedir (Mayson ve Barrett, 2006, s. 452-453).

Genel olarak bakıldığında kurumsallaşma sürecindeki bu işletmelerde doğru işe doğru personelin alınmaması, çalışanlarının yetkinliklerini geliştirebilecek eğitim faaliyetlerinde zayıf kalınması, çalışanlar arasında ekip çalışmasının yaygın olmaması, iletişim ve haber alma yönünde eksikliklerin olması, bilgi yetersizliği, güvenli bir çalışma ortamının olmayışı, motivasyonun sağlanamaması, çalışan bağlılığının yükseltilememesi, çalışanların hak ettikleri ücretleri alamamaları, çalışanlar ile üst yönetimin amaç ve hedeflerinde farklılıklar olması, şirket hedeflerinin çalışanlarca tam olarak benimsenmemesi gibi nedenler, insan kaynakları faaliyetlerine yönelik eksikliği ortaya koymaktadır.

4. MATERYAL ve YÖNTEM

4.1. Çalışma Hakkında Genel Bilgi

Distribütör bir firma koordinasyonu ile markanın Mersin Yetkili Satıcı ve Servisi görevini yürüten örnek firma, Mersin Merkez Bayi ve Tarsus Şube olarak satış, servis, yedek parça, ikinci el araç alım ve satımı, sigorta ve araç iç dizaynı gibi pek çok alanda sektöründe faaliyet göstermektedir. Temelleri 1996 yılında atılan firma, bir aile şirketi olarak kurulmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Yönetim kurulu üyeleri, tamamen aile üyelerinden oluşmaktadır. Ancak her ne kadar başlangıçta aile şirketi olarak kurulsun da geçen zaman ile birlikte çağın gereksinimlerine cevap verebilmek adına uygulamalarını her noktada geliştirmeye çalışmıştır.

20 yıldan fazla süredir otomotiv sektörü deneyimine sahip olan ve temsil ettiği marka ile sektöründe büyük bir büyüme yakalayan örnek işletme, kuruluşundan bu yana değişen dünya düzeni ile birlikte kurumsallaşma yolunda çalışmalarına başlamış ve bu yolda danışmanlık şirketlerinden ciddi destekler almış ve almaya devam etmektedir.

Nitekim firmanın insan kaynakları bölümüne yönelik uygulamaları, kurumsallaşma yolunda en önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur. Firmanın insan kaynaklarına yönelik uygulamaları genel anlamda distribütör firma tarafından belirlenmiş olan kriterler çerçevesinde şekillenmektedir. Ağırlıklı olarak satış ve servis bölümleri üzere resepsiyon, müşteri ilişkileri, garanti gibi bölümler için işe alım ve yerleştirme süreci ile eğitim ve geliştirme faaliyetleri, merkezi İstanbul'da bulunan distribütör firma tarafından belirlenmiş olan bir çizelgeye göre gerçekleştirilmektedir. Bunların dışında kalan sigorta, muhasebe, planlama ve finans bölümleri ile servis bölümünde tekniker eleman ihtiyacı için işe alım ve yerleştirme süreci, distribütör tarafından belirlenen işe alım ve yerleştirme süreçlerinin dışında, bizzat firmanın kendisi tarafından belirlenen ön görüşme, mülakat, sınav, test ve son olarak bölüm amirleri ile görüşme sonrası işe alım şeklinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla firma tüm bölümleri için iş başvurusu yapan ve iş görüşmesine davet edilen adaylarına, tek tip bir işe alım süreci uygulaması gerçekleştirilmemektedir. Eğitim ve geliştirme faaliyetleri de satış ve servis bölümleri için periyodik aralıklarla distribütörü tarafından belirlenen eğitim takvimine göre, yine distribütör firma ev sahipliğinde İstanbul Eğitim Merkezi'nde, alanında uzman kişiler tarafından verilmektedir ve eğitim aşamalarını başarı ile tamamlayan personele eğitime katılım sertifikası verilmektedir. Firmanın satış ve servis bölümleri dışında kalan bölümleri için ise kendi içinde uygulamış olduğu bir iç eğitim programı bulunmamaktadır. İşe yeni başlayan her yeni personel işletmede o işi yapan personelin yanına verilmekte; bir süre işi izlemesi, gözlemlemesi istenmekte ve belli bir süre sonucunda da işi yapabilir duruma gelmesi beklenmektedir.

Bu çalışmada, uygulama konusu olan işletmenin İK'ye yönelik uygulamalarını ve İK süreçlerine ilişkin yapılanmasını daha yakından tanımak, İKB'nin nasıl örgütlenmiş olduğunu değerlendirmek ve çalışanların bu konudaki bakış açılarını ortaya koyabilmek için bir anket çalışması yapılmıştır. Söz konusu anket çalışması mevcut durum analizi niteliğindedir. Anket, işletme bünyesindeki 22'si beyaz yakalı ve 13'ü mavi yakalı olmak üzere toplam 35 çalışana uygulanmıştır. Anket verilerinin analizinde ve tabloların oluşturulmasında SPSS 22 paket programı kullanılmıştır.

4.2. Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmada, otomotiv sektöründe ciddi bir pazar payına sahip olan dünyaca ünlü bir otomobil markasının Mersin Yetkili Satıcısı ve Servisi'nde çalışanların İK uygulamalarına ve İKB'ye bakış açılarını ve İK uygulamalarıyla ilgili mevcut durumu istatistiksel analizler ile ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma soruları aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

- İşletmede personelinin İK uygulamaları ile ilgili bilinç düzeyi ne durumdadır?
- Personelin İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verdikleri cevaplar, beyaz yakalı ve mavi yakalı olma durumuna göre farklılık göstermekte midir?
- Personelin İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verdikleri cevaplar, cinsiyete göre farklılık göstermekte midir?
- Personelin İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verdikleri cevaplar, yaşa göre farklılık göstermekte midir?
- Personelin İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verdikleri cevaplar, eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?

4.3. Çalışmanın Kitleleri ve Verilerin Toplanması

Çalışmanın kitleleri uygulama konusu olan işletmede çalışan 22'si beyaz yakalı ve 13'ü mavi yakalı olmak üzere 35 çalışandır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmış ve işletme personeline yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır.

Çalışmada tasarlanan anket sorularına verilen cevaplar kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır. Tasarlanan anketin ilk bölümünde, çalışanların beyaz yakalı/mavi yakalı olma durumlarına, cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim durumlarına ilişkin sorular bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise personelin İKY uygulamaları ile ilgili bilinç düzeylerini ve farkındalıklarını ölçmek, işletmedeki İKY uygulamaları konusundaki bakış açılarını ve tutumlarını tespit etmek amacıyla 5'li Likert Ölçekli sorulara yer verilmiştir. 5'li Likert Ölçekli sorularda 1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir.

Çalışmada 5'li Likert Ölçekli sorulara verilen cevapların normal dağılıma uygun olup olmadığını test etmek amacıyla Kolmogorov Smirnov Normallik Testi uygulanmış ve verilerin normal dağılıma uymadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmada parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Ankette yer alan tutum sorularına verilen cevaplar arasında cinsiyet (kadın ve erkek) ve kadro (beyaz yakalı ve mavi yakalı olma) durumlarına göre bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Mann Whitney U Testi, yaş ve eğitim durumlarına göre bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır.

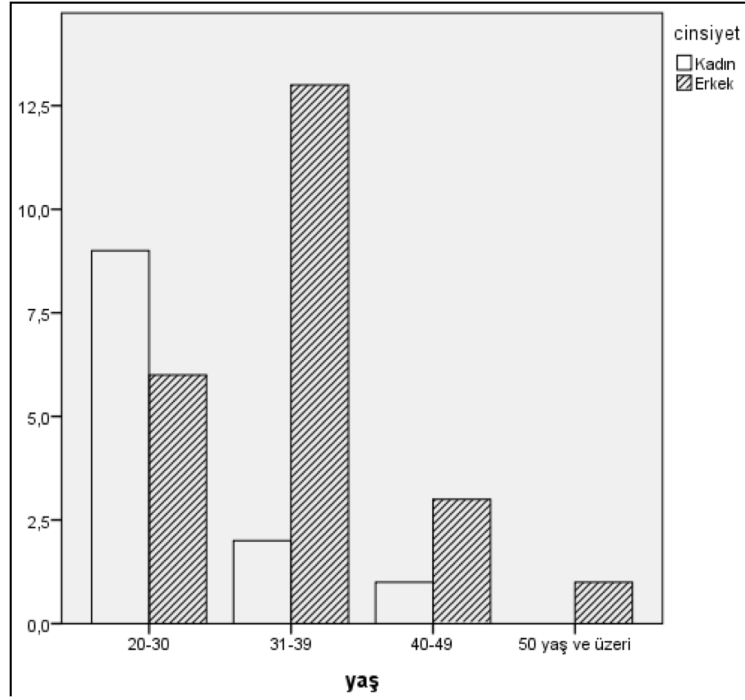
Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Personelin İK uygulamalarına ilişkin tutum soruları için SPSS 22 paket programının Analyze-Scale-Reliability Analysis menüsünden güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha (Cronbach α) katsayısı 0,842 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha katsayısının 0,70'ten büyük olması araştırmalarda istenen bir durumdur. Bu katsayının 0,81 ile 1 arasında bulunması ölçek güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013, s. 278)

5. BULGULAR

Uygulama aşamasında ilk olarak işletme çalışanları ile ilgili tanımlayıcı istatistikler ortaya konulmuş, daha sonra iki bağımsız grup (cinsiyet, kadro) arasında ilgilenilen değişken bakımından farklılık olup olmadığını test etmek için Mann Whitney U Testi ve ikiden çok bağımsız grup (yaş ve eğitim durumu) arasında ilgilenilen değişken bakımından farklılık olup olmadığını test etmek için Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır.

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler

İlk olarak işletmede çalışan personel ile ilgili tanımlayıcı istatistikler çubuk grafiği ve çapraz tablolar ile ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Personelin Cinsiyetini ve Yaşını Gösteren Çubuk Grafiği

Şekil 1’deki çubuk grafiğinde görüldüğü üzere 9 kadın ve 6 erkek personel 20-30 yaş aralığında, 2 kadın ve 13 erkek personel 31-39 yaş aralığında, 1 kadın ve 3 erkek personel 40-49 yaş aralığında, 1 erkek personel is 50 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır.

Tablo 1’deki üç değişkenli (kadro, cinsiyet, eğitim) çapraz tablo işletmede çalışan 11 beyaz yakalı kadından 10’unun lisans, 1’inin yüksek lisans mezunu olduğunu; 1 mavi yakalı kadın çalışanın ortaokul mezunu olduğunu; işletmede çalışan 11 beyaz yakalı erkekten 11’inin lisans mezunu, 12 mavi yakalı erkekten 4’ünün ortaokul, 8’inin lise mezunu olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Personelin Kadro, Cinsiyet ve Eğitim Durumuna İlişkin Çapraz Tablo

Kadro			Cinsiyet		Total
			Kadın	Erkek	
Beyaz yaka	Eğitim	Lisans	10	11	21
		Yüksek Lisans	1	0	1
	Toplam		11	11	22
Mavi Yaka	Eğitim	Ortaokul	1	4	5
		Lise	0	8	8
	Toplam		1	12	13
	Toplam		12	23	35

Tablo 2’de 5’li Likert Ölçeğine göre hazırlanan tutum sorularına verilen cevapların ortalamaları gösterilmektedir. Çalışmada, 5=Kesinlikle katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 2=Katılmıyorum ve 1=Kesinlikle katılmıyorum ifadelerini temsil etmektedir. Tablo 2’deki ortalamalar sütununa bakıldığında en yüksek ortalamanın 4, en düşük ortalamanın ise 3,0571 olduğu görülmektedir. Buna göre, yapılan işin bireysel ve meslekî gelişime katkı sağlayıp sağlamadığını düşünme ile ilgili sorulara verilen cevabın ortalamasının 4 olması, bu soruya verilen cevabın “Katılıyorum” görüşü etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. İşletmede tüm birimlerin kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurup kurmadığı ile ilgili soruya verilen cevabın ortalamasının 3,0571 olması, işletmede çalışanların bu konuda “Kararsız” olduğunu göstermektedir. Ayrıca işletmede başarıları ölçmek için çalışmalar yapıp yapılmadığı ve başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulanıp uygulanıp yapılan iyi işlerin takdir edilip edilmediği sorularına verilen cevapların ortalamasının 3,2571 olması, işletme çalışanlarının genel olarak bu konularda da “Kararsız” olduğunu göstermektedir. Bu verilere göre, 24. soruya verilen cevapların ortalamasının “Katılıyorum” etrafında yoğunlaşması ile işletme çalışanlarının İK uygulamalarının önemi konusunda bilinçli oldukları söylenebilir. Ancak 23, 25 ve 28. sorulara verilen cevapların ortalamasının “Kararsızım” şeklinde olması ile işletmede İK uygulamalarının henüz tam anlamıyla uygulanmadığı veya istenen düzeyde olmadığı konusunda çalışanların bilinçli olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Personelin İK Uygulamaları ile İlgili Tutum Sorularına Verdikleri Cevaplara İlişkin Ortalamalar

İfadeler	Ortalama
(23. soru) Firmamızda tüm birimler kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmekte, departmanlar arasında sağlıklı bir bilgi ve haber akışı bulunmaktadır.	3,0571
(24. soru) Yapmakta olduğum işin bireysel ve meslekî gelişime katkı sağladığını düşünüyorum	4,0000
(25. soru) Firmamızda, şirket hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesini sağlamak ve çalışanların hedefleri gerçekleştirmelerindeki başarıları ölçmek için çalışmalar yapılmaktadır.	3,2571
(26. soru) Çalışanlara görev verilirken bilgi ve becerilerine uygun, yetkinliklerini kolaylıkla gösterebilecekleri işler verilmektedir.	3,8571
(27. soru) Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanmakta ve herkes için fırsat eşitliği yaratılmaktadır.	3,4286
(28. soru) Başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulanmakta ve yapılan iyi işler takdir edilmektedir.	3,2571
(29. soru) Çalıştığım bölümün fiziksel imkânları çalışmaya elverişli, çalışma materyalleri yeterli sayıda ve ergonomiktir.	3,4857
(30. soru) Firmamızda işe giriş-çıkış kontrolleri, ulaşım ve servis imkânları yeterli düzeydedir	3,7429

Çalışma verilerine ait çıkarılmalı istatistiklerin sunulduğu analiz aşamasında, öncelikle verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı test edilmiş ve normal dağılıma uygun olmadığı görülmüştür. Normallik varsayımı sağlanmadığından analizlerde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Yapılan analizlerde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Spearman’s Rho Testi ile iletişim ile bireysel ve meslekî gelişim arasında ilişki olup olmadığını test etmek için kurulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

H0: İletişim ile bireysel ve meslekî gelişim arasında ilişki yoktur.

H1: İletişim ile bireysel ve meslekî gelişim ilişkisi vardır.

Tablo 3. İletişim ile Meslekî Gelişim Arasındaki İlişkiye Ait Spearman's Rho Korelasyon Analizi Sonuçları

		İletişim	Meslekî Gelişim
İletişim	Korelasyon Katsayısı	1	0,416
	p değeri		0,013
	N	35	35
Meslekî Gelişim	Korelasyon Katsayısı	0,416	1
	p değeri	0,013	
	N	35	35

Tablo 3'te görüldüğü gibi p değeri (0,013), önem düzeyi (α) değerinden (0,05) küçük olduğu için, yani $p < \alpha$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Bu durumda, işletmede tüm birimlerin kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmeleri ile meslekî gelişim arasında ilişki olduğu sonucuna varılabilir. 0,414 değeri, bu ilişkinin orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ural ve Kılıç, 2006, s. 248)

Bireysel ve meslek gelişim ile işletmede çalışanların başarılarını ölçmek için yapılan çalışmalar arasında ilişki olup olmadığını test etmek için kurulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir:

H_0 : Bireysel ve meslekî gelişim ile işletmede çalışanların başarılarını ölçmek için yapılan çalışmalar arasında ilişki yoktur.

H_1 : Bireysel ve meslekî gelişim ile işletmede çalışanların başarılarını ölçmek için yapılan çalışmalar arasında ilişki vardır.

Tablo 4. Meslekî Gelişim ile Başarı Ölçümü Arasındaki İlişkiye Ait Spearman's Rho Korelasyon Analizi Sonuçları

		İletişim	Meslekî Gelişim
Meslekî Gelişim	Korelasyon Katsayısı	1	0,649
	p değeri		0,000
	N	35	35
Başarı Ölçüm	Korelasyon Katsayısı	0,649	1
	p değeri	0,000	
	N	35	35

Tablo 4'te görüldüğü gibi p değeri (0,000), önem düzeyi (α) değerinden (0,05) küçük olduğu için, yani $p < \alpha$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani, bireysel ve meslekî gelişim ile işletmede çalışanların başarılarını ölçmek için yapılan çalışmalar arasında ilişki olduğu sonucuna varılabilir. 0,649 değeri, bu ilişkinin yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ural ve Kılıç, 2006, s. 248).

Aşağıdaki hipotezlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

H_0 : Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanması ile meslekî gelişim arasında ilişki yoktur.

H_1 : Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanması ile meslekî gelişim arasında ilişki vardır.

Tablo 5. Çalışanların Kendilerini Geliştirmeleri İçin İmkânlar Sağlanması ile Meslekî Gelişim Arasındaki İlişkiye Ait Spearman's Rho Korelasyon Analizi Sonuçları

		İletişim	Mesleki Gelişim
Meslekî gelişim	Korelasyon Katsayısı	1	0,764
	p değeri		0,000
	N	35	35
Kendini Geliştirme	Korelasyon Katsayısı	0,764	1
	p değeri	0,000	
	N	35	35

Tablo 5’te görüldüğü gibi p değeri (0,000), önem düzeyi (α) değerinden (0,05) küçük olduğu için, yani $p < \alpha$ olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani analiz sonuçlarına göre, çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanması ile meslekî gelişim arasında ilişki olduğu sonucuna varılabilir. 0,764 değeri, bu ilişkinin yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ural ve Kılıç, 2006, s. 248).

5.2. Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Çalışanların İK uygulamalarına ilişkin tutum soruları ile ilgili 8 maddeden oluşan ölçekli soru için güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha (Cronbach α) katsayısı bulunmuştur. Cronbach Alpha katsayısının 0,70’den büyük olması araştırmalarda istenen bir durumdur. Bu katsayının 0,81 ile 1 arasında bulunması ölçek güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (İslamoğlu ve Alınçık, 2013, s. 278) Tablo 6’da, Cronbach Alpha katsayısının 0,842 olması ölçek güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Personelin EBYS’ye İlişkin Tutum Soruları İle İlgili Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach’s Alpha	Madde Sayısı
0,842	8

5.3. İki Bağımsız Grup Arasında İlgilenilen Değişken Bakımından Farklılık Olup Olmadığının İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde, çalışanların işletmedeki İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verdikleri cevaplar arasında çalışanların cinsiyetlerine (kadın ve erkek) ve kadro (beyaz/mavi yaka) durumlarına göre bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. 5’li Likert Ölçekli sorulara verilen cevapların dağılımının normal dağılıma uymaması nedeniyle çalışmada parametrik olmayan Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. Mann Whitney U Testi parametrik bir test olan t testinin, parametrik olmayan karşılığıdır. İki bağımsız grup olarak cinsiyet (kadın ve erkek), kadro (beyaz yaka ve mavi yaka) grupları ele alınmıştır.

Bu amaçla verilen cevaplar arasında cinsiyete göre farklılık olup olmadığını incelemek için kurulan sıfır hipotezi (H_0) ve alternatif hipotez (H_1) aşağıdaki gibidir:

H_0 = Verilen cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

H_1 = Verilen cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7. İki Bağımsız Grubun Cinsiyet Olması Durumunda Mann Whitney U Testi’nin Sonuçları

Soru Numarası	İfadeler	H_0
23	Firmamızda tüm birimler kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmekte, departmanlar arasında sağlıklı bir bilgi ve haber akışı bulunmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
24	Yapmakta olduğum işin bireysel ve meslekî gelişimime katkı sağladığımı düşünüyorum.	REDDEDİLEMEZ
25	Firmamızda, şirket hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesini sağlamak ve çalışanların hedefleri gerçekleştirmelerindeki başarılarını ölçmek için çalışmalar yapılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
26	Çalışanlara görev verilirken bilgi ve becerilerine uygun, yetkinliklerini kolaylıkla gösterebilecekleri işler verilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
27	Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanmakta ve herkes için fırsat eşitliği yaratılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
28	Başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulamakta ve iyi yapılan işler takdir edilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
29	Çalıştığım bölümün fiziksel imkânları çalışmaya elverişli, çalışma materyalleri yeterli sayıda ve ergonomiktir.	REDDEDİLEMEZ
30	Firmamızda işe giriş-çıkış kontrolleri, ulaşım ve servis İmkanları yeterli düzeydedir.	REDDEDİLEMEZ

Tablo 7’de görüldüğü gibi, hiçbir H0 hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, işletme çalışanlarının 5’li Likert Ölçekli tutum sorularına verdikleri cevaplar cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

Verilen cevaplar arasında kadro durumuna göre (beyaz yaka/mavi yaka) farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla kurulan sıfır hipotezi (H0) ve alternatif hipotez (H1) aşağıdaki gibidir:

H0= Verilen cevaplar kadro durumuna (beyaz/mavi yaka) göre farklılık göstermemektedir.

H1= Verilen cevaplar kadro durumuna (beyaz/mavi yaka) göre farklılık göstermektedir.

Tablo 8. İki Bağımsız Grubun Kadro (Beyaz Yaka/Mavi Yaka) Olması Durumunda Mann Whitney U Testi’nin Sonuçları

Soru Numarası	İfadeler	H ₀
23	Firmamızda tüm birimler kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmekte, departmanlar arasında sağlıklı bir bilgi ve haber akışı bulunmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
24	Yapmakta olduğum işin bireysel ve meslekî gelişimime katkı sağladığını düşünüyorum.	REDDEDİLEMEZ
25	Firmamızda, şirket hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesini sağlamak ve çalışanların hedefleri gerçekleştirmelerindeki başarılarını ölçmek için çalışmalar yapılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
26	Çalışanlara görev verilirken bilgi ve becerilerine uygun, yetkinliklerini kolaylıkla gösterebilecekleri işler verilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
27	Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanmakta ve herkes için fırsat eşitliği yaratılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
28	Başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulamakta ve iyi yapılan işler takdir edilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
29	Çalıştığım bölümün fiziksel imkânları çalışmaya elverişli, çalışma materyalleri yeterli sayıda ve ergonomiktir.	REDDEDİLEMEZ
30	Firmamızda işe giriş-çıkış kontrolleri, ulaşım ve servis İmkanları yeterli düzeydedir.	REDDEDİLEMEZ

İki bağımsız grubun kadro (beyaz yaka/mavi yaka) olması durumunda Mann Whitney U Testi’nin sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir. Tablo 8’de görüldüğü gibi, hiçbir H0 hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, işletme çalışanlarının 5’li Likert Ölçekli tutum sorularına verdikleri cevaplar kadro durumuna (beyaz yaka/mavi yaka) göre farklılık göstermemektedir.

5.4. İki Deneyimden Fazla Bağımsız Grup Arasında İlgilenilen Değişken Bakımından Farklılık Olup Olmadığının İncelenmesi

Çalışmanın bu bölümünde çalışanların işletmedeki İK uygulamaları ile ilgili tutum sorularına verilen cevaplar arasında çalışanların yaşlarına ve eğitim durumlarına göre bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis Testi tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan karşılığıdır. Parametrik olmayan testlerin kullanılmasının nedeni, daha önce de belirtildiği üzere, verilerin normal dağılıma uymamasıdır. Kruskal Wallis Testi ile test edilen hipotezler ve analiz sonuçları aşağıda sunulmaktadır.

Verilen cevaplar arasında yaş gruplarına göre farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla kurulan sıfır hipotezi (H0) ve alternatif hipotez (H1) aşağıdaki gibidir:

H0= Verilen cevaplar yaş durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1= Verilen cevaplar yaş durumuna göre farklılık göstermektedir.

İki bağımsız grubun yaş olması durumunda Kruskal Wallis Testi’nin sonuçları Tablo 9’da gösterilmektedir. Tablo 9’da görüldüğü gibi, hiçbir H0 hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, işletme çalışanlarının 5’li Likert ölçekli tutum sorularına verdikleri cevaplar çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 9. İki'den Fazla Bağımsız Grubun Yaş Olması Durumunda Kruskal Wallis Testi'nin Sonuçları

Soru Numarası	İfadeler	H ₀
23	Firmamızda tüm birimler kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmekte, departmanlar arasında sağlıklı bir bilgi ve haber akışı bulunmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
24	Yapmakta olduğum işin bireysel ve meslekî gelişimime katkı sağladığını düşünüyorum.	REDDEDİLEMEZ
25	Firmamızda, şirket hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesini sağlamak ve çalışanların hedefleri gerçekleştirmelerindeki başarılarını ölçmek için çalışmalar yapılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
26	Çalışanlara görev verilirken bilgi ve becerilerine uygun, yetkinliklerini kolaylıkla gösterebilecekleri işler verilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
27	Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanmakta ve herkes için fırsat eşitliği yaratılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
28	Başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulamakta ve iyi yapılan işler takdir edilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
29	Çalıştığım bölümün fiziksel imkânları çalışmaya elverişli, çalışma materyalleri yeterli sayıda ve ergonomiktir.	REDDEDİLEMEZ
30	Firmamızda işe giriş-çıkış kontrolleri, ulaşım ve servis İmkanları yeterli düzeydedir.	REDDEDİLEMEZ

Verilen cevaplar arasında eğitim durumuna göre farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla kurulan sıfır hipotezi (H₀) ve alternatif hipotez (H₁) aşağıdaki gibidir:

H₀= Verilen cevaplar eğitim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H₁= Verilen cevaplar eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

İki bağımsız grubun eğitim olması durumunda Kruskal Wallis Testi'nin sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir. Tablo 10'da görüldüğü gibi, hiçbir H₀ hipotezi reddedilememiştir. Diğer bir ifadeyle, işletme çalışanlarının 5'li Likert Ölçekli tutum sorularına verdikleri cevaplar çalışanların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 10. İki'den Fazla Bağımsız Grubun Eğitim Olması Durumunda Kruskal Wallis Testi'nin Sonuçları

Soru Numarası	İfadeler	H ₀
23	Firmamızda tüm birimler kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmekte, departmanlar arasında sağlıklı bir bilgi ve haber akışı bulunmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
24	Yapmakta olduğum işin bireysel ve meslekî gelişimime katkı sağladığını düşünüyorum.	REDDEDİLEMEZ
25	Firmamızda, şirket hedeflerinin çalışanlarca benimsenmesini sağlamak ve çalışanların hedefleri gerçekleştirmelerindeki başarılarını ölçmek için çalışmalar yapılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
26	Çalışanlara görev verilirken bilgi ve becerilerine uygun, yetkinliklerini kolaylıkla gösterebilecekleri işler verilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
27	Çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanmakta ve herkes için fırsat eşitliği yaratılmaktadır.	REDDEDİLEMEZ
28	Başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulamakta ve iyi yapılan işler takdir edilmektedir.	REDDEDİLEMEZ
29	Çalıştığım bölümün fiziksel imkânları çalışmaya elverişli, çalışma materyalleri yeterli sayıda ve ergonomiktir.	REDDEDİLEMEZ
30	Firmamızda işe giriş-çıkış kontrolleri, ulaşım ve servis İmkanları yeterli düzeydedir.	REDDEDİLEMEZ

SONUÇ

İK uygulamaları, işletmenin en değerli varlığı olan insanın önemini daha net biçimde ortaya koymakta ve çalışana işletmenin değerli bir ögesi olduğunu hissettirmektedir. Bir işletmede doğru işe doğru eleman seçimi ne kadar önemli ise bu elemanların işletmede devamlılığının sağlanması, eğitimleri ve geliştirilmeleri de o derece önemlidir. İK uygulamaları arasında, iş görenlerin temini ve seçilmesi, eğitimi ve geliştirilmesi, performanslarının değerlendirilmesi gibi faaliyetler bulunmaktadır. Bu uygulamaların doğru biçimde ve işin uzmanlarınca yürütülmesi hem işletmenin devamının hem de iş görenlerin memnuniyetinin sağlanmasında oldukça önemlidir.

Çalışmanın teorik kısmında da belirtildiği gibi İKY, insan faktörünün işletme hedefleri doğrultusunda verimliliğini ve etkinliğini arttırmak amacıyla en iyi şekilde yönetilmesini, geliştirilmesini ve motive edilmesini amaçlamaktadır. Bir diğer deyişle, işletmenin ihtiyaçlarına uygun nitelikte ve sayıda personeli sağlama, var olan personeli geliştirme, personelden en etkin bir biçimde yararlanma, personeli değerlendirme, personelin ihtiyaçlarını, motivasyonunu ve devamlılığını sağlama İKY çerçevesinde yapılan faaliyetler arasındadır.

Bu çalışmanın amacı, teorik çerçevede kurumsallaşma kavramını irdelemek, kurumsallaşma sürecindeki işletmelerde İK uygulamalarının ve İKB'nin önemini vurgulamaktır. Ayrıca uygulama kısmında, örnek işletmedeki çalışanların İK uygulamalarına ve İKB'ye bakış açılarını ve İK uygulamalarıyla ilgili mevcut durumu istatistiksel analizler ile ortaya koyabilmek amaçlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, işletmede çalışanların İK uygulamaları konusunda farkında ve bilinçli oldukları söylenebilir. Çalışanların yaptıkları işin bireysel ve meslekî gelişime katkı sağladığını düşünme konusunda hemfikir olması, işletmenin bu konuya önem verdiğini göstermektedir. Ancak tüm birimlerin kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurup kurmadığı, işletmede başarıları ölçmek için çalışmalar yapıp yapılmadığı ve başarılı işlerde ödüllendirme sistemi uygulanıp, yapılan iyi işlerin takdir edilip edilmediği konusunda çalışanların genel olarak kararsız oldukları görülmektedir.

Çalışmada ilgilenilen değişkenler arasında ilişki olup olmadığını test etmek için korelasyon analizi yapılmış ve bu amaçla Spearman's Rho Testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda ilgilenilen değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığı ve bu ilişkinin derecesi ortaya konmuştur. Ancak elde edilen bulgular, bir neden-sonuç ilişkisini göstermemekte olup, bunun için daha farklı istatistiksel analizler yapılması gerekmektedir.

Korelasyon analizi sonucunda, işletmede tüm birimlerin kendi aralarında kolay ve etkin iletişim kurabilmeleri ile meslekî gelişim arasında, düşük düzeyde pozitif yönde, bireysel ve meslekî gelişim ile işletmede çalışanların başarılarını ölçmek için yapılan çalışmalar arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca, çalışanların kendilerini geliştirmeleri için gerekli imkânlar sağlanması ile meslekî gelişim arasında yüksek düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

İşletme çalışanlarının 5'li Likert Ölçekli tutum sorularına verdikleri cevaplar arasında cinsiyet, kadro durumu, yaş ve eğitim gruplarına göre bir farklılık bulunamamıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, İ. ve Çınar, O. (2010). Bir aile şirketinin kurumsallaşması: Yeniden yapılandırma ve varislerinin yönetime hazırlanma süreci. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 89-97.
- Bayer, E. (2005). İşletmelerde kurumsallaşmanın sorunsal haline gelmesi ve kurumsallaşamama nedenlerinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 125-142.
- Bingöl, D. (2006). İnsan kaynakları yönetimi. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Carroll, M., Mick M., Jill E. Ve Taylor, S. (1999). Recruitment in small firms: Processes, methods and problems. *Employee Relations*, 21(3), 236-250.
- Cevher, E. (2014). Kurumsallaşma küçük işletmeler için bir çözüm müdür yoksa yok olma nedeni midir?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 32(7):583-593.
- Çakıcı, A. ve Özer, B. Ş. (2007). Mersin’de faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurumsallaşma göstergeleri açısından incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18): 87-110.
- Dilbaz, S. (2005) Büyüme ve kurumsallaşma sürecinde aile şirketlerinde yönetim: Karaman örneği. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Foot, M. ve Hook, C. (2002) *Introducing human resource management*, England: FT Prentice Hall.
- İslamoğlu, A. H. ve Alıaçık, Ü. (2013). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karpuzoğlu, E. (2001). Büyüyen ve gelişen aile şirketlerinde kurumsallaşma. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Leung, A. (2003). Different ties for different needs: Recruitment practices of entrepreneurial firms at different developmental phases. *Human Resource Management*, 42(4), 303–320.
- Mayson, S. ve Barrett, R. (2006.) The ‘science’ and ‘practice’ of HRM in small firms. *Human Resource Management Review*, 16(4), 447-455.
- Noe, R. A. (2002). *Employee training and development*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- Özgener, Ş. (2003). Büyüme sürecindeki KOBİ’lerin yönetim ve organizasyon sorunları: Nevşehir Un Sanayii örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 137-161.
- Şimşek M. Ş. ve Öge H. S. (2009). Stratejik ve uluslararası boyutları ile insan kaynakları Yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aziz ŞEKER (shuaziz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5634-0221)

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Rektörlüğü, Amasya/Türkiye

Gökhan KURT (gkhankurt@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9439-0331)

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Kangal Meslek Yüksekokulu,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1188576>

13.10.2022

Geliş Tarihi
Submitted

21.11.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

YAŞAR KEMAL'İN ROMANLARINDA YAŞLI ROMAN KAHRAMANLARI

Özet

Günümüz modern toplumlarında yaşlıların sosyal statü ve rollerinde değişimler yaşanmaktadır. Yaşlıların geleneksel/kırsal toplumdaki güçlü ekonomik, sosyal ve kültürel konumları modernleşme ve küreselleşme sürecinde yaşanan hızlı sosyal değişimlerle birlikte azalmaya başlamıştır. Zaman içinde yaşlının toplumdaki değeri ile ilgili bilimsel araştırmaların yanı sıra edebiyatta da çözümlenmeler yapıldığı görülmektedir.

Yaşlıların ayrımcılığa uğradığı diğer bir alan olan edebî metinlerde, özellikle de romanda yeterince temsil edilmediği ya da temsil edilenlerin çoğunlukla ikincil kahraman konumunda bırakıldıklarını söylemek mümkündür. Çağdaş Dünya ve Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından biri kabul edilen Yaşar Kemal'in romanlarında yaşlı kahramanlara büyük oranda yer verdiğini belirtmek gerekir. Yazarın romanlarında tarımda kapitalistleşme, sosyal ve kültürel değişme, göç, ekolojik yıkım, mübadele, yoksulluğu besleyen toplumsal eşitsizlikler gibi konular etrafında olaylar şekillenirken, roman kahramanları aracılığı ile bütün bunların yansımaları işlenir. Bu roman kahramanlarının içinde yaşlıların önemli bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla Yaşar Kemal'in, yaşlı roman kahramanları açısından incelenmesi gereken bir roman deneyimi bıraktığı ileri sürülebilir.

Bu çalışma Yaşar Kemal'in, romanlarında yaşlı roman kahramanlarına verdiği değer ve onları önemseyen özelliği etrafında sosyolojik bir çözümleme girişimidir. Böylece yazarın, romanlarında yaşlı kahramanlarını etkin bireyler olarak ele aldığını göstererek alanla ilgili yapılacak diğer tartışmalara da katkı verilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Sosyoloji, Roman, Yaşar Kemal, Yaşlı Roman Kahramanları.

ELDERLY NOVEL HEROES IN YAŞAR KEMAL'S NOVELS

Abstract

In today's modern societies, there are changes in the social status and roles of the elderly. The strong economic, social and cultural positions of the elderly in the traditional/rural society have begun to decline with the rapid social changes experienced today as a result of modernization and globalization. Over time, we have seen that there are both literary analyzes and scientific studies of the value of the elderly in society. It is possible to say that in literary texts, especially in the novel, another area where older people are discriminated against, they are not adequately represented or that they are mostly secondary characters. Considering from the point of view of Yaşar Kemal, who is accepted as one of the most important writers of contemporary world and Turkish literature, it should be noted that he mostly included elderly characters in his novels. In the author's novels, while events revolve around issues such as capitalization in agriculture, social and cultural change, migration, ecological destruction, population exchange, social inequalities that feed poverty, the reflections of all these are handled through the heroes of the novel. Elders have a prominent place among the heroes of these novels. Therefore, it can be argued that Yaşar Kemal left a novel experience that needs to be examined in terms of old novel heroes.

This study is an attempt at a sociological analysis of the value Yaşar Kemal places on the old heroes in his novels and the feature that gives importance to them. Thus, it is aimed to contribute to other discussions of the field by showing that the author treats his old heroes as active individuals in his novels.

Keywords: Old Age, Sociology, Novel, Yaşar Kemal, Elderly Novel Heroes.

GİRİŞ

Roman, Avrupa’da burjuva kültürünün bir edebiyat türü olarak 19. yüzyıla doğru ortak nitelikleriyle üzerinde genel bir uzlaşma sağlandıktan sonra bir kimlik edinir. 19. yüzyılda özellikle Batı Avrupa’da yaşanan büyük ölçekli sosyal ve ekonomik alanlardaki değişim, birey ve toplum ilişkilerinde de köklü dönüşümleri içermiştir. Bu olaylar aynı zamanda romanın tarihsel gelişiminde önemli rol oynar. Modernite, sanayileşme, hümanizm, demokrasi, kültürel ve sosyal değişim, bireyin ön plana çıktığı bir kamusal alan, burjuva toplumsal gerçekliği romanın tarihsel birikimini Rönesans hikâyelerinden ya da şövalye edebiyatından çok daha ileri bir boyuta taşımıştır. Toplumsal gerçeğin ağırlıklı olarak romancının ilgisini çektiği bir dönemde modern roman, adından sıkça söz ettirir. Öte yandan 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan makro değişimlerin bir sistem dâhilinde Osmanlı topraklarına ulaştığını ve bunların Tanzimat Dönemi’nde etkisini sürdürdüğü tarihsel bir gerçektir. Tanzimat Dönemi, Avrupa’daki gelişmelere ulaşmak amacıyla birçok sosyal reformlarla gelirken, eski Doğu masallarını kültürel dokusunda taşıyan çok kültürlü bir topluma edebiyatın yeni türleri de taşınır. Tanzimat Dönemi aydınlarının yakın takibindeki romanın, sosyal yapısı çok daha farklı bir topluma çeviri yoluyla taşınması ve bunların yer yer toplumsal amaçlar ve toplumsal eğitim için kullanımı doğal olarak çeşitli çelişkileri beraberinde getirir. Osmanlı toplum yapısının kodları ile Avrupa toplum yapısı arasındaki kültürel ve sosyal sorunsalların özündeki ayrılıklar, çeviri olarak gelen romanın farklı bir maceraya sürüklenmesinin, başka bir deyişle kendi toplumsal gerçeklerini sorunsal yapmasının önünü açar. Bu noktada, Osmanlı sonrası Türk modernleşmesi büyük ölçüde kültürel devrimlerini toplumun her kesimine sunmak amacıyla kuşkusuz edebiyata da işlev yükler. Bu açıdan roman, edebiyat türleri içinde araçsal olarak kullanılır. Cumhuriyet Dönemi’nin neredeyse ilk elli yılında yeni ulusun inşasında kendisine yüklenen görevleri yerine getirir. Sosyolojik bir realite olarak toplumsal yapıların değişimi gözetildiğinde büyük oranda 1950-1960’la başlayan, 1970 ve 1980’de ise sosyal ve kültürel yansımalarının sıkça konuşulduğu ekonomik ve sosyal değişimin yaşandığı tarihsel süreç ise Türk romanının temel unsurlarını gözden geçirmesine olanak sağlar. Türk modernleşmesinin kentlerde yoğunlaşması ve Batılılaşma adımları gibi toplumu derinden etkileyen sosyal reformlar toplumun bazı kesimlerinde yaşam tarzı değişikliğini getirir. Bununla birlikte tarımda kapitalistleşmenin toplumu derinden sarması; kır-kent arasındaki uçurumun fark edilmesi; köylerde ağalık, toplumsal çelişkiler, göç ve göçün yığıldığı kentsel ortamlarda gözlenen sosyal sorunlar; toplumsal eşitsizlikler; sosyal adalet ve toplumsal değişim üzerine yapılan araştırmalar sürerken yaşanan bu değişimler romancıların yapıtlarında da gözlenir (Kundera, 2014; Parla, 2003; Naci, 1990; Moran, 1990; Evin, 2004; Timur, 2002).

Yukarıda aktarıldığı üzere Türkiye’deki kimliği Batı’daki gelişim sürecinden farklı bir düşünsel temelle ele alınan romanın dinamiklerine yön veren şey Tanzimat sürecidir. Nitekim Türk romanındaki bu egemen çizgi 1950’li yıllarla birlikte ancak toplumun kendi gerçeklikleri üzerine oturabilmiştir (Moran, 1990). Yaşar Kemal bu başlangıç akımının temsilcileri arasında yer alır. Yaşar Kemal’in ayırt edici bir özelliği, döneminin egemen ideolojisinin asla bir taşıyıcısı olmamasıdır. Egemen ideolojinin sorunlu yanlarını ifşa ederken anlatı geleneğini bir söylemler sistemi olarak almış, bunu ise içinde yaşadığı çağın ideolojik söylemleriyle çatıştırma ve dönüştürme yolunu tercih etmiştir (Parla, 2003). Bu açıdan Yaşar Kemal’in toplumcu gerçekçi bir yanı vardır. Ne var ki bu anlamda bir gerçekçilikle yetinmez; yaşadıklarını ve gözlemlediklerini başka tür bir gerçekçiliğe dönüştürür. Abartılarak işlendiği için simgeleşen ve arketipleşen kişiler ve olaylarla, göreceğimiz gibi, kurmaca yönü ağır basan destan havalı yapıtlar üretir (Moran, 1999). Bu dinamik roman yaklaşımıyla Yaşar Kemal, toplumu anlamak isteyen sosyal bilimcilerin ilgisini çekecek yoğunlukta sosyal değişmeyi ve sosyal sorunları, toplumsal gerçeklikten uzaklaşmadan kaleme almıştır. Örneğin Çukurova’da tarımda kapitalistleşmenin beraberinde getirdiği sosyal ve ekonomik değişimin bireyler, aileler ve diğer sosyal kurumlar üzerindeki etkisini sosyal olaylar/sorunlar ekseninde işlediği romanları ilgi kaynağı olur (Şeker, 2014). Yaşar Kemal’in roman evreni Çukurova’dan İstanbul’a taşındığında da mübadele, göç, ekolojik yıkım vb. sosyal sorunları odağına alır. Yaşar Kemal romancılığının bir başka ayırt edici ögesi toplumsal cinsiyet açısından kadınların, yaşlı kadınların ve yaşlı erkeklerin özgürce dolaştıkları bir roman kurgusu oluşturmalarıdır. Kadın roman kahramanları arasında “yaşlılar güçlü kişilik özellikleriyle dikkat çekerler” (Yılancıoğlu, 2019: 115). Yaşar Kemal, romanlarına konu yaptığı toplumsal sorunsalları yaşlı roman kahramanları aracılığıyla da tartışmaya açar. Türk romanlarında yaşlı roman kahramanlarına yeterince yer verilmemesi Yaşar Kemal’in bu farklılığını önemli kılan bir başka anlamlı noktadır. Bu sebeple Yaşar Kemal’in roman kahramanları içinde özellikle yaşlı roman kahramanları sosyolojik bağlamıyla incelenmeye değerdir.

Yaşlı Roman Kahramanlarının Sosyolojik Bağlamı

Tarihsel süreçte toplumların yaşlılık ve yaşlılara dair algıları çeşitli evrelerden geçmiştir. Yaşanılan dönemin kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal yapısına göre toplumların yaşlılık algıları değişmiş ve bu dönemlerde toplumun yaşlıya yönelik tutum ve davranışları farklılaşmıştır (Ceylan, 2018). Yaşlılığın, insan hayatının en zorlu aşaması olarak görülmesi onu daha çok dikkat çekici hâle getirmiştir. Düşünce tarihi boyunca yaşlılık üzerine kafa yorulmuştur (Çiçek, 2020). Dolayısıyla yaşlanma ve yaşlılık olgusuna

bakışın insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi bulunmaktadır. Yaşlanma ile ilgili yapılan tartışmalar çeşitli alanlarda yaşanmaktadır. Örneğin “Modern çağda bile kendi başına bir mesele olarak düşünölmeye değer bir konu gibi görölmemiş olmalı ki, yaşlı ayrımcılığı dediğimiz kavram sosyal bilim literatürüne görece geç bir tarihte girmiştir” (Duva Kaya, 2020: 1502). Yaşlanma olgusu diğere bilim dallarında olduğu kadar günümüzde edebiyat açısından da ele alınmaktadır. Konuyla ilgili Ertop’un (1995: 38) değerlendirmesi şu şekildedir:

“Edebiyatımızın türlü dönemlerine ait birçok yapıtta yaşlı tipleriyle karşılaşölmaktadır. Ancak bunların yaşlının ruhsal durumlarından çok aile bireyleriyle ve toplumla ilişkileri konu edinilir. Edebiyatçılarımızın yaşlıyı genellikle az tanıdığını ve çoğu kez dışarıdan göröünen yanlarıyla anlattığını itiraf etmek zorundayım. Elbette bizim toplumumuzda, bizim koşullarımızda, bizim insanımıza ait tabloların canlandırıldığı yapıtlar da vardır.”

Edebiyatın bir türü kabul edilen romana baktığımızda roman kahramanları arasında yaşlılara daha az yer verilmesi yaşlı veya yaş ayrımcılığını akla getirmektedir. Bu tür bir ayrımcılık, “tıpkı cinsel ayrımcılık ve ırk ayrımcılığı gibi bir ideolojidir. Yaşlılara yönelik ön yargılar da, en az başka alanlarda olduğu kadar çoktur” (Giddens, 2013: 236). Örneğin Bytheway (1995), yaş ayrımcılığına ilişkin toplumsal kurulumculuk görüşünden hareketle geliştirdiği kuramsal yaklaşımında yaşlanmayı betimlemekte kullanılan kategorilerin, “yaşlı” ya da “yaşı geçmiş gibi” olanların kendilerinin yaş ayrımcısı olduğunu belirtir. Bytheway’ın (1995) aktarımı ile “bu kategoriler, insanları kronolojik yaşlarına göre ayırma ve yönetmeyi meşru kılmak için egemen grupların, yaş ayrımcılığıyla eşleşen eşitsizliklerden yarar sağlamak amacıyla toplumsal olarak oluşturduğu kategoriler” olarak kabul edilir (akt. Giddens, 2013: 237).

Toplumsal gerçekliği yansıtan romanlarda da bu eşitsizlik görünümlerine rastlanır. Genç roman kahramanlarının çoğunlukta olduğu ya da yaşlı kahramanlarının ikincilleştirildiği rastlanan bir durum olmakla birlikte kadın ve erkek kimlikleri içinde yaşlılara edebî metinlerde pasif/edilgen şekillerde rol verildiğini söylemek mümkündür. Yaşlı roman kahramanları konusunda bazı yazarlar ise geride daha dikkate değer bir deneyim bırakmışlardır. Bu anlamda Türk edebiyatında Yaşar Kemal’in yapıtlarında yaşlı roman kahramanları önemli bir yer tutmakla kalmaz, roman dinamiğinin olmazsa olmaz unsurları arasında konumlanırlar (Şeker, 2020a). Nitekim Yaşar Kemal, romanlarını ekonomik ve tarihsel bir arka planda sosyolojik bir bağlama oturtarak roman kahramanlarını kurgular. Yaşar Kemal’in romanlarından örnekler verilerek bu durum somutlaştırılabilir.

Bir Ada Hikâyesi’nin ilk cildi Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Poyraz Musa’nın bir savaşın geride bıraktıklarından kaçıp sığındığı Karınca Adası’na (Mirmingi) gelmesiyle başlar. Mübadele kararları sonucunda birkaç kişi dışında adada yaşayan Rumlar ayrılmışlardır. İlk ciltte bu ayrılışın trajedisi, adanın Rum halkının gözünden işlenir. Adayı terk etmeyenlerden biri de Lena Papazoğlu’dur. Poyraz ile ilk karşılaştıklarında “Ben Lena Papazoğlu. Dört oğlum gitti Çanakkaleye, Mustafa Kemal Paşanın yanına. Harbetti. Sonra başka yerlere gitti, Mustafa Kemal Paşanın yanında.” (Kemal, 2001b, 221) diyerek kendisini tanıtır. Lena’nın fiziki özellikleri de verilir: “Yüzü kırış kırış olmuş, bu derin, duru mavi gözlü, ak başörtülü, kısa boylu kadın iliklerine kadar işlenmiş mutluluğunu dağa taşa, ota çiçeğe, börtü böceğe dağıtıyordu.” (Kemal, 2001b: 221). Dört cilt boyunca Lena’nın adanın yeni halkıyla kaynaşma mücadelesi sürer ve Lena oğullarının gelmesini beklemeye devam eder. İkinci cilt Karıncanın Su İçtiği’nde savaşta ölen eşinin ardından adaya yerleşen Melek Hatun ile okur tanışır. Aynı şekilde eşraf ve çiftlik sahibi Musa Kazım Ağafendi de Girit’ten ailesiyle birlikte adaya gönderilmiştir. Eşi yolda ölen, iki kızıyla baş başa kalan bu yaşlı roman kahramanı Girit’e geri dönmenin bütün şartlarını zorlamıştır. İlk zamanlarda köklerinden koparılmış yaşlı bir mübadilin psikososyal durumu gözler önüne serilir: “Allah kimseyi yurdundan yuvasından etmesin. Bir insanı yurdundan koparmak, o insanın yüreğini koparmaktan daha çok acı veriyor” (Kemal, 2002a: 182). Yaşar Kemal, Musa Kazım Ağafendi hakkında şöyle bilgi verir: “Yüreği sevinç kaynağı olan kişiler, her zaman, ne kadar kötü durumlarda kalırlarsa kalsınlar, hiçbir şey olmamış gibi sıvacık konuşurlar, hem de bir sevgi seline kapılıp ağız dolusu gülerler” (Kemal, 2002a: 187).

Çoğu insanın mübadele ile geldiği adaya, Anadolu coğrafyasında yaşanan savaşların etkisiyle gelenler de bulunmaktadır. Anadolu göçmenleriyle dolmaya başlayan adada, Lena başta olmak üzere yerleşenler kendi aralarında hoşgöröye dayalı bir uyum sağlarlar. Lena Ana, romancının yeni sosyal yaşamın biçimlenmesinde işlevsel kıldığı umut dolu bir karakterdir. Musa Kazım Ağafendi, Tan Yeri Horozları’nda Girit’e geri dönmenin mücadelesini sürdürür.

Yaşlının ömrünün büyük bir diliminin geçtiği yerde sosyal çevresinin, sosyal destek sistemlerinin, mekânla kurmuş olduğu iletişimin zorunlu terke uğratılmasıyla beraber Musa Kazım Ağafendi’de göröldüğü gibi psikososyal huzursuzluk ve yaşam sorgulaması getirmiştir. Yaşlılar yönünden uzun yıllar geçirilen sosyal ve mekânsal çevrenin yaşlının yaşam doyumuna katkısı gözetildiğinde özellikle son yıllarda dikkat çekilen yerinde yaşlanmanın önemi ön plana çıkmaktadır. Kuşkusuz Musa Kazım Ağafendi roman kahramanında sunulan şey, geldiği yere başka bir ifadeyle belleğini biçimlendiren şeylerin yaşandığı sosyal-

fiziksel mekâna geri dönüş özlemiyle anlam kazanmaktadır. Eski bir asker olan Poyraz Musa onu İstanbul'da tanıdığı bir komutanına götürür. Ancak yardım görmek bir yana aşağılanır: “Siz, siz, siz, siz daha vatanınızı beğenmiyor, Yunan uşaklığını istiyorsunuz.” denerek (Kemal, 2002b: 43). Düşlerinden çıkmayan Girit'e gidemeyeceğini anlayan Musa Kazım Ağaefendi, zor da olsa alışmaya çalışır. Mutsuzluğunu, Melek Hatun ile iyileştirmenin yollarını arar. Diğer yandan Lena terk etmediği yerleşim yerinde savaşa gidip dönmeyen çocuklarını bekleyen bir roman kahramanı olarak yaşamını sürdürür. Bu beklenti onu hayata ve ada halkına bağlar.

Melek Hatun ve Lena Ana özelinde bakıldığında iki olumlu roman kahramanı ortaya çıkar. Karınca Adası çok farklı kültürlerden gelen insanların kaynaşmasıyla birlikte insan onurunu ve haysiyetini en üstün değer gören insanların varlığıyla biçimlenir. Adada yaşayan yaşlı roman kahramanlarının bu sürece katkısı oldukça büyüktür. Çıplak Deniz Çıplak Ada cildinde, Musa Kazım Ağaefendi ada halkıyla sohbetlerinde “yerin dibine batsın bu sürgünlük yerin dibine batsın bu savaşlar” (Kemal, 2012: 70) söylemiyle savaşların, insanların ve toplumların yaşamlarında yol açtığı geri dönüşü mümkün olmayan uçurumları, onarılmayan acılarıyla okuru yüzleştirir. Burada eve dönüş ya da sıla özlemi de ortaya çıkar. Daha sonra Melek Hatun ile Musa Kazım Ağaefendi evlenirler. Yazar üst anlatıcı rolüyle, bu roman kahramanını “akil adam” olarak sunar. Lena Ana'nın iki çocuğu adaya döner. Diğer ikisi de Yunanistan'a yerleşmişlerdir. Adanın en güzel gününde annelerini ziyarete gelmişlerdir. Bir Ada Hikayesi'nde kadın ya da erkek fark etmeksizin yaşlı roman kahramanlarının her biri umut ve sevgi doludurlar. Toplumunu bütünleştirici, kötülükten uzak tiplerdir. Melek Hatun ile Girit mübadili Musa Kazım Efendi'nin yaşama bakış açılarında, insanlarla ilişkilerinde, sevgiyi ve insana saygıyı benimsemelerinde bu özelliklere rastlanır. Sonuç olarak Bir Ada Hikâyesi dörtlemesi (1997-2012) çokkültürlü yaşamın kültürlerarası iletişim engelleri olmadan kurulabileceğini ve bütünleştirici bir dil yaratılabileceğinin umudunu göstermektedir. Romanlarda Türk, Kürt, Rum, Alevi, Çerkes, Yezidi, Arap, Çeçen, Süryani, Keldani, Asuri ve Musevi kültürleri anlatılmakta ve bu kültürlerin Anadolu'da ve Akdeniz'de yaşayarak, bu coğrafyayı bin bir çiçekli bir kültür bahçesine haline getirdikleri, zengin ve çok çeşitli bir kültürel miras bıraktıkları anlatılmaktadır (Elmacıoğlu, 2021: 156).

İnce Memed dörtlüsünde Durmuş Ali ve eşi Hürü Ana, Kamer Hatun ve eşi Koca Osman, Anacık Sultan belirgin yaşlı kahramanlardır. Kamer Hatun ve eşi Koca Osman ikinci ciltte İnce Memed'i konuk ettiklerinde onu gizlerler, sahiplenirler (Kemal, 2000a: 26). Hürü Ana ve Kamer Hatun, İnce Memed'in tutum belirlemede oldukça etkili olmuşlardır. Hürü Ana, onu kavgaya iter. Ağaları öldürmesi için her seferinde üzerine gider. Adaletsizliğe karşı mücadeleye çeker. Hürü Ana dik başlı ve dediği dediktir. Örneğin, ağalardan Hamza, İnce Memed'in kendisini öldüreceğini düşünerek Hürü Ana'dan yardım istemeye bir gece kapısına gittiğinde yaşananlar bunu doğrular: “ ‘İt,’ dedi, ‘sen nereden ağa oluyormuşsun, hele önce köpek ol da, insan değil, it ol da ondan sonra ağa ol!’ ” (Kemal, 2000a: 308). Yaşlı kadınların haksızlıklarla karşılaştıklarında toplum adına cesur tepkisellikleri Hürü Ana, Kamer Hatun, Zöhre Hatun, Anacık Sultan; erkeklerden Osman ve Durmuş'ta karakterize edilir. Özellikle yaşlı kadın kahramanlar ağalara, güçlerini kötüye kullanan yerel otoritelere karşı davranışlarında adalet yanlısı tavırlarıyla olayların içerisindeyler. Yaşlı roman kahramanları, kültürün sürdürücüsü konumunda da betimlenir. Halk tıbbi uygulamaları, cenaze merasimlerinde ağıt yakmak, belirli kültürel günlerde yemek yapmak vb. konularda düzenleyicilerdir. Örneğin İnce Memed'de Kırkgöz Ocağı'ndan Anacık Sultan yörede şifacı kadın olarak bilinmektedir. Arif Saim Bey'in karakolda Kertiş Ali Onbaşı'ya işkence yaptırarak öldürttüğü Anacık Sultan ermiş kadın tipiyle kurgulanır. Yaralı İnce Memed'i otlarıyla iyileştirdiği için yerel otoritenin öfkesini çeker. Arif Saim Bey'in yaşlı kadına yaptığı hakaretler karşısında bile vakarını korur: “Bizim Ocaktan, bin yıldır yalan söyleyen bir tek kişi bile çıkmamıştır. Bizim Ocağımıza değil yalan, eğri odun bile giremez. Kırkların, pirlerin, ala gözlü ermişlerin ocağıdır bu Ocak” (Kemal, 2000b: 486). Yılcıoğlu'na göre, ocaklı kadın figürüyle Yaşar Kemal, “Anadolu'daki Alevi inançlarındaki hoşgörü, kadın-erkek arasındaki eşitlikçi yaklaşımı gösterir. Kırkgöz Ocağı'nın müritleri arasında kadın ermişlerin olması da bu eşitliğin göstergesidir” (2019: 120).

Yaşlı bireylerin geleneksel toplumdaki sosyal konumları yüksektir. Öyle ki bu konumları toplumsal sistemin sürdürülmesinde işlevsel rol oynar. “Yaşar Kemal'in kırsal feodal sosyal yapıda geçen romanlarında yaşlı kadın tiplerini toplum içinde işlevsel olmayı sürdürmektedirler. Toplumun diğer üyeleri üzerinde oldukça etkilidirler” (Şeker, 2020a: 297). Yaşar Kemal'in Akçasızın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayet ve Yusufçuk Yusuf) romanında 1950'lerde Çukurova'da yaşanan tarımda kapitalistleşme, feodal nitelikleri ağır basan bir sosyal sistemin çöküşüyle işlenir. Akçasaz'ın ağalarından Mustafa ve Derviş Beyler yaşamlarının sonlarına kadar bir kan davası eşliğinde yeni ekonominin emirlerine uymayarak, aşiretlerini koruyarak köylülerine sahip çıkmayı ve birlikte sürecin dışına kalmayı yeğlerler. Romanın bitimine doğru ise aşiretlerin sonu yaklaşırken Mustafa Bey'i görmek için dayanılmaz bir istek duyan Derviş Bey atına atlayıp Akyollu Çiftliği'ne gider ve düşmanı Mustafa Bey'i yatağında yarı ölü bir halde bulur. Ölümü yakındır. Yeni ekonomik sosyal ilişkilere uyum sağlayamayan bu iki bey arasında garip bir yakınlaşma başlarken roman sonlanır (Moran, 1999). Kapitalizmin gelişmesinin gerektirdiği yeni ahlak değerlerine ve yeni yaşam koşullarına ayak uyduramayan bir toplumsal grubu temsil eden iki roman kahramanı, kendi

yalnızlaşmalarını yaşarlarken çocukları ortak fabrikalar konusunda anlaşmalarını çoktan yapmışlardır (Gürsel, 2000). Düşünce yapıları, duyu dünyaları, kısaca tutumları ile değişen dünyaya katılmayı baştan bir kenara itmişlerdir. Diğer yandan Karakız Hatun romanın önemli bir yaşlı kahramanıdır. Mustafa Bey'in annesi Karakız Hatun ileri yaşına rağmen, aşireti üzerinde etkisini sürdürür. Derviş Bey'in Murtaza Bey'i öldürmesinden sonra yaktığı ağıtlar, yaşlı roman kahramanının kültür aktarıcılığı rolünü gösterir: "Ve Karakız Hatunun ağıtları dillere düşerdi. Bir şeyi tüketmek, bir şeylerden vazgeçmemek için tükenmiş, töresini yitirmiş unutmüş Türkmen ağıtlarına sarılırdı Karakız Hatun. Abıhayat gibi" (Kemal, 1998: 198). Karakız Hatun, oğlu Mustafa'ya, Derviş Bey'i öldürmesi için baskı yapar. Oğlunun öcünü almak için uğraşır. Derviş Bey'in oğlu İbrahim'i tabancayla öldürür. Atı üzerinde bir süre gittikten sonra kendisi de ölür (Kemal, 1999b). Arazileri, modern çiftlik binaları için çocukları tarafından satıldığında Mustafa Bey'in tepkisi yaşlı psikolojisi üzerinden değerlendirilebilecek; yaşlanma mekân ilişkisi ve yerinde yaşlanmanın önemine açıklık getirecek bir konudur: " 'Bu konak benim,' diye inledi Mustafa Bey. 'Burası babamım dedemin yurdu. Mezarları burada. Nasıl satarsınız? Ben buradan nasıl da başka yere giderim?' " (Kemal, 1999b: 616).

Şöyle de bakmak mümkün: Akçasazın Ağaları'nda ekonomik dönüşüm ve erkekler aynı sahnededir. Para, erkeğin kontrolündedir. Olaylar, anlamlar, semboller, ilişkiler üzerine toplumsal süreci inşa edenler, değişen erkeklik hâlleridir. Derviş Bey ve Mustafa Bey ömürlerinin sonuna kadar kan davasını sürdürürken değişmeyen hegemonik erkeklik tiplerine örnektirler (Şeker ve Özcan, 2021). Ayrıca değişen ekonomik koşullara uymamalarından kaynaklanan kişisel yenilgileri, bu süreçte ailelerinin desteğini kaybetmeleri konumlarını tartışılabilir hale getirmiştir. Bu ise toplumsal yapıda değişimin güçlü bir öge olduğunu gösterir. Yaşlı ve yaşlılara karşı inançlar ve tutumlar kültürden kültüre değişmektedir. Türk kültüründe, yaşlıya saygı ve itaat bir beklentidir. Ancak yaşamda değişmeyen tek şey değişimin kaçınılmaz olduğu gerçeğidir. Yaşlının da toplum içindeki konumu, saygınlığı sürekli olarak değişmektedir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004).

Yaşar Kemal'in Dağın Öte Yüzü üçlüsünde köyün bütün yoksulluğu içinde öfkesi, olağanüstü direnci ve inadıyla romanın en çarpıcı karakteri Meryemce'nin anıtsal ve unutulmaz bir kahraman olmasının yanında Koca Halil, Sefer, İbrahim kendilerine özgü kişilikleriyle ilginç bireyler olarak canlanırlar, kendi başlarına değer taşırlar (Moran, 1999). Orta Direk'te yaşlı roman kahramanlarından Koca Halil, köylüye her yıl Çukurova'ya gitme zamanını söyleyen biridir. Köylü uzun yıllar bu kişinin öngörüsüne göre hareket ediyor görünmüştür. Üzerine aldığı sorumlulukla davranan Koca Halil bazen dertlenir: "Kocadım amenna. Kocadım, doğru doğru dosdoğru. Bu yıl Çukurovaya kadar da yürüyemem. Bu da doğru. Ama pamuk zamanını şaşırıyorum" (Kemal, 2000e: 28). Meryemce ile aynı atın sırtında yaptıkları yolculuk Meryemce'nin sataşmalarıyla sürer. Koca Halil saygı gören bir tiptir. Dediğim dediktir. Yaşar Kemal, türlü zorluklardan geçmiş yaşlı bireylerin onur ve var olma mücadelesini işler. Romanda, Çukurova'ya pamuk toplamaya gidişlerini ve topladıkları pamuğun karşılığında aldıkları parayı kasaba tüccarı Adil'e vererek bir sonraki yıla hazırlanışlarını olay eksenine alır. Bazı yıllar kıtlığa varan yoksulluğu yine yaşlı roman kahramanı Koca Halil'den hareketle verir: "Koca Halil insanlıktan çıkmıştı. Kuruyup kapkara kesilmiş, derisi kemiğe yapışmıştı. Üfürsen yıkılacak. Yeşil kocaman gözleri çukura kaçmış. Soluk alacak halde değildi" (Kemal, 2000e: 212). Çukurova'ya pamuk tarlalarına her yıl vardıklarında Meryemce, bir ritüel hâline getirdiği davranışını sergiler: " 'İndik ya!' dedi. 'Geldik ya!' " (Kemal, 2000e: 338). İkinci cilt Yer Demir Gök Bakır'ın roman mekânı köydür. Burada Meryemce ve Koca Halil karakterlerine bir parantez açmak gerekirse, Meryemce ile eşinin asker arkadaşı Koca Halil arasında ilk ciltte başlayıp devam eden sessiz kavgayı yaşlı tutumlarıyla açıklamak gerekir. Yaşlanmanın doğası gereği yaşlılar kararlarını zor değiştirirler. Bir tutum sahibi olmamanın getireceği boşluk, derisinin altında gezinen ölümle yüzleşmek duygusu olacaktır. Koca Halil "ölümden çok korkan" bir kişilik özelliğine sahiptir (Kemal, 2000f: 37). Köylüyü Çukurova'ya zamanında götürmemeye düşüncesi onu korkudan çıldıran biri hâline dönüştürür. Ancak ikinci ciltte köylüler yaşadıkları derin yoksulluğun derdine düşmüşlerdir. Koca Halil'i görececek hâlde değillerdir. Köylünün toplanıp onu öldüreceği düşüncesiyle yatıp kalmaktadır. Ona göre "ölüm en büyük boşluktu" (Kemal, 2000f: 59). İlk ciltte köylüye sinirlenen Meryemce, köylüyle konuşmamaya inat etmiş bir şekilde yaşar. Bazen kendisine söylenir: "Sizi bağışladım. İnsanoğlu ne kadar kötü, ne kadar zalim de olsa iyi bir yanı var" (Kemal, 2000f: 91). Koca Halil'in kendini var kılma hissi, Meryemce'nin inadı, köylünün inanılmaz yoksulluğu, Muhtar Sefer'in oyunları, Adil'in köye gelip borcunu isteme düşüncesi köylüde Taşbaş Ermiş'i yaratma sürecini de tetiklemiştir. Köylü korkularından sıyrılmak için sonu ölümle sonuçlanacak birine, Muhtar Sefer'e karşı gelen Taşbaş Memet'e sarılırlar. Muhtar Sefer'e duyulan öfke ise evini taşlamaya kadar gider. Köylü kadınların liderliğini, konuşmadan Meryemce yapar. Muhtar Sefer ölmekten kurtulur. Meryemce'nin ileri yaşına rağmen Çukurova'ya pamuk toplamaya gitme direnci fiziksel tükenişle son ciltte köyde bırakılmasına neden olur. Ölmez Otu cildinde Muhtar Sefer'in planı neticesinde köyde bırakılan Meryemce öldürülür.

Bu ciltte de Koca Halil yaşamın son evresi olan ölüm üzerine düşünmeye devam eder: "Ölümün olmadığı, ölümün ulaşamayacağı bir yer arıyorum..." (Kemal, 2000h: 22). Köy yerinde bir başına kalan Meryemce

varoluşsal kaygılar duyumsar: “Demek dünyayı dolduran insanmış. Her şey, her şey, bütün dünya insanmış. İnsan yoksa dünya yokmuş” (Kemal, 2000h: 262). Yazar, Meryemce’nin içsel konuşmalarını insan, yalnızlık, iyilik ve kötülük etrafında bir felsefeye oturtur.

Meryemce’nin sosyal ilişkiler yolu ile köy sosyal alanına eklenmesinin engellenmesi onu yalnızlık ve beşeri dünya ile hesaplaşma içine sokar. Romanın bitimine doğru Koca Halil pamuk çalarken yakalanır. Aşağılanır. Tek amacı Meryemce’nin oğlu Uzunca Ali’ye yardım etmektir. Böylece Uzunca Ali erkenden köye dönecek ve geride bıraktığı annesine biran önce kavuşup vicdanen kendisini iyi hissedecektir. Olmamıştır. Koca Halil ile romanı, yazar bitirir. Koca bir kartala gökyüzünde bakarak. Yaşar Kemal’de yaşlı roman kahramanları değişimin tanıklığını yaparlar. Umutsuz değildirlir. Güçlüdürler. Yaşar Kemal, yayımlanmamış bir söyleşide Yılancıoğlu’nun “roman dünyasındaki kadınların güçlü duruşlarının nereden geldiği” sorusuna şöyle bir yanıt vermiştir (2019: 122):

“Anadolu kadınlarını çiğnemek mümkün değildir. Eskiden, yaşlı kadının fularını çıkarması, bu, iki aşiret arasında çıkacak savaşı simgelerdi. Kadınlar devlet otoritesiyle yüzleşmek zorunda değildiler ve köylerde erkeklerden çok daha özgürdüler. Çarşafı kadını yalnızca kasabalarda gördüm... bizim köydekiler çarşaf giymezlerdi. Doğu Anadolu Bölgesi’nde, erkekler ve kadınlar kol kola birlikte halay çekerler, Anadolu kadını ve özellikle Doğu Anadolu kadını tüm dünya kadınlarına bir modeldir.”

Binboğalar Efsanesi’nde ise Yaşar Kemal, Demirci Haydar Usta’yı Karaçullu Obası’nın büyüğü olarak işler. Haydar Usta obasının yoksullaşması, yozlaşması, yerleşeceği bir toprak parçası bulamaması karşısında etkileyici bir çaba sergiler. Obasının zorlukları aşması için bir kılıç üzerinde çalışan Haydar Usta, kılıcı yapıp iktidar partisinin ileri gelenine götürmeyi planlar. Ancak istediği desteği bulamaz ve dönüp geldiği obasında demirci çadırında örsünün üzerinde yaşamdan çekilir. Haydar Usta bilge bir yaşlı roman kahramanıdır. Obasına umut aşılarken kullandığı cümlelere bakmak yerinde olur: “Bakın kardaşlar, bakın yiğitlerim. Umutsuz olmayın, umutsuzluk kötüdür, beladır. Umutsuzluk diri, canlı, soluk alan insana yakışmaz. Umutsuzluk ancak ölümlere mahsustur. Kılıcımın bitmesine az kaldı” (Kemal, 2011: 39). Obalı, bu Demirciler Ocağı pirini bir umut olarak görüyordu. Akçasazın Ağaları (Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf) romanının kahramanları Mustafa ve Derviş’in değişen toplumsal ekonomik koşullar karşısındaki çaresizlikleri Haydar Usta’da da gözlemlenir: “Haydar Ustanın anlamadığı, hiçbir zaman da anlayamayacağı bir şeyler olup bitmişti. İnsanlar, Çukurova, sihirbazın çubuğu değmiş gibi değişmişti” (Kemal, 2011: 51). Binboğalar Efsanesi, Türkmen kültürünün toprak-insan ilişkileriyle değişimini, toprağa yerleşme mücadelesi veren Türkmen aşireti üzerinden işler. Bu çatışmalı süreçte olumlu-olumsuz birçok unsuru yazar ele alırken; Haydar Usta’da anlam bulan, sevgi, insana saygı, umut ve insandan en güzel şeylerin beklenmesine olan inanç bu kültürün değerlerini gösterir (Şeker, 2019). Teneke’de Zeyno Karı, çeltikçi ağalarından Okçuoğlu’nun karşısındadır. Teneke romanında çeltik ekimine karşı en cesur tepkiyi veren Zeyno Karı’dır. Bunu yaparken köydeki erkekleri sorgular. Çeltikçiler tarafından köylerinin su altında bırakılmasını köyde “erkek” olmamasına bağlar: “Bana da Zeyno derlerse, eğer ben Zeyno kariysam... O Okçuoğlu deyyusuna, orospu avratlıya, parlak çizmeliye, ağzı sakızlıya yapacağımı bilirim. Başımı avradıninki gibi açmazsam, bana da Zeyno Karı demesinler. Ben de Zeyno kariysam... Şu iğdişler erkekliklerinden utansınlar. Utansınlar da başlarını toprağa eğip, Okçuoğlunun gönderdiği suya baksınlar” (Kemal, 2000d: 42). Zeyno Karı, lider yaşlı kadın özelliğiyle verilir. Köylülerin kaymakamlığa yaptığı yürüyüşe öncülük eder. Yaşar Kemal kimi romanlarında inatçı, takıntılı yaşlı kadın roman kahramanlarına da yer verir: Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufçuk Yusuf’taki Karakız Hatun, Yılanı Öldürseler’de gelini Esmeyi öldürten Büyükanne gibi trajik tipleri işler. Yılanı Öldürseler’de oğlunun ölümünden sorumlu tuttuğu gelini Esmeyi oğlu Hasan’a öldürtmek amacıyla her gün ağıt yakan Büyükanne öne çıkar: “Dudakları büzüşmüştü. Uzun inceydi. Güçlü çenesi inatçıydı. Oğlu vurulduğundan bu yana kara başörtü bağlıyordu. Saçları kınalıydı, kırmızı bir parlaklık taşıyordu kara başörtüsünün altından...” (Kemal, 2001a: 29). Büyükanne, torununun üzerinde kurduğu psikolojik savaşı kazanır. Oğlunun annesini yani Esmeyi öldürmesini sağlar. Al Gözüm Seyreyle Salih’te küçük torunu Salih ile hep bir sorun yaşayan Büyükanne Dilber tiplemesini ise yazar şöyle verir: “Bu mendebur, bu ustura gibi keskin, bir baş belası olan ninenin bu Karadeniz kıyılarında nakış işlemekte, renk vurmakta namı vardı” (Kemal, 2000c: 91).

Yaşar Kemal, ayrıca yaşlı kadınlara kültür yürütücülüğü rolünü yükler. Kültür taşıyıcılığı, gelecek nesillerin toplumsallaşmasına katkı veren bir unsurdur. Örneğin ağıt yakmak temeli sözlü kültüre kadar gitmiş olsa dahi bir kültür olarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Kale Kapısı’nda üvey oğlu tarafından öldürülen İsmail Bey’in cenaze merasiminde Telli Hatun ölüye yaktığı ağıtlarla anlatılır: “O bütün Türkmenin başağıtçısıydı. Öyle her ölüye ağıt yakmazdı. Telli Hatunun ağıt yaktığı ölü bir daha Türkmende unutulmaz, Telli Hatunun ağıdıyla birlikte dilden dile dolaşır” (Kemal, 1999a: 34). Roman olaylarının geçtiği geleneksel/ataerkil toplumlarda, defin törenlerinde özellikle ağıt yakmak kadınlar aracılığıyla yerine getirilmektedir. Bu, başlı başına kadınların görev aldığı defin ritüellerinde ağıt yakmayı yaşatılan önemli bir kültürel öge haline taşır (Şeker, 2020b).

Yaşlanmanın sosyal içeriğinde, sosyal statü ve rollerin kaybı, sosyal ilişkilerin zayıflaması, sosyal etkileşimin azalması yaşanır. Bireyin bir toplum içinde var olması, sosyolojik olarak onun toplumda üstlendiği sosyal statü ve rolleri aracılığıyla mümkündür. Yaşlanmayla birlikte sosyal rol ve işlevlerde doğal olarak bir düşüş gözlenmekte ve yaşlı birey için bu sosyal durum yaşamdan izole olmaya kadar varan bir yalnızlaşmaya işaret etmektedir (Nazlı, 2016). Toplumsal yaşamın bir yansıması olan romanlarda bu sorunsala yer verilebilmektedir. Yaşar Kemal romanlarında kültürün yeniden üretimi, ekonomik sosyal ilişkileri belirleme, eyleyen olma gibi durumlarda yaşlı roman kahramanları geleneğinde yaşlanmayla birlikte gelen rol ve işlev kaybı ile bireyleri sınırlandırmak yerine kamusal alanda faal kılmaktadır. Yaşar Kemal'in romanlarında öne çıkan yaşlı temsillerinin geneli konur ve akil insanlardır (Şeker, 2020a). Özetle, roman çözümlemesi yoluyla yaşlılık ile ilgili yeni anlam arayışlarına yönelmek açısından Yaşar Kemal'in roman kahramanlarının incelenmesinin önemi burada altı çizilmesi gereken noktadır. Yaşar Kemal, roman sosyolojisini özgürleştirici bir unsur olarak yaşlı kahramanlara yer vermiştir. Burada ise bir kez daha “yaşlılara ait var olan algıların benimsetilmesinde ya da değiştirilip dönüştürülmesinde” romanın değeri ortaya çıkmaktadır (Kuruoğlu ve Salman, 2017: 6).

SONUÇ

Yaşar Kemal roman sosyolojisini çok kültürlü bir Anadolu coğrafyasına dayandırır. Bu kadim coğrafyada özellikle Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan toplumsal-tarihsel olayları ve yapısal sorunları toplumsal gerçekte yaşandığı yönleriyle çeşitli şekillerde verir. Çukurova'dan İstanbul'a sosyal-tarihsel bir zeminde kurgu kazandırdığı romanlarında toplumsal yapıya ilişkin önemli sosyolojik çözümlemeler sunar. Yapıtlarının kurgulanmasında roman kahramanlarına etkin bir rol yükler. Romana konu olaylar sürerken yaşanan bazı roman kahramanları ise Akçasazın Ağaları'nda Mustafa ve Derviş ile Dağın Öte Yüzü'ndeki Muhtar Sefer gibi eril tahakkümü sürdüren; şiddeti, toplumsal eşitsizlikleri besleyen ve ataerkil yapıyı yeniden üreten yönleriyle ele alınırlar.

Genel olarak bakıldığında yaşlı roman kahramanları irade sahibidirler, yaşanan adaletsizlikler karşısında bir sorgulama ögesi olarak aktarılırlar. Yaşlı roman kahramanları arasında toplumsal yapının eşitsizliklerinden etkilenen, yoksulluk yaşayan, ekonomik ve sosyal güçleri bulunmayanların dahi aktif oldukları ve otoriteye başkaldırdıkları görülür. Yaşlı kadınların kültürel geleneklerin sürdürülmesinde baskın kahramanlar olduklarını da belirtmek gerekir. Yaşar Kemal romanlarında yaşlı temsillerini kurgularken onları özne kılmakta, olayların akışına yön verecek özelliklerle kültürel-folklorik ve sosyal ortamları içinde donatmaktadır. Romanlarında farklı toplumsal kesimlerden, kültürlerden, yaş ve cinsiyet gurubundan bireylere eşit şekilde yaklaşır. Bunlar arasında yaşlıları, ötekileştiren bir kategoriyle sınırlandırmadan özgürce yansıtır. Onları sosyal etkileşim yapıları içinde güçlendirir. Yaş unsurunu, toplumsal süreçlere katılım açısından bir engel olarak görmez. Yaşlanmayı bilgelikle ele alır. Onun bu niteliği bile başlı başına roman dünyasında yaş/yaşlı ayrımcılığına karşı insancıl bir duruş sergilediğini gösterir. Yaşlanmayı, birey varoluşunu sınırlandıran bir durum olmaktan çıkararak yaşam süreci içinde anlamlı kılar. Bu minvalde romanını demokratikleştirerek, Türk roman geleneğinde duyumsanmakla birlikte ana tema olarak işlenmeyen vb. konularla ilişkili yaş/yaşlı ayrımcılığına karşı olduğunu da gösterir. Dolayısıyla Yaşar Kemal'in romanlarında yaşlı roman kahramanlarının belirttiğimiz özelliklerinin sosyolojik bir bağlama oturtularak değerlendirilmesinin romanlarda pasif nitelikler verilerek üretilen ve yaşlı ayrımcılığı gibi algılanacak konularla ilgili yapılacak araştırmalara katkı vereceğini belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Ceylan, H. (2018). Kırgız toplumunda yaşlılık ve yaşlının sosyal statüsü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (4), 507-519.
- Çiçek, H. (2020). Cicero: Yaşlılığın erdemleri. *Felsefe Dünyası*, 71, 5-19.
- Çilingiroğlu, N. & Demirel S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7 (4), 225-230.
- Duva Kaya, Ö. (2020). Yaşam ve ölüm arasında bir uğrak olarak yaşlılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 1501-1520.
- Elmacıoğlu, G. (2021). "Kültür"ün ve "iletişim"in metinselliği üzerine bir araştırma: Yaşar Kemal romanlarında kültürlerarası iletişim. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertop, K. (1995). Türk edebiyatında yaşlı tipleri. *Varlık*, 1054, 37-43.
- Evin, A. (2004). Türk romanının kökenleri ve gelişimi. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. C. Güzel (Yay. Haz.). (Çev. H. Özel, A. Sönmez vd.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gürsel, N. (2000). Yaşar Kemal bir geçiş dönemi romancısı. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kemal, Y. (1998). *Demirciler Çarşısı Cinayeti. Akçasazın Ağaları 1*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Kemal, Y. (1999a). *Kale Kapısı. Kimsecik 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (1999b). *Yusufçuk Yusuf. Akçasazın Ağaları 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000a). *İnce Memed 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000b). *İnce Memed 4*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000c). *Al Gözüm Seyreyle Salih*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Kemal, Y. (2000d). *Teneke*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000e). *Ortadirek. Dağın Öte Yüzü 1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000f). *Yer Demir Gök Bakır. Dağın Öte Yüzü 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2000h). *Ölmez Otu. Dağın Öte Yüzü 3*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2001a). *Yılanı Öldürseler*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2001b). *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana. Bir Ada Hikayesi 1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2002a). *Karınca'nın Su İçtiği. Bir Ada Hikayesi 2*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2002b). *Tanyeri Horozları. Bir Ada Hikayesi 3*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kemal, Y. (2011). *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, Y. (2012). *Çıplak Deniz Çıplak Ada. Bir Ada Hikayesi 4*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kundera, M. (2014). *Roman sanatı*. (Çev. A. Bora). İstanbul: Can Yayınları.
- Kuruoğlu, H. & Salman, S. (2017). *Medyada yaşlılık ve Türk sinemasında yaşlılık temsili*. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 1-23.
- Moran, B. (1990). *Türk romanına eleştirel bir bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1999). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (1990). *100 soruda Türkiye'de roman ve toplumsal değişim*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Tıp Dergisi*, 55, 1-5.
- Parla, J. (2003). *Don Kişot'tan bugüne roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeker, A. (2014). *Homeros'tan Binboğalar'a Yaşar Kemal*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Şeker, A. (2019). Yaşar Kemal'in romanlarının sosyolojisinde insan sevgisi ve değerinin varoluşsal kaynakları. *Folklor / Edebiyat*, 25 (98), 371-385.
- Şeker, A. (2020a). *Edebiyat ve toplumsal cinsiyet*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şeker, A. (2020b). Yaşar Kemal'in romanlarında defin ritüellerinin sosyal-kültürel temelleri. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 148-165.
- Şeker, A. & Özcan, E. (2021). Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf* romanlarında hegemonik erkeklik. *Folklor/Edebiyat*, 27 (108), 1075-1092.
- Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. Ankara: İmge Yayınları.
- Yılancıoğlu, S. (2019). Yaşar Kemal'in romanlarında feminist doku. S. Yılancıoğlu (Ed.). *Yaşar Kemal: İnsanı, toplumu, dünyayı kucaklamak içinde* (s. 115-122). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Gözde SÖNMEZTÜRK (gozdesonmezturk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0811-5753)
Uzm. Sanat Tarihçisi. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü

26.10.2022

Geliş Tarihi
Submitted

Sevim İŞBİLİR (sevimişbilirr@gmail.com , ORCID: 0000-0002-0735-0017)
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü.

08.12.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Mehmet GÖÇER (mpepe3344@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7779-7052)
Kurum M. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü.

Araştırma Makalesi
Research article

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1194796>

SELÇUKLU YILDIZ MOTİFİNİN MERSİN OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ'NDE SANATSAL TASARIMLARA YANSIMASI

Özet

Ulusların günümüze kadar süregelen tarih, kültür ve gelenekleri bilinçli veya bilinçsiz şekilde sözlü ve yazılı olarak veya çeşitli sembollerle geleceğe aktarılmıştır. Bu aktarım yöntemlerinden biri olan semboller, günümüzde sanatın her alanında kullanılmaktadır. Duvarlara, halılara, kilimlere, çömleklere, deriye, kumaşa ve hatta insan vücuduna işlenen bu motifler taşıdığı anlamlar ile ulus bilincini yansıtmaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler, İslamiyet öncesi ve sonrasında özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'nde, yıldız motifini her alanda sıklıkla kullanmışlardır. Kullanılan bu motifin; beş kollu, altı kollu, yedi kollu, sekiz kollu, dokuz kollu, on kollu, on bir kollu, on iki kollu ve yirmi dört kollu görünümlerine rastlanmaktadır. Her bir yıldız motifi özel olarak farklı anlamlar taşımakla birlikte temelde Tanrı, inanç ve inanç ritüellerini temsil etmektedir. Günümüzde ise yıldız motifi, geleneksel ve modern sanat tasarımlarında dikkati çekmektedir. Bu çalışmanın konusunu Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde yıldız motifiyle oluşturulmuş pano çalışmaları oluşturmaktadır. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü yıldız motifini, kültürel geçmişinden koparmadan yöresel özellikler ile birleştirerek pano çalışmalarını günümüze taşımaktadır. Bu çalışmada, Mersin Olgunlaşma Enstitüsü sanat tasarım atölyesinde uygulanan yıldız motifinin anlamları, farklı tekniklerle ve malzemelerle günümüze yansımaları görsellerle aktarılacaktır. Çalışmanın amacı, İslamiyet öncesinden günümüze kadar sembol olarak gelen yıldız motifinin gelecek nesillere sanat olarak aktarılmasını sağlamak ve yeni tasarımlara yansımalarını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Sembol, Motif, Selçuklu Yıldızı, Anadolu Selçuklu, Olgunlaşma Enstitüsü.

REFLECTION OF SELJUK STAR MOTIF ON ARTISTIC DESIGNS AT MERSİN MATURATION INSTITUTE

Abstract

The lasting history, culture and traditions of nations have been consciously or unconsciously transferred to the future in verbal and written form or with various symbols. Symbols, one of these methods of transfer, are used in every field of art today. These motifs, embroidered on walls, carpets, rugs, pottery, leather, fabrics and even on the human body reflect the national consciousness with their meanings. The Turks, whose history is deeply rooted, used the star motif in every field before and after Islam, especially during the Anatolian Seljuk period. Five-pointed, six-pointed, seven-pointed, eight-pointed, nine-pointed, ten-pointed, eleven-pointed, twelve-pointed and twenty-four-pointed forms of this motif are encountered. Although each star motif has different meanings in particular, it basically represents God, belief and rituals of belief. Today, the star motif draws attention in traditional and modern art designs. The subject of this study is the panel works created with the star motif in the Mersin Maturation Institute. The Mersin Maturation Institute carries the star motif into the present by combining it with local features without separating it from its cultural past. In this study, the meanings of the star motif applied in the art design workshop of Mersin Maturation Institute and its reflections to the present with different techniques and materials will be conveyed by means of visuals. The aim of the aforementioned study is to ensure that the star motif, which has been carried as a symbol from pre-Islamic times to the present, is transferred to future generations as an art and to show its reflections on new designs.

Keywords: Turk, Symbol, Motif, Seljuk star, Anatolian Seljuk, Institute of Maturation.

GİRİŞ

Süsleme, Türk sanatında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi ile birlikte de önemini korumaya devam etmiştir. Süslemenin en küçük yapı taşı olan motifler, Türk sanatının ana unsurlarından birini oluşturmaktadır. Ortak kültür sonucu ortaya çıkmış olan motifler, gerek mimarî eserlerde gerekse el sanatları eserlerinde sıklıkla görülmektedir. Bu motifler günlük kullanım eşyalarında, dokuma, kıyafet-giyim, çini, seramik, tezhip ve birçok küçük el sanatları eserlerinde kullanılarak kendilerinden sonra gelen medeniyetlerin de ilham almasına ve motiflerin günümüze kadar gelmesine olanak sağlamıştır.

Türk sanatında oldukça yaygın görülen motifler, kullanıldıkları dönemlerin özellikleri, temel bilgileri hakkında bir nevi kimlik özelliği taşımaktadır (Mülayim, 1998: 219). Bu motiflerin insan ruhunda oluşturduğu hisler, Türk toplumlarının yaptıkları farklı türdeki eserlerde uygulanmasını ve sanatsal tasarımlarda görülmesini sağlamıştır (Tuluk, 2008: 4; Arseven, 1958: 236). Motifleri, ortaya çıktıkları döneme göre İslamiyet öncesi Proto Türk, Hun ve Göktürk; İslamiyet sonrası Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi olarak kendi içinde sınıflandırmak mümkündür. Bunlar; bitkisel, geometrik, figürlü ve yazılı olmak üzere dört biçimde sınıflandırılmaktadır (Akar, 1978: 10). Anadolu coğrafyasında yaşamış olan çoğu medeniyet, bu motifleri kendi kültür ve benliklerine uygun olarak mimarî eserlerinde ve el sanatlarında kullanmış; bunun sonucunda bu motifler günümüze kadar taşınmıştır.

Yıldız motifinin çatısını oluşturan geometrik motifler, benzer şekilde olan farklı desenlerin birbirine geçmesi ya da çeşitli yerlerden uzar şekilde verilmesi sonucu oluşan desenlerden meydana gelmektedir. Altın (2022: 531), geometrik motifi, kırık ve düz çizgiler, yıldızlar, çokgenler ve diğer formların bir araya gelmesiyle oluşan motif ve kompozisyon olarak tanımlamıştır. Duran (2019: 685) ise küçük veya büyük, düz, kırılan veya kıvrılarak uzayan açık biçimlerin yanı sıra bir merkez etrafında başladığı noktaya, dairesel olarak dönerek ya da kenarlı veya girinti çıkıntı yaparak kollu olarak dönen kapalı bağımsız biçimler temelinde, birbirinin etrafında veya iç içe geçerek sıralanan düzenlemeler olarak tanımlamıştır. En çok tercih edilen geometrik motifler incelendiğinde bunların, daire biçiminde oluşturulan kalıpların beşe, altıya, yediye, sekize, dokuza, on bire, on ikiye, yirmi dörde bölünmesi sonucu tasarlanan yıldızlara dönüştüğü görülmektedir (Bökü, 2009: 26). İnsanlık tarihi boyunca her çağda görülen geometrik motiflerin, Türklerde ilk kullanımı İslamiyet öncesi dönemlere dayanmaktadır. İslamiyet öncesi Gök Tanrı inancına sahip olan Türklerin, kişisel ve kültürel simge olarak kullandıkları tamgalar, geometrik motiflerin kaynağı durumundadır. Aslında birer resim olan tamgalar; kutsallık, bir boya-soya aitlik, sahiplik gibi anlamlar taşımaktadır. Resimden sembole, sembolden motife evrilen tamga Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır (Duran, 2019: 681). İslamiyet’in kabulünden sonra da motiflerin yoğun olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Türk kültüründe tamgaların harflere dönüştüğü alfabetik yazının kullanılmaya başlanması ve İslamiyet’in kabulüyle yerleşik hayata geçilmesi sonucunda Türkler aidiyet-sahiplik sembollerini daha az kullanmaya başlamışlardır. Türklerin yerleştiği coğrafyada şehirleşme ile birlikte semboller motif olarak mimarî eserlerde kendini göstermeye başlamıştır (Duran, 2019: 684). Karamağaralı’ya (1993: 258) göre, geometrik motiflerin sınırsızlık, sonsuzluk, devamlılık gibi anlamlarının yanında İslamiyet ile birlikte, İslam sanatında Allah’ı ifade ettiği düşünülmektedir. Ayrıca, geometrik motiflerin Türk sanatında İslam ülkelerinin inancına göre birlik ve beraberliği temsil ettiği de bilinmektedir (Mülayim, 1983: 7). Özellikle İslamiyet sonrası mimarî bir unsur olarak kullanılan geometrik motifler, dünyanın simgesi ve temsili olarak işlenmiştir. Selçuklu Dönemi’nde sembolik anlamları ile süsleme unsuru olarak kullanılan geometrik motifler, Osmanlı Dönemi’nde süsleme unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır (Altın, 2022: 332). Bu çalışmada, geometrik motiflerin bir parçası olan yıldız motifi inceleme nesnesi olarak seçilmiştir.

Araştırmanın ana unsurunu oluşturan yıldızlar, geometrik motiflerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Yıldız motifleri, belirli kurallar doğrultusunda çizgi sistemlerinin bir arada kullanılması sonucu oluşan motiflerdir. Geometrik motiflerin parçası olan yıldız motifleri çoğunlukla bitkisel motifler ile birlikte görülmektedir. Bunun başlıca sebebi de bitkisel ve geometrik motifin birlikte kullanılmasının çokluk içinde birliği simgelemesidir (Ögel, 1986: 93-100).

Yapılan araştırmalar sonucunda yıldız motiflerinin Türk sanatının her döneminde tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Ancak yıldız motiflerinin asıl gelişimi Selçuklu Dönemi’nde olmuştur (Soyupak, 2016: 232-242). Selçuklu Dönemi, Türklerin İslamiyet’i en yoğun şekilde ve tasavvuf etkisinde yaşadığı dönemdir. Bu dönemde İslamiyet’i yaşamın her alanında yoğun olarak yaşayan Türkler, özellikle dinî yapılarla işledikleri yıldız motifini, bayraklarda ve günlük yaşamda kullanılan eşyalarda sıkça kullanmışlardır. Günümüzde de mimarî eserlerde, dinî yapılarla, dekoratif eşyalarda, dokumada, giyimde ve başka birçok alanda karşılaştığımız yıldız motifi Türkiye’de Olgunlaşma Enstitüleri’nde de kullanılan motiflerdendir. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü sanat tasarım atölyesinde çalışılmış olan yıldız motiflerinin Anadolu Selçuklu etkisinde tasarlanmış olduğu, üretilen eserlerin süsleme motiflerinden anlaşılmaktadır. Mersin

Olgunlaşma Enstitüsü'nde işlenen yıldız motifinin beş, altı sekiz ve on iki kollu yıldız motiflerinden meydana gelen çalışmalar olduğu görülmektedir. Özellikle doğunun ve batının sembolü niteliğinde olan çift başlı kartal motifi ile birlikte kullanılan yıldız motifi, çalışılan eserlerin Selçuklu Dönemi'nden uyarlandığının belirtisidir (Çınar Kahraman, A, 2017: 81).

Çalışmanın amacı, varlığı İslamiyet öncesi döneme dayanan, en önemli Türk motiflerinden olan yıldızın Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde yeni tasarımlara nasıl yansıtıldığını göstermek ve Türk milletinin zihninde ifade ettiği anlamın sadece hafızalarda yaşatılmasının önüne geçmek için ortaya çıkarılan ürünlerin sanatsal tasarım yöntemlerini gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve alanla ilgili literatür tarama, çizim ve fotoğraflama yapılmıştır. Çalışmanın kapsamı Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde tasarlanmış olan ve Anadolu Selçuklu Dönemi'ni yansıtan yıldız motiflerinden seçilmiş yedi adet panodan oluşmaktadır.

2. OLGUNLAŞMA ENSTİTÜLERİ VE MERSİN OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ

Ülkemizde ilk kez 1945 yılında kurulan ve iki yıllık eğitim ile başlayan Olgunlaşma Enstitüsü, kadınların meslekî eğitimlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Olgunlaşma Enstitüleri, Osmanlı Dönemi'nde Kız Sanayi Mektebi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Kız Enstitüleri olarak faaliyet gösteren kurumların devamı niteliğinde olan eğitim kurumlarıdır (Gürçayır Teke, 2017: 59).

23 Kasım 1962'de yayımlanan Resmî Gazete'de Olgunlaşma Enstitüsü'nün amaçları şu şekilde tanımlanmıştır: "Kız teknik öğretim olgunlaşma enstitüsü, kız enstitülerini veya kadın meslek okullarını (akşam kız sanat okulları) bitiren öğrencilerin mesleki becerilik, bilgi, görgü ve zevklerini artırmak; onlarda teşebbüs kabiliyeti ve kazanç fikrini geliştirmek ve meslekleriyle hayatlarını kazanabilecek şekilde yetiştirmelerini sağlamak amacıyla açılmış yaygın eğitim kurumlarıdır. Olgunlaşma ismini de 'meslekte olgunlaşma' anlamında düşünülerek bu kurumlara verilmiştir. Bir atölyede nasıl çalışılır, müşteri nasıl kabul edilir, sipariş nasıl alınır, model nasıl uygulanır... Bunların pratiğini göstermek amaçlanmıştır." (akt. Akın, 2011: 43-44).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Olgunlaşma Enstitüleri'nin başlıca hedefleri, kadınlara meslek kazandırmak; nitelikli kadın işgücü yaratmak; kadının toplumdaki sosyal statüsünü ve ulusal ekonomiye katkısını artırmaktır. Olgunlaşma Enstitüleri kurulduğu ilk günden itibaren, kadınlara meslek edindirme görevinin yanında Türk giyim ve el işçiliği sanatını ve geleneğini gelecek nesillere aktarma hedefi de taşımaktadır. Geleneği ve kültürel değerleri kadın elinden aktarmak, Olgunlaşma Enstitüleri'ni diğer kurumlardan ayıran en temel faktördür. Geçmiş geleceğe taşıyan Olgunlaşma Enstitüsü ustaları, öğretmenleri ve öğrencileri geleneksel el işçiliğini araştırma ve geliştirme çalışmalarıyla, eserleri günümüze uyarlayarak modern ile gelenekselin harmanlandığı eserler ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan seçkin eserleri yurt içi ve yurt dışında tanıtan Olgunlaşma Enstitüleri, sanatsal üretimi ve eğitimi aynı çatı altında sürdüren kurumlardır (Akın, 2011: 46).

Olgunlaşma Enstitüleri'nde nakış, el sanatları, ev yönetimi ve beslenme, giyim, örme hazır giyim, deri hazır giyim, moda giysi tasarımı, resim, seramik, cam işleme sanatı, cilt bakımı ve güzellik, kuaförlük, kuyumculuk ve takı tasarımı, çocuk gelişimi, araştırma, tanıtım ve pazarlama bölümleri bulunmaktadır. Etkinliğin ve üretim kapasitesinin artırılması amacıyla 2021 yılından itibaren tüm enstitülerin birer Ar-Ge (araştırma-geliştirme) merkezi olarak çalışması amacıyla gelişim ve dönüşümleri bakanlık tarafından desteklenen bu kurumlar, çalışmalarını ve üretimlerini bu çerçevede gerçekleştirmektedir. Günümüzde Olgunlaşma Enstitüleri, Kız Enstitüleri'nden aldığı mirası, kadınları iş yaşamına ve kamusal alana dâhil etme misyonunu devam ettirmektedir. Bu amaçlarla kurulan Mersin Olgunlaşma Enstitüsü de 2010-2011 Eğitim-Öğretim Dönemi'nden itibaren El Sanatları Teknolojisi ve Giyim Üretim Teknolojisi alanlarında eğitim ve üretim faaliyetine başlamıştır. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü, Mili Eğitim Bakanlığı tarafından Niğde ili ile koordineli olarak çalışmakla görevlendirilmiştir. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü, yaşam boyu eğitim ilkesi doğrultusunda, geleneksel Türk giyim ve el sanatlarını araştırma, geliştirme ve günümüz teknolojisi ile birleştirerek tüm bireylere meslekî eğitim verme ve üretim yoluyla topluma hizmet sunma göreviyle; geleneksel ve çağdaş tasarımlar geliştirerek marka oluşturma ve meslekî donanıma sahip eleman istihdamı konusunda talep edilen kurum olma amacıyla çalışmalarına devam etmektedir.

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde beş alan ve bu alanlara bağlı atölyeler bulunmaktadır.

Tablo 2.1: Mersin Olgunlaşma Enstitüsünde Bulunan Alanlar ve Atölyeler

1.	Sanat Tasarım Alanı
1a.	Moda Tasarım Atölyesi
1b.	Grafik ve Fotoğraf Atölyesi
1c.	Sanat Tasarım Resim Atölyesi
2.	El Sanatları Teknolojisi Alanı
2a.	Dekoratif El Sanatları Atölyesi
2b.	Dokuma Atölyesi
2c.	El ve Makine Nakışları Atölyesi
2d.	Sanayi Nakışları Atölyesi
2e.	Baskı Atölyesi
3.	Yiyecek ve İçecek Hizmetleri Alanı
4.	Moda Tasarım ve Teknoloji Alanı
5.	Geleneksel El Sanatları Alanı
5a.	Seramik ve Cam Atölyesi
5b.	Naht Atölyesi
5c.	Minyatür Atölyesi

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü, Türk el sanatlarını ve motiflerini günümüze uyarlayarak Türk modasını oluşturmayı ve kültürel mirası gelenekten geleceğe taşımayı hedeflemektedir. Yıldız motifinin tasarımlarda işlenmesi bu hedefler doğrultusundadır. Köklü bir geçmişi olan yıldız motifi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sanatsal tasarım olarak dikkati çekmektedir. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü de özellikle Selçuklu Dönemi'nde işlenen yıldız motifi ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur.

3. MERSİN OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ SANAT TASARIM ATÖLYESİNDE YILDIZ MOTİFİNİN UYGULANDIĞI ÖRNEKLER

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sanatsal motif olarak gelişim gösteren “yıldız”, birlik ve beraberliği temsil etmesi bakımından geçmişten günümüze sık işlenen motifler arasındadır. Daire şeklinde ve beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, on bir, on iki veya yirmi dört kollu olarak tasarlanabilen yıldız motifi, özellikle Selçuklu Dönemi'nde beş, altı ve sekiz kollu olarak ön plana çıkmıştır. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde sanat tasarım atölyesinde işlenen yıldız motifi ise beş, sekiz ve on iki kollu olarak tasarlanmıştır.

3.1. Beş Kollu Yıldız Motifi

Geçmişten günümüze dek Anadolu'da Türkler için yıldızlar çeşitli anlamlar taşımaktadır. Farklı geometrik şekillerin ve yıldız motiflerinin kompozisyon içerisinde bütünlük kazanması ile oluşan yıldız motiflerinden biri de beş kollu yıldız motifidir (Karpuz, 2004: 17). Beş kollu yıldızın ilk örnekleri Orta Asya'ya uzanmaktadır. İslamiyet öncesi Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler için yıldızların her biri bir insanı temsil etmekte ve kayan her yıldız bir insanın ölümünü haber vermektedir (Erbek, 2002: 86-99). Özellikle Zühre veya Kutup Yıldızı olarak anılan beş kollu yıldızın, kolları göğe açılan insanı temsil ettiğine inanılmaktaydı. Ayrıca, yol gösterici özelliğiyle göğe açılan bir kapı ve Tanrı'yla bir iletişim aracı olarak görülmekteydi (Kıyak, 2010: 191-192). İslamiyet sonrasında da bu inanış devam etmiş, bununla birlikte bu motife yeni inanca uygun anlamlar yüklenmiştir. Yıldız motifine, özellikle Selçuklu Dönemi'nde, tasavvufi anlamlar yüklenmiştir (Günay ve Derman, 1998:381-384). Tasavvuf inancına göre Tanrı'ya ulaşmanın ve bir olmanın duygusu yıldız motifi ile aktarılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde beş kollu yıldız hanlarda, medreselerde ve câmilerde duvar ve taş süslemesi olarak kullanılmıştır

Fotoğraf 1: Sivas Divriği Ulu Câmi Şifahane Kapısında Beşgen Yıldızlar (Özkul, 2020: 67).

3.1.1. Mersin Olgunlaşma Enstitüsünde Uygulanan Beş Kollu Yıldız Motifi Örneği

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde yapılmış olan yıldız motifli panolardan biri beş kollu yıldızdır. Aşağıda, Selçuklu Dönemi'nin önemli motiflerinden olan beş kollu yıldız motifinin ve çift başlı kartal motifinin birleştirilerek günümüze uyarlandığı görülmektedir. Aşağıdaki kısımda pano ile ilgili teknik bilgiler verilecektir.

Çizim 1: Beş Kollu Tezhip-Selçuklu Yıldız

Fotoğraf 2: Beş Kollu Tezhip- Selçuklu Yıldız Pano

Fotoğraf: 2

Ürün Adı: Tezhip-Selçuklu Yıldızlı Pano

Üretim Yılı: 2016

En-Boy: 35x35 cm

Ürün Bilgisi: Selçuklu Dönemi'nde kullanılan yıldız geçme motifi stilize edilerek ve dönemde tamga olarak kullanılan çift başlı kartal motifi ve Rumî desenleri ile birleştirilerek "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Oba Yaşantısı" teması kapsamında tasarlanmıştır. Tasarım tezhip ve kât'ı sanatı ile birleştirilerek boya rölyef tekniği ile çalışılmıştır. Tasarımda; paspartu, guaj boya, altın yıldız boya, kontür kalemi, asetat kâğıdı ve tutkal kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre rölyef yapılacak parça ve kât'ı olacak kısımlar yapılmış ve taslağa göre yerleştirilmiştir. Asetat kâğıdında hazırlanan desenler, tasarıma göre paspartu üzerine geçirilmiştir. Tezhip yapılacak desenlere rengi tam olarak yansıtması için beyaz guaj boya ile astar atılıp sonrasında yapılmak istenilen renk tezhip tekniğine uygun olarak çalışılmış ve son olarak kontürleme işlemi yapılarak çerçevelenmiştir.

3.2. Altı Kollu Yıldız Motifi

Altı kollu yıldız motifinin ilk olarak hangi dönemde ve kimler tarafından kullanıldığı bilinmese de yapılan araştırmalar gösteriyor ki bu motif ilk çağlardan beri görülmektedir (Türel, 2011: 70). Bunun başlıca sebebi insanların bilinmeyenleri sorgulama gerekçesi sonucu çevrelerinde gelişen durumları inançsal olay ve sembollere bağlama istekleridir (Biçici, 2017: 121). Bu sembollerden biri olan, aynı merkezden iki eşkenar üçgenin birbirine geçmesi sonucu meydana gelen altı kollu yıldız motifinin Türklerin inancına göre, alt ve üstte olan üçgeninin göğü ve yeri, iyiyi ve kötüyü, kadın ve erkeği, ateşi ve suyu temsil ettiğine inanılmaktadır (Biçici, 2017: 121; Çam, 1997: 40). Türk kültür ve medeniyetlerinde sıklıkla tercih edilen altı kollu yıldız motifinin İslamiyet öncesi dönemde kullanılmaya başlandığı bilinmektedir (Ögel, 1984: 194). On ki hayvanlı Türk takvimi, Türk boylarının tamgaları ve kaya resimleri altı kollu yıldız motifinin o dönemde belirgin olarak kullanıldığını göstermektedir (Türel, 2011: 71). İslamiyet'in kabulü ile birlikte yerleşik hayata geçen Türkler altı kollu yıldız motifini farklı anlamlarda ve eserlerde kullanmaya devam etmiştir. Hz. Süleyman'ın mührü anlamına gelen Mühr-i ya da Mühr-ü Süleyman ismiyle de bilinen altı kollu yıldız motifi, kuvvet ve kudret simgesi olarak kaftan, sancak ve paralarda; muska, nazarlık ve tılsımlı gömleklere; düşman kuvvetlerinden korunmak için askerî objelerde; bolluk ve bereketi arttırmak için tepsilerde, taş işçiliğinde; hastalıkları atlatmak için kullanılan şifa taşlarında; ölünün kabir azabından kurtulması ve ruhunun huzur içinde olması için mezar taşlarında kullanılmıştır (Türel, 2006:121). Türk İslam dünyasında sıkça kullanılan altı kollu yıldız motifi Selçuklular Dönemi'nden günümüze kadar yapılan birçok mimarî ve sanatsal eserde dikkati çekmektedir (Bayram, 1998: 47).

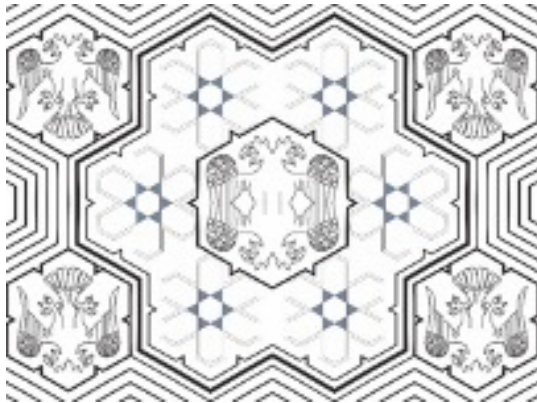

Fotoğraf 3: Konya Karatay Medresesi Mühr-i Süleyman Motifi Altın Yıldızlı Çiniler (Soyupak, 2016:235).

Anadolu Selçuklularından önceki dönemlerde, Selçuklu sikkelerinde görülen altı kollu yıldız motifinin, özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi'yle birlikte oyma tekniği ile mihraplarda, taş malzemelerde, taş kapılarda, çinilerde (bkz. Fotoğraf 3); metal, ahşap, mimarî, dinî yapılarda, özellikle camilerin kubbelerinde, tavan süslemelerinde sıkça kullanıldığı bilinmektedir (Biçici, 2017: 128; Pala, 2006: 526). Motifin özellikle dinî yapılarda çok sık kullanılması bu motifin bulunduğu yere şeytanın giremeyeceğine dair inançtan dolayıdır (Soyupak, 2016: 4). Bu bakımdan altı kollu yıldız, Anadolu Selçuklu Dönemi başta olmak üzere Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nin mimarîsinde ve el sanatlarında güç ve hikmeti simgelemek amacı ile süsleme unsuru olarak sıkça kullanılmıştır (Bayram, 1993: 61).

3.2.1. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde Yapılan Altı Kollu Yıldız Motifi Uygulamaları

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde yapılmış olan yıldız motifli panolardan bir diğeri, altı kollu yıldızdır. Aşağıdaki Fotoğraf 4'te, Anadolu Selçuklu Dönemi'ni yansıtan, Mühr-i Süleyman olarak da bilinen altı kollu yıldız motifini ile çift başlı kartal motifinin birleştirilerek günümüze uyarlandığı görülmektedir. Aşağıdaki kısımda pano ile ilgili teknik bilgiler verilecektir.

Çizim 2: Altı Kollu Yıldız ve Çift Başlı Kartal Kompozisyonu Çizimi

Fotoğraf 4: Altı Kollu Yıldız ve Çift Başlı Kartal Kompozisyonu

Fotoğraf: 4

Ürün Adı: Altı Kollu Yıldız ve Çift Başlı Kartal Kompozisyonu

Üretim Yılı: 2022

En-Boy: 35x50

Ürün Bilgisi: "Anadolu Selçuklu Devleti'nde Oba Yaşantısı" teması kapsamında Selçuklu yıldızlı geçme ile çift başlı kartal motifleri ele alınmış ve özgün bir şekilde çalışılmıştır. Tasarımda, motiflere uygun geometrik formlar kullanılmış olup renk perspektifi ile derinlik ve boyut etkisi verilerek kompozisyonda bütünlük sağlanmıştır. Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak oluşturulmuştur. Eser 35x50 kâğıt üzerine renkli kuru boya ile çalışılmıştır.

3.3. Sekiz Kollu Yıldız Motifi

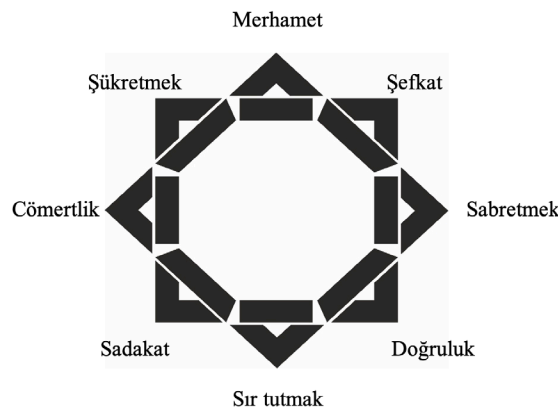
Sekiz kollu yıldız motifini, noktaların birleşmesi sonucu meydana gelen çizgilerin çeşitli kompozisyonlar oluşturarak kesişmesi ve birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır (Erkaya, 2015: 218). Sekiz sayısı sembol olarak İslamiyet öncesinde Türkler tarafından cennet tamgası, cennet kapısı olarak nitelendirilmiş ve birçok dinî metinde, mitoloji ve destanda kullanılmıştır (Aslan ve Duran, 2021: 386; Şaman Doğan, 2002: 398-399).

Türklerin bahçe düzenlemesinde, bahçelerin dört ve sekiz kat ya da bölümlerden oluşması da sekizin cennet simgesi oluşuna gönderme niteliğindedir (Çoruhlu, 2006: 207). İslamiyet'in kabulü ile birlikte kullanımı devam eden bu motif, Orta Asya topraklarının mimarî eserlerinde kullanılmış; Karahanlı Dönemi'nde ise İran'a, daha sonra Anadolu topraklarına gelmiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'yle birlikte çoğu eserde kullanılmış olan sekiz kollu yıldız, bu dönemde "Selçuklu Yıldızı" olarak da adlandırılmıştır. Selçuklu Yıldızı'nın Anadolu'daki ilk örneği Konya'daki Kubadabad Sarayı'nda bulunan çift başlı kartal figüründen oluşan yıldız motiftir (bkz. Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Konya'da Kubadabad Sarayı'nda Çift Başlı Kartal Figürlü Sekiz Kollu Yıldız (<https://islamicart.museumwnf.org>).

İslamî inanışlara göre, yedi cehenneme karşılık sekiz cennet olduğu düşüncesi, Osmanlı Dönemi'nde minyatürlü olarak tasarlanan Heşt Behişt (Sekiz Cennet) kitabı ile de ortaya koyulmuştur. Bunun yanında İslamiyet'in öğretilerinden olan merhamet ve şefkat, doğruluk, sadakat, cömertlik, sabretmek, sır tutmak, fakr-u âcizliği bilmek ve Rabb'ine şükretmek, sekiz sayısının inanç bakımından önemini göstermektedir (Çoruhlu, 2006: 207).

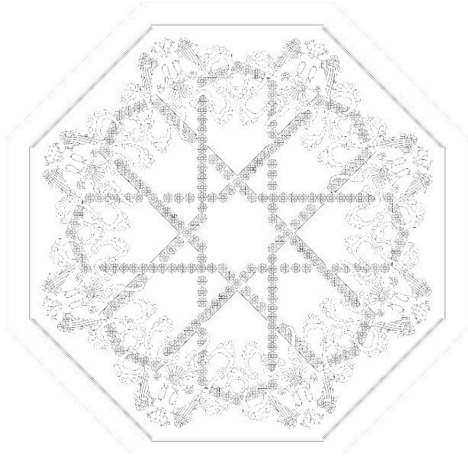
Çizim 3: Selçuklu Yıldızı'nın Anlamı

Bu sekiz esasın insanlarda olması gereken özellikler olması ve bunların olmaması halinde dünyada huzur bulunamayacağı düşüncesi (Soysaldı, 2020: 136) sekizin Türklerin yaşamında, inanç ritüellerinde ve sanatında sıklıkla kullanmasının nedenini açıklamaktadır.

3.3.1. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde Uygulanan Sekiz Kollu Yıldız Motifi Örnekleri

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde tasarlanmış olan çift başlı kartal figüründen oluşan sekiz kollu yıldız motifinin (bkz. Fotoğraf 6) Türk coğrafyasının hemen hemen her bölgesinde kullanılması, bu motifin sembolik anlamının her dönemde tercih edildiğini göstermekte ve günümüz eserlerinde de bu motifin yansımalarının görülmesine sebep olmaktadır.

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde ele alınmış yıldız motifleri içerisinde dört tanesi sekiz kollu yıldız formunda yapılmıştır. Aşağıdaki kısımda sekiz kollu yıldız motifiyle tasarlanan panoların teknik bilgileri verilmiştir.

Çizim 4: Sekiz Kollu Geçme Yıldız

Fotoğraf 6: Sekiz Kollu Geçme Yıldız Pano

Fotoğraf: 6

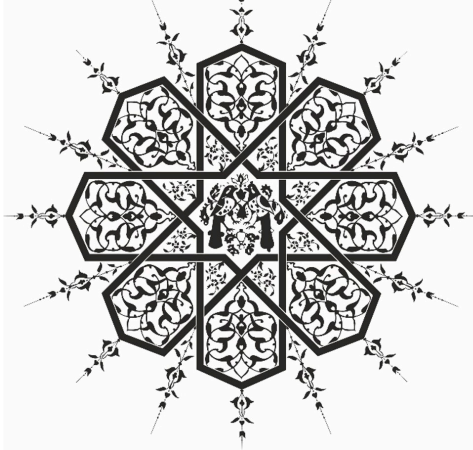
Ürün Adı: Selçuklu Geçme Panosu

Üretim Yılı: 2016

En-Boy: 90x90 cm

Ürün Bilgisi: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Oba Yaşantısı” teması kapsamında, Selçuklu Yıldızı geçme motifi, çift başlı kartal ve bulut motifi ile özgün tasarım olarak çalışılmıştır. Tasarımda MDF ahşap, beyaz akrilik boya ve tutkal karışımı; planlanan renklere göre akrilik boyalar; tasarıma göre kesilen 4 mm ayna; vernik ve altın yıldız akrilik boya kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre kollu olarak kesilen MDF ahşabın zemini, tasarıma uygun şekilde renklendirmiştir. Asetat kâğıdında hazırlanan desenler karbon kâğıdı yardımı ile zemin üzerine aktarılmış ve rölyef işlemi başlamıştır. Rölyef yapılacak kısımlar ne kadar yükseltilecek ise her kat tek tek kurutularak dökümleri yapılmıştır. Tasarıma göre istenilen yüksekliğe ulaşıldıktan ve tamamen kuruduktan sonra akrilik boya ile tasarımın geri kalan bölümleri kalem işi tekniğine uygun olarak renklendirilmiş ve yat verniği ile koruma sağlanmıştır. Son olarak, cam atölyesinde kesilen ayna parçaları soğuk silikon ile yapıştırılmıştır.

Çizim 5: Sekiz Kollu Sonsuzluk Temalı Yıldız

Fotoğraf 7: Sekiz Kollu Sonsuzluk Temalı Yıldız Pano

Fotoğraf: 7

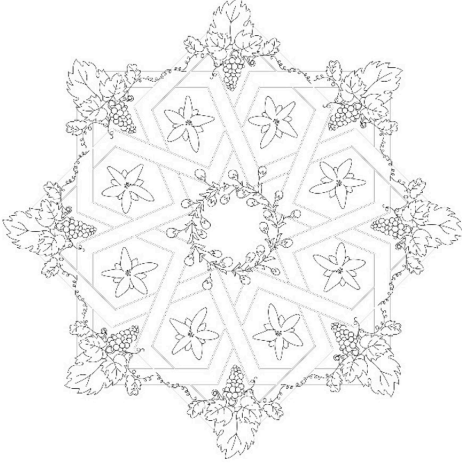
Ürün Adı: Sonsuzluk Temalı Pano

Üretim Yılı: 2015

En-Boy: 42x42 cm

Ürün Bilgisi: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Oba Yaşantısı” teması kapsamında, Selçuklu Yıldızı geçme motifi, kuş ve Rumî motifleri tezhip sanatıyla birleştirilerek bezeme yöntemi ile çalışılmıştır. Tasarımda paspartu, guaj boya, kontür kalemi ve bezemelerde altın tozu kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak oluşturulmuştur. Tasarımın deseni, sekiz kollu Selçuklu geçme motifi içerisine Rumî motifler yerleştirilerek oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre paspartu üzerine asetat kâğıdında hazırlanan desenler aktarılmış ve renklendirme işlemi başlamıştır. Boyanın tam rengini elde edebilmek için desenler önce beyaz guaj boya ile astarlanmış ve tasarımda planlanan renklere uygun olarak guaj boya ile renklendirilmiştir. Altın tozları ile bezemeler yapılmıştır. Son aşamada kontürleme işlemi ile tasarım tamamlanmıştır.

Çizim 6: Sekiz Kollu Tezhip Yıldız

Fotoğraf 8: Sekiz Kollu Geçme Yıldız Pano

Fotoğraf: 8

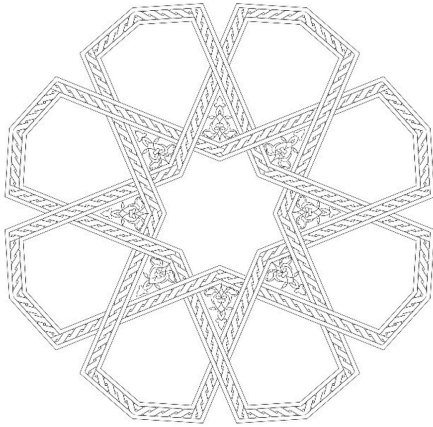
Ürün Adı: Tezhip Pano

Üretim Yılı: 2016

En-Boy: 62x62 cm

Ürün Bilgisi: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Oba Yaşantısı” teması kapsamında, Selçuklu yıldız geçme motifi, Mersin’e özgü değerler ile tezhip ve minyatür sanatıyla birleştirilerek bezeme tekniği ile çalışılmıştır. Tasarımda paspartu, guaj boya, kontür kalemi ve bezemelerde altın yıldız guaj boya kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak hazırlanmıştır. Tasarımın deseni, sekiz kollu Selçuklu geçme motifinin içerisine Mersin’i temsil eden portakal çiçeği, Tarsus Beyazı üzümü ve asma yaprakları yerleştirilerek oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre paspartu üzerine asetat kâğıdında hazırlanan desenler aktarılmış ve renklendirme işlemi başlamıştır. Boyanın tam rengini elde edebilmek için desenler önce beyaz guaj boya ile astarlanmış ve tasarımda planlanan renklere uygun olarak guaj boya ile renklendirilmiştir. Altın yıldız guaj boya ile bezemeler yapılmış ve son olarak kontürleme işlemi ile tasarım tamamlanmıştır.

Çizim 7: Mersin Temalı Sekiz Kollu Yıldız

Fotoğraf 9: Mersin Temalı Sekiz Kollu Yıldız Pano

Fotoğraf: 9

Ürün Adı: Mersin Yıldızı

Üretim Yılı: 2020

En-Boy: 39x39

Ürün Bilgisi: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Oba Yaşantısı” teması kapsamında, Selçuklu Yıldızı geçme motifi ile Mersin’in tarihî yerleri tezhip ve minyatür sanatı kullanılarak bezeme yöntemi ile çalışılmıştır. Tasarımda paspartu, guaj boya, kontür kalem ve bezemelerde altın yaldız guaj boya kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak hazırlanmıştır. Tasarımın deseni, sekiz kollu Selçuklu geçme motifi içerisine Mersin’in tarihî ve kültürel değerlerinden seçilen kareler yerleştirilerek oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre paspartu üzerine asetat kâğıdında hazırlanan desenler aktarılmış ve renklendirme işlemine başlanmıştır. Boyanın tam rengini elde edebilmek için desenler önce beyaz guaj boya ile astarlanmış ve tasarımda planlanan renklere uygun olarak guaj boya ile renklendirilmiştir. Altın yaldız guaj boya ile bezemeler yapılmış son olarak kontürlendirme işlemi ile tasarım tamamlanmıştır.

3.4. On İki Kollu Yıldız Motifi

Yıldız motifleri üç kollu olarak başlayıp çokgenlere gidecek şekilde çeşitlilik göstermektedir. On iki kollu yıldız motifi, bir dairenin on ikiye bölünmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Algan, 2008: 62). Bu yıldız motifi, Türk- İslam dönemlerinde özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi’nde çokgen yıldız grubuna da dâhil edilmiştir. On iki kollu yıldız motifinin Anadolu topraklarında, özellikle Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi’ndeki mimarî eserlerde ve bunların parçalarında görülmektedir. Konya’daki İnce Minareli Medrese’de bulunan Taş Eserler Müzesi’nde bir parçada ve aynı müzede bulunan tavan göbeğinde on iki kollu yıldız motifinin örneklerine rastlanmaktadır (bkz. Fotoğraf 10-11).

Fotoğraf 10: Konya Taş Eserler Müzesi Tavan Göbeği

Fotoğraf 11: Konya Taş Eserler Müzesi’nde Bir Parça

3.4.1. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü’nde Uygulanan On İki Kollu Yıldız Motifinin Özellikleri

Mersin Olgunlaşma Enstitüsü’nde uygulanmış olan on iki kollu yıldız motifi incelendiğinde çift başlı kartal figürü ve ay yıldız motifi ile işlendiği görülmektedir.

Çizim 8: On İki Kollu Yıldız

Fotoğraf 12: On İki Kollu Yıldız Pano

Fotoğraf: 12**Ürün Adı:** Selçuklu Yıldız Tabak**Üretim Yılı:** 2016**En-Boy:** 38x38 cm

Ürün Bilgisi: “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Oba Yaşantısı” teması kapsamında, Tarsus Ulu Cami’deki Selçuklu geçme motifi, rölyef tekniği ile şamot tabak üzerine, çift başlı Selçuklu kartalı ve etrafındaki ay yıldız motifi ile özgün bir tasarım olarak çalışılmıştır. Tasarımda şamot tabak, beyaz akrilik boya ve tutkal karışımı (rölyef için), tasarımda planlanan renklere göre akrilik boya, metal aksesuar, vernik ve altın yıldız akrilik boya kullanılmıştır.

Tasarıma başlamadan önce tema kapsamında yapılan araştırmalardan yola çıkılarak taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan taslağa göre asetat kâğıdında hazırlanan desenler tasarıma göre şamot tabağa aktarılmış ve rölyef işlemine başlanmıştır. Rölyef yapılacak kısımlar ne kadar yükseltilecek ise her kat tek tek kurutularak dökümleri yapılmıştır. Tasarıma göre istenilen yüksekliğe ulaşıldıktan ve tamamen kuruduktan sonra sünger ile rölyef karışımından pat pat uygulanmış ve tekrar kurumaya bırakılmıştır. İstenilen yüzey elde edildikten sonra bu yüzey akrilik boyalar ile boyanmış ve ıslak bez ile silme işlemi yapılarak hem eskitme işleminin yapılması hem de boyaların birbiri ile kaynaşması sağlanmıştır. Son olarak metal parçalar tasarıma uygun şekilde yerleştirilmiş ve yat verniği ile koruma sağlanmıştır.

4. SONUÇ

Geometrik motiflerin Türkler tarafından kullanımı İslamiyet öncesine dayanmakla birlikte bu motifin esas gelişimi Anadolu Selçuklu Dönemi’nde yapılan mimarî eserlerde kendini göstermiştir. Bu çalışmada Türk-İslam sanatlarında önemli bir motif olan yıldızların Anadolu Selçuklu Dönemi figürleri ile birlikte günümüzde üretilen eserlere yansımaları ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi’nde yıldız motifine gerek mimarî eserlerde gerekse el sanatlarında, Anadolu topraklarındaki birçok eserde rastlanmaktadır. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü sanat tasarım atölyesinde yapılmış olan eserlerin el sanatları ürünü olması ve bu ürünlerin Anadolu Selçuklu Dönemi’nde sıkça karşılaşılan figürler ve bitkisel motifler ile verilmesi geçmiş ve günümüz arasında bağ kurması açısından önemlidir.

Ele alınan yıldız motifleri, köşe sayılarına göre beş, altı, sekiz, on iki kollu yıldız başlıkları ile gruplara ayrılıp incelenmiştir. Yıldız motifleri ile ilgili kaynaklar incelendikten sonra yıldız motifleri fotoğraflanmış ve çizim ile desteklenmiştir. Beş, sekiz ve on iki kollu olarak çalışılan panolar seramik, ahşap, kâğıt, boya ve paspartu malzemeleri kullanılarak bezeme yöntemi ve rölyef tekniği ile işlenmiştir. Bu işlemler geometrik ve bitkisel süslemelerle birleştirilmiştir. İncelenen ürünlerde kullanılan yıldız motifleri tezhip sanatıyla birleştirilerek kullanılmıştır. Altı kollu yıldız panosu diğer panolardan farklı şekilde renkli boyalar ve kâğıt kullanılarak kuru boya tekniği ile yapılmıştır.

Beş kollu yıldız panosu (bkz. Fotoğraf 2) incelendiğinde, Anadolu Selçuklu Dönemi’nde kullanılan geçme motifi ile çift başlı kartal figürü ve bitkisel bir motif olan Rumî deseninin birleştirilerek, günümüz ustaları tarafından ev yaşamında kullanılacak bir pano oluşturulduğu ve geçmiş ile gelecek arasında bağ kurduğu görülmüştür.

Fotoğraf 4’teki altı kollu yıldız motifi, Anadolu Selçuklu Dönemi’ni temsil eden çift başlı kartal motifi ile bir kompozisyon oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. İslamiyet’ten önce tamga olarak kullanılan altı kollu yıldız motifi İslamiyet’ten sonra özellikle Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Süleyman peygamberin mührü, güç ve saltanatın sembolü olarak kabul edilmiştir. Mersin Olgunlaşma Enstitüsü’nde yapılan bu pano ile İslamiyet öncesi ve sonrası Türk kültürünün motifleri olan yıldız ve kartal figürlerinin önemi yansıtılmıştır.

Sekiz kollu yıldız motifi, birden çok panoda işlenmiştir (bkz. Fotoğraf 6, 7, 8, 9). Fotoğraf 6’daki sekiz kollu yıldız motifi, Anadolu Selçuklu Dönemi’nde sıkça kullanılan geçme motifi ve Rumî motifinin çift başlı kartal figürü ile birleştirilmesi ve bu sayede yüzeyde hareketlilik oluşturulması ile ortaya çıkmış ve o dönemin sanatsal özellikleri tek bir panoda işlenmiştir. Fotoğraf 7’deki Anadolu Selçuklu Yıldız geçme motifi, birbirine bakan kuşlar figürüyle birlikte çalışılmıştır. Geçme motiflerinin iç kısımlarında bulunan Rumî figürü ile yıldız motifi hareketlendirilmiştir. Kuş figürü Tanrı ile iletişim, dönüşüm, yükseliş ve öte âleme geçişin sembolü olarak bilinmektedir. Sekiz kollu yıldızın cenneti temsil etmesi, kuş figürü ile anlamsal bağ kurması bakımından bütünlük sağlamış ve modern tasarım olarak panoya işlenmiştir. Fotoğraf 8’de, sekiz kollu yıldız motifi ve geçme motifi kullanılarak Mersin’e özgü Tarsus üzümü ve üzüm bağı tasvir edilmiştir. Selçuklu Yıldız ile yöresel özellikler birleştirilmiş ve geleneği günümüze taşıyan bir ürün ortaya çıkarılmıştır. Fotoğraf 9’daki sekiz kollu yıldız motifi yine geçme motifi ile kullanılarak Mersin’in tarihi ve mimarî tasvir edilmiştir. Tasvirler, her bir geçmenin içinde, minyatür sanatı ile aktarılmıştır. Yıldızın göbeğinde ise kadın tasviri yapılmış, bu tasvir ile Mersin’in Kilikya Dönemi tarihine gönderimde bulunulmuştur.

On iki kollu yıldız motifi (bkz. Fotoğraf 12) ile Selçuklu’nun simgelerinden biri olan çift başlı kartal, Türklerin Orta Asya’dan beri kullandığı ay yıldız motifiyle birlikte kullanılarak kültürel geçmişi günümüze taşıyan bir ürün oluşturulmuştur. Ürünün tabak üzerine işlenmesi geleneğin moderne yaklaştırılması bakımından önemli bir çalışma olmuştur.

Sonuç olarak, Mersin Olgunlaşma Enstitüsü sanat tasarım atölyelerinde Anadolu Selçuklu etkileri ile çalışılan yıldız motifleri, kültürel aktarımın birer parçası niteliğindedir. Günümüz sanatçıları ve ustaları, dönemseller ve yöreseller figürleri kullanarak Türk inanç sisteminin önemli bir sembolü olan yıldız motifini günümüz eserlerine taşıyarak Mersin'in kültürel zenginlikleriyle harmanlayıp gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Geçmiş geleceğe taşıma ve modern ile gelenekseller birleştirme amacıyla çalışan Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nde, eserlere yansıtılan yıldız motifleri kültürel aktarımın yanında ulus bilincini canlandırmada da önemli birer unsur niteliğindedir. Bu motiflerin hafızalardan çıkıp farklı desenler ve motiflerle birleştirilerek yeni tasarımlar ile yaşam alanı bulması Mersin Olgunlaşma Enstitüsü'nün asıl görevlerindedir. Unutulmaması gereken şudur ki geçmişle aramızda birer bağ olan motif ve süslemeleri koruyamaz, gelecek kuşaklara aktaramazsak bu eserlerin önemini algılanıp anlaşılabilmesi mümkün olmayacaktır.

5. KAYNAKÇA

- Akar, A. ve Keskiner C. (1978). Türk süsleme sanatında desen ve motif. İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları.
- Akın, M. (2011). Kız teknik eğitim-öğretiminde bir örnek: Ankara Olgunlaşma Enstitüsü (1958-2002). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Algan, N. (2008). Anadolu Selçuklu Dönemi mimarisi taş yüzey süslemelerinin incelenmesi ve seramik yorumları. Sanatta Yeterlilik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Altın, A. (2022). Eratna Beyliği taçkapılarında geometrik süsleme. XVIII. Türk Tarih Kongresi 1-5 Ekim 2018, Ankara, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 529-565.
- Aslan, Y. ve Duran, R. (2021). Türk sanatında cennet damgası ve Türk kültüründe sekize "8" yüklenen anlamlar. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 51, 383-405.
- Bayram, S. (1993). Mühr-ü Süleyman ve Türk kültüründeki yeri. Türk Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, 4, 61-72.
- Bayram, S. (1998). Türk kültüründe Mühr-i Süleyman'ın yeri. Kültür ve Sanat, 37, 47-51.
- Biçici, K. H. (2017). Hala Sultan Tekke Camisi ve Türbesinde bulunan Mühr-i Süleyman motifi ve motifin sembolizmi, sanata etkileri. Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan içinde (ss. 121-130), İstanbul: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları.
- Bökü, A. (2009). Biçim grameri türetme yönteminin Anadolu Selçuklu geometrik bezemeleri üzerinde denenmesi (Örüntü türetme yöntemi olarak biçim grameri). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Çam, N. (1997). Türk ve İslam sanatlarında altı kollu yıldız (Mühr-i Süleyman). Somuncu Baba 4(13), 40-45.
- Çoruhlu, Y. (2006). Türk mitolojisinin ana hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Duran, R. (2019). Motiflere dönüşmüş Türk damgaları-geometrik motiflere farklı bir bakış. Akdeniz Sanat Dergisi, 13 (23), 679-698.
- Erbek, M. (2002). Çatalhöyükten günümüze Anadolu motifleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, E. ve Akarslan, F. (2020). Türk mitoloji kültürünün sanatsal açıdan incelenmesi. Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi-Journal of Turkish Culture and Civilization Researches, 1 (2), 56-69.
- Erkaya, H. (2015). Anadolu Türk mimari tezyinatında sekiz kollu yıldız motifi: Osmanlı'ya kadar. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Günay, Ü. ve Derman, H. (1998). Türk din tarihi. Kayseri: Laçın Yayınları.
- Gürçayır Teke, S. (2017). Seçkinleştirilen el sanatları ve geleneğin sınırları: Olgunlaşma enstitüleri örneği. Milli Folklor, 29/116, 58-72.
- Kahraman Çınar, A. (2017). Bozkır kavimleri kültüründe kartal motifi. Cappadocia Journal of History and Social Sciences, 8, 78-87.
- Karamağaralı, B. (1993). İçişçe daire motiflerinin mahiyeti hakkında. Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, 258-259.
- Karpuz, H. (2004). Anadolu Selçuklu mimarisi. Konya: Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Kıyak, A. (2010). İslam öncesi Türk kültüründe yıldızlarla ilgili inanışlar. İlahiyat Fakültesi Dergisi 15:2, 189-197.
- Milli Eğitim Bakanlığı. Mesleki teknik eğitim kitabı. https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_05/30125511_30093130_mesleki_teknik_egitim_kitap.pdf.
- Milli Eğitim Bakanlığı. Olgunlaşma Enstitüleri. <http://hbogm.meb.gov.tr/www/olgunlasma-enstituleri/icerik/1269>.
- Mülayim, S. (1983). Anadolu Türk mimarisinde geometrik süslemeler (Selçuklu Çağı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mülayim, S. (1998). Tanımsız figürlerin ikonografisi, Türk soylu halkların halı, kilim ve cicim sanatı. Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs, Kayseri, Ankara: Grafiker Yayınları, 219-228.

- Ögel, B. (1984). Türklerde tuğ ve bayrak (Hunlardan Osmanlılara). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, S. (1966). Anadolu Selçuklularının taş tezyinatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önkol Ertunç, Ç. (2016). Anadolu Selçuklu dönemi taçkapıları süsleme şeritlerinde tezyinat. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/5, 114-131.
- Özkul, K. (2020). Sivas Divriği Ulu Cami Ve Darüşşifası Bezemeleri. Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi (Ijvuts), 2/3, 56-81.
- Pala, İ. (2006). Mühr-i Süleyman. İslam Ansiklopedisi (31. Cilt, s. 526). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Soyupak, O. (2016). Selçuklu geometrik desenleri arasında yer alan yıldız sembolünün günümüz ürünleri üzerindeki yansımaları. Uluslararası Geçmişten Geleceğe Sanat Sempozyumu, 26-28 Eylül, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Şaman Doğan, N. (2002). Anadolu Selçuklu Dönemi geometrik süslemelerine (yıldız kompozisyonlarına) yüklenen anlamlar. Ortaçağ'da Anadolu, Prof. Dr. Aynur DURUKAN'a Armağan, Ankara, 397- 413.
- Tuluk, H. (2008). Türk süsleme sanatları içinde metal sanatı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türel, İ. (2011). Türk sanatında altı köşeli yıldız. İstanbul: Bayrak Matbaası.

12.11.2022

Geliş Tarihi
Submitted

20.12.2022

Kabul Tarihi
Accepted

Araştırma Makalesi
Research article

Görkem KUTLUER (kutluer.gorkem@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0395-4304)
Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Görele Güzel Sanatlar Fakültesi

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1203274>

ÇAĞDAŞ SANATA İKONOLOJİK BİR YAKLAŞIM: “MÜJDE” ÖRNEĞİ

Özet

Bu çalışma Erwin Panofsky'nin sanat eseri incelemesi için önerdiği üç aşamalı sentez modelini açıkladıktan sonra modelin çağdaş sanat yapıtları üzerindeki etkisi hakkında tartışmayı hedeflemektedir. Tartışma, klasik ikonografi ve çağdaş sanatın kesiştiği noktayı, Richard Hamilton'ın The Annunciation (“Müjde” veya “Meryem’e Müjde”) adlı yapıtı üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır. Aynı konunun farklı yüzyıllarda ve birbirinden çok farklı üsluplarla ele alındığı durumları Panofsky'nin modeli üzerinden karşılaştırabilmek için bir Erken Rönesans sanatçısının elinden çıkan Müjde sahnesiyle, 2000'li yıllarda üretim yapan bir sanatçının aynı konuyu işleyen yapıtı seçilmiştir. Çalışmanın temel sorusu, çağdaş sanat yapıtları karşısında nitelikli bir okuma yapabilmek için ön-ikonografik betimleme, ikonografik analiz ve ikonografik sentez aşamalarını işletmenin yeterli olup olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Sanat, İkonoloji, Panofsky, Semboller.

AN ICONOLOGICAL APPROACH TO CONTEMPORARY ART: THE CASE OF “ANNUNCIATION”

Abstract

This study aims to explain the three-stage synthesis model proposed by Erwin Panofsky for artwork analysis, and then to discuss the effectiveness of this model in contemporary artworks. The aim of this discussion is to examine the intersection of classical iconography and contemporary art through Richard Hamilton's work entitled “The Annunciation”. In order to compare cases in which the same subject was handled in different centuries and with very different styles, through Panofsky's model, an Annunciation scene by an artist from the Early Renaissance and a work on the same subject by an artist who produced in the 2000s were selected. The main question of the study is whether it is sufficient to operate the pre-iconographic description, iconographic analysis and iconographic synthesis stages in order to examine contemporary art works in a qualified way.

Keywords: Contemporary Art, Iconology, Panofsky, Symbols.

GİRİŞ

Temeli sağlam bir sanat tarihi okuması, biçimsel analizin yanı sıra konuya ve anlama ilişkin bir inceleme metodu olan ikonolojiyi de kapsar. Wölfflin'in geliştirdiği sanat eseri analizi modeli; “çizgisel-gölgesel, kapalı-açık, yüzeysel-derinlikli, belirli-belirsiz” gibi biçimsel nitelikleri tanımlayan önermeleri ihtiva etmesiyle sanat tarihi alanı için bir mihenk taşı olsa da manayı yakalamaya hizmet eden bir yapıda değildir. İkonografi veya ikonografya, yapıt merkezli biçimsel analizin eksik yönünü tamamlayan; sembollerin, imgelerin, alegorilerin oluşturduğu kolektif bellek unsurlarının, incelenen eser özelinde dökümünü yapan ve sanat nesnesine dönük yorumlama etkinliğimizin yoğunluğunu artıran bir daldır. Bu nedenle bir yapıtı incelerken yapıtın kompozisyon öge ve ilkeleri kadar, içsel anlamı üzerinden geliştirilecek analiz ve sentez veçhelerini hedefleyen ikonografiye de yer verilmelidir.

Panofsky'nin *Studies in Iconology* (1967) adlı çalışmasında rafine bir hale getirerek sanat tarihi bilimine sunduğu üç aşamalı anlam şeması ikonografinin temelini oluşturur. Sanat yapıtının karşısındaki düşünsel aktivitemizin ilk olarak birincil veya doğal anlamı (ön-ikonografik betimleme), ardından ikincil veya uzlaşım sal anlamı (ikonografik analiz), son olarak da içsel anlam veya içeriği (ikonografik sentez) aramaya odaklanması gerekir. Bu üç aşamayı açıklamak amacıyla, yazarın günlük hayattan verdiği meşhur “şapka çıkararak selam verme” örneği (Panofsky, 2012: 27), sanat eseriyle karşılaşan tipik alımlayıcıdaki¹ “Sanattan hiç anlamıyorum.” direncini kırmayı ve ikonoloji araştırmalarının anlatıldığı derslerde öğrencilere daha kolay ulaşmayı sağlamaktadır. Bu örneği coğrafyamızın kültürel dokusuyla daha uyumlu hale getirmek adına günlük hayatlarımızın içinde yer alan “el sıkışma, tokalaşma” geleneğine uyarlayarak Panofsky'nin üç aşamalı eser inceleme yöntemini açıklamaya çalışalım:

Bir toplantının fuaye salonunda olduğumuzu düşünelim. Yabancıları olduğumuz bu ortamda bize doğru yaklaşmakta olan bir kişinin son adımlara doğru sağ kolunu uzatmasının birincil veya doğal anlamı kolun açısı, yüz ifadesi gibi biçimsel unsurlardan da alınan destekle yapılan basit bir çıkarımdır. “Bu kişi bizimle tanışmak istiyor veya bizi bir vesileyle tebrik etmek istiyor.” diye düşündüğümüz anda eylemin anlamının birinci aşamasındayız demektir. Sanat eserinin karşısında konumlanırken aynı aşama ön-ikonografik betimlemeye denk gelir. Örneğin son derece açık ve parlak mavi tonlarıyla, bulutsuz bir gökyüzünün resmedildiği bir yağlıboya tablonun karşındaysak “Ressam umutsuzluktan bahsediyor.” diye düşünmeyiz. Parlak gökyüzü motifinden çıkardığımız birincil veya doğal anlam bizi olumlu duygulara sevk eden, ön-ikonografik bir betimleme yapmamıza yarayan; fakat yine de yetersiz olan, Panofsky'nin deyişiyle yalancı-biçimsel analiz olma tehlikesini de barındıran ilk aşamadır. (Ne de olsa bizimle tokalaşmak üzere olan kişinin az sonra bize neler diyeceğini hâlâ bilmiyoruz.) İkinci olarak bu kişi bizimle tokalaşıp kendini tanıttıktan sonra, tokalaşma eyleminin az önceki toplantıda yaptığımız sunum için verilen bir tebrik selamı olduğunu fark ettiğimiz ve buradan hareketle bu kişinin dışa dönük ve zarif bir insan olduğuyla ilgili çıkarım yapmaya başladığımız anda, artık ikincil veya uzlaşım sal aşamaya yani ikonografik analiz aşamasına geçmiş oluruz. Burada uzlaşım sal ifadesinin kullanılmasının nedeni, yorumlanan sembolün anlamı hakkında toplumsal bir mutabakatın var olmasıdır. Dolayısıyla ikincil veya uzlaşım sal aşamada, bir sanat eserindeki sembolleri yorumlayabilmemiz için ilk aşamaya göre biraz daha derinleşmemiz; sanat eserinin üretildiği yerde yaşayan toplumların, üzerinde mutabakat sağladığı anlamlara vakıf olmamız gerekir. Eğer muhafazakâr ve içe kapanık bir toplumdaysak ve tokalaşma-el sıkışma eylemi bizim için tolere edilemeyecek kadar büyük bir sınır ihlaliyse o zaman yukarıda değindiğimiz ikonografik analiz boşa çıkmış, çalışmamış olur. Demek ki sanat eserinin karşısında -dar anlamda da olsa- derinleşebilmek için toplumsal uzlaşım sonunda uzun süredir var olabilmiş hikâyelere, sembollere ve alegorilere yaslanmamız; fakat aynı zamanda bu öğelerin toplumdan topluma farklılık gösterebileceğini de göz önünde bulundurmamız gerekir.

Yukarıda değinilen üç aşamayı Fra Angelico'nun Annunciation (Meryem'e Müjde) eseriyle anlatmaya çalışalım:

¹ Bu makalede sıkça kullanılacak olan “alımlayıcı” (İng. receiver) ile sanat eserinin karşısında konumlanan kişi kastedilmektedir. “Alımlayıcı”, sahne sanatları söz konusu olduğunda “izleyici” kavramına denk gelen bir görsel sanatlar terimidir.

Görsel 1: Fra Angelico, *Annunciation (Meryem'e Müjde)*, Fresk, San Marco Müzesi (Floransa), 1445.

İlk bakışta gördüğümüz ve herhangi bir bilgiye gereksinim duymadan renk, ışık, gölge, form veya yön gibi biçimsel unsurlarla yapacağımız bir tarifi ön-ikonografik betimleme olduğuna değinilmişti. Bu bağlamda, Fra Angelico'nun freskinde gördüğümüz karşılıklı duran iki figürün elbiselerinin rengi, başlarının yönü, mekânın ışığı gibi tüm detayların dökümünü yaptığımızda ilk aşamayı geride bırakmış oluruz.

İkinci olarak, eğer bu figürlerin başlarındaki halelerden veya soldaki figürün kanatlı olmasından kutsal kişilerin temsilleriyle karşı karşıya olduğumuzla ve soldaki figürün de bir melek olabileceğiyle ilgili çıkarım yapıyorsak ikonografik analiz aşamasındayız demektir. Daha önce de değinildiği gibi, ikonografik analiz yapabilmek için bu semboller hakkında toplumsal bir uzlaşının varlığı gerekir. Bir insan figürünün sırtındaki kanatların melek motifine işaret ettiği hususunda hemfikir olmamız gibi.

Üçüncü ve son aşama olan ikonografik sentez ise en çok bilgiyi gerektiren aşamadır. Eserin karşısında aşağıdaki gibi okuma yapmak, eser-alımlayıcı ilişkisinin potansiyelini en üst seviyeye çıkarır:

Müjde veya Meryem'e Müjde olarak çevirebileceğimiz sahnede Melek Gabriel göklerden süzülerek, o sırada dua etmekte olan Meryem'e ansızın görünür ve -kabul etmesi halinde- Meryem'in hemen hamile kalabileceğini, doğuracağı çocuğun da bir "kurtarıcı" olacağını söyler (Görsel 1).

Meryem bakire olduğunu, hemen hamile kalmasının mümkün olmadığını söylese² de Gabriel bu bebeğin babasının Tanrı olacağını ve hamileliğin cinsel ilişkiye girilmeksizin gerçekleşeceğini belirtir. Bunun üzerine Meryem korkuyla karışık bir teslimiyetle teklifi kabul eder ve kuzeni Elizabeth'in evine (Meryem de aynı evde, Elizabeth ve kocası Zekariah'ın yanında yaşamaktadır) giderek durumu Elizabeth'e anlatmaya koyulur. Elizabeth'e selam verdiği anda İsa, Meryem'in rahmine düşer (Luke: 26: 38 NTE)³.

Meryem'e Müjde sahnesiyle ilgili yapılan böyle bir çıkarım, biçimsel betimlemelerin ve ilk bakışta göze çarpan simgesel motiflerin oluşturduğu analiz evrenine yeni bir boyut kazandırır: Artık elimizdeki tüm verileri kullanarak, manaya dönük bir sentez de yapabilmekteyizdir ve bu sentez, bambaşka bir çağda yapılan bir sanat yapıtını algılama potansiyelimizi de üst düzeye çıkarabilir.

Panofsky'nin üç aşamalı analizini Fra Angelico'nun eseri üzerinden örneklendirdik. Şimdi de türlü üsluplarla yüzlerce kez resmedilmiş bu konunun 2000'li yıllarda nasıl ele alındığına bakalım.

ÇAĞDAŞ SANAT VE İKONOĞRAFİ: RICHARD HAMILTON ÖRNEĞİ

Bu çalışmanın bağlamı, giriş bölümünde anlatılmaya çalışılan ikonografik okuma şeması üzerine kurulmuştur. Hamilton'ın *The Annunciation* isimli çalışmasını merkeze koyarak Panofsky'nin analiz yönteminin çağdaş sanat dilinde nasıl karşılık bulabileceğini, yine bu şema üzerinden tartışacağız. Fakat bundan önce, çağdaş sanatın öncülleri olan postmodern sanatçıların amaçlarını kısaca hatırlatmak gerekiyor. Nancy Atakan'ın *Sanatta Alternatif Arayışlar* çalışmasında sıralanan 1980'lerin "genç kuşak sanatçıların" hedefleri, aşağıda aynıyla alıntılanmıştır (2015: 11):

² Meryem, Yeni Ahit'te sadece dört yerde konuşturulur. Konuşmalardan biri budur: "Bakire olduğuma göre, bu nasıl mümkün olacak?" (Lk 1: 34)

³ Bu makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

- Güçlü sanat kurumlarının varsayımlarını yıkmak
- Sanat nesnesinin önemini ve sanatın alınan-satılan bir mal olması düşüncesini azaltmak
- Algılama sınırlarını sorgulamak
- İmge ve dil arasındaki ilişkileri irdelemek
- Sanat kavramını estetikten ayırmak
- Süreç/ürün ilişkisini sorgulamak
- Galeri/müze/sanat dergisi sistemine bir alternatif geliştirerek, sanat yapıtlarını yaygınlaştırmak için yeni yollar bulmak
- Sanat yapıtı, sanatçı ve izleyici arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak

Atakan'ın (2015) değerli tespitlerine ilave olarak, bu hedeflerin 1960'lardan itibaren yapıt üreten sanatçılarca da benimsendiğinin altını çizmek ve bu hedeflerin doğal sonucu olarak ortaya çıkan bazı olguları vurgulamak gerekir:

- Sanat yapıtının belgesinin (kaydının, fotoğrafının vs.) önem kazanması
- “Eser, şaheser” gibi modernizme⁴ özgü kavramların silikleşmesi; sanat nesnesinin “yapıt” veya “iş” gibi adlarla anılmaya başlanması
- Sanat yapıtının isminin (sanatçı tarafından seçilen ismin) önem kazanması

Son maddeyi örneklendirmek ve bu makalenin temel gayesine ulaşmasını sağlayabilmek için 2005 yılında Richard Hamilton tarafından üretilen *The Annunciation* adlı yapıtı incelemek yerinde olacaktır. Yapıtın ismi sayesinde, sanatçının Meryem'e Müjde konusunu speküle etmeyi hedeflediğini anlamaktayız.

Tıpkı Giriş bölümünde ele aldığımız Fra Angelico'nun Meryem'e Müjde adlı eserinde olduğu gibi bu kompozisyonda da ışık sol taraftan gelmekte, ana karakter sağ tarafta oturmaktadır. Sağdaki resmi gören herkesin yapabileceği bu tespitleri ilerletip, resimdeki biçimsel unsurları tek tek saydığımızda ön-ikonografik betimleme aşamasını geride bırakmış oluruz.

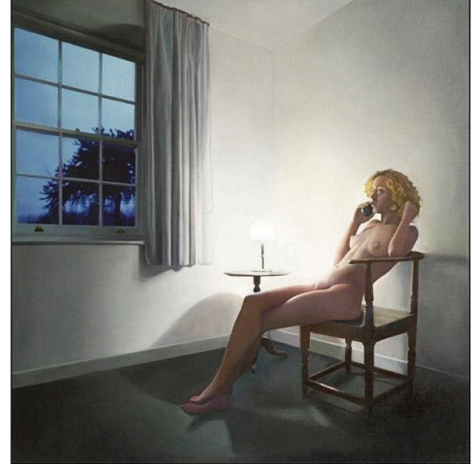
İkinci olarak, resimdeki kadın figürün oldukça rahat, kendinden emin gözüktüğü; ortamın da huzurlu ve dingin olduğu, telefonla konuşurken muhtemelen karşı tarafı dinleme ve duyduklarına şaşırma halinde olduğuyla ilgili izlenimlerimiz, yapıt üzerinde yaptığımız ikonografik analizin parçalarını oluşturur.

Son olarak; yapıtın isminin *The Annunciation* olmasından hareketle, bu resimdeki kadın figürün Meryem olduğunu, dolayısıyla konuştuğu kişinin kaçınılmaz olarak Melek Gabriel'i temsil ettiğini ve “müjdenin” bu kez telefonla verildiğini anlayabiliyorsak ikonografik sentez aşamasındayız demektir. Bunu yapmakla, çağdaş sanatta Hristiyan ikonografisini çalıştırmış ve semboller üzerinde doğru bir okuma yapabilmiş olduk. Fakat çağdaş sanat yapıtları karşısında daha üst düzeyde bir sanatsal yargı geliştirebilmek için bu saptamalar da yetersiz kalır. Örneğin, figürün neden çıplak resmedildiği üzerinde mutlaka durmak gerekir. Çağdaş sanatta kavramsallık son derece önemli ve öncelikli olduğu için sanatçı tarafından vurgulanan her şeyin bir sebebi olmalıdır. Modern sanatın aksine, çağdaş sanatta sanatçının keyfiyetinden kaynaklanan tesadüflere pek rastlanmaz.

Bu parantezden sonra Hamilton'ın resmine geri dönüp, kadın figürün neden çıplak ve kendinden son derece emin bir halde resmedildiğini anlamaya çalışalım:

Her ne kadar *Annunciation* sahnesinde Meryem'e Tanrı katından sunulanın sadece bir “teklif” olduğunu; kabul edilip edilmemesinin ise Meryem'in özgür iradesine bırakıldığını savunanlar olsa da bazı feminist kuramcılar, Meryem'e “yaşatılan” hamileliği kadının toplumdaki pasifizasyonu ile ilişkilendirerek, eril muktedirin dayatmacı egemenliğini eleştirir. Ayrıca, Hristiyanlığın kadını “lanetli Havva” ve “kutsal Meryem” olarak “bölen” bir tarafı olduğu da pek çok düşünür tarafından dile getirilmiştir. “(...) bu dinin ilk önemli teologu sayılabilecek Aziz Augustinus kadını (hangi amaca hizmet ettiğine bakarak) ya lanetli ya da kutsal olarak tasvir eder” (Cepdibi, 2019: 5). Kadını ikiye bölen erk ile ilgili yapılan bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda, Richard Hamilton'ın resminin bir tür meydan okumayı barındırdığını anlıyoruz.

Söz konusu çağdaş sanat olunca, Panofsky'nin üç aşamalı eser inceleme yöntemini daha da derinleştirme gerekliliği sonuç bölümünde açıklanmaya çalışılmıştır.

Görsel 2: Richard Hamilton, *The Annunciation* (Meryem'e Müjde), Tate Museum, 2005.

⁴Bu makalede sıkça kullanılan modernizm ve postmodernizm kavramları ile sadece görsel sanatlardaki temsiliyetler kastedilmektedir.

SONUÇ

Panofsky'nin üç aşamalı sentez yöntemini irdelemeye ve bu yöntemin çağdaş sanattaki karşılığını incelemeye odaklanan bu çalışmada, konusunu İncil'den alan bir çağdaş sanat yapıtını değerlendirirken sadece klasik ikonolojiyi çalıştırmanın yeterli olmadığı görülmüştür. Fra Angelico'nun 1400'li yıllarda ortaya koyduğu eser, İncil'de yer alan "Meryem'e Müjde" bölümü üzerinden rahatlıkla okunabilmektedir. Fakat odağımız çağdaş sanat olunca, Nancy Atakan'ın (2015: 11) sıraladığı hedeflere, yani çağdaş sanatın kendi doğasından gelen özelliklere de değinmemiz gerekmektedir. Postmodern sanatçıların amaçları arasında anılan "güçlü sanat kurumlarının varsayımlarını yıkmak" ifadesi çok yerinde olmakla birlikte, bu sanatçıların genel olarak bütün güçlü kurumların iktidarını sarsmayı hedeflediklerini gözlemliyoruz. Örneğin Christo ve Jeanne-Claude'un Almanya'daki Parlamento Binası'nın tamamını devasa kumaşlarla "paketlediklerini" biliyoruz. Bu sarsıcı ve sert tavrın bir benzeri, Hamilton'ın Meryem'e Müjde adlı yapıtında da karşımıza çıkmaktadır. İki bin yıldan fazla süredir işlenen Annunciation konulu eserlerde, yüzünde ve bedeninde daima vakur bir kabulleniş ifadesiyle resmedilen Meryem; Hamilton'ın zihninde cesur, kendinden emin, hatta bulunduğu odanın düzenine bakılırsa belki de yalnız yaşayan ve kendi hayatına egemen olan bir genç kadın olarak belirmiştir. Buradaki çıplaklığın, 1980'li yıllardan itibaren Guerrilla Girls (Gerilla Kızlar) gibi sanatçı inisiyatiflerinin protesto ettiği "kadın bedeninin teşhiri veya metalaştırılması" unsuruna hizmet ettiğini söyleyemeyiz. Bunun sebebi, klasik bağlamıyla Hristiyan ikonografisinin, çağdaş bağlamıyla ise Anti-Hristiyan-Feminist hareketin varlığını bilmemizdir.

Demek ki -konusunu kadim öğretilerden aldığı durumlarda bile- çağdaş sanat yapıtlarının karşısında yeni bir estetik yaşantı kurabilmek için daha kapsamlı bir zihinsel sondaja gereksinim duymaktayız. Örneğin, 1960'lı yıllardan itibaren yapıt üreten postmodern sanatçıların;

- sanat eylemlerini ve bildirimlerini,
- sermaye sahiplerine ve sergileme sistemlerine baş kaldırmalarının tarihçesini ve güçlü kurumların karşısında elde ettikleri kazanımları,
- modernist sanatçıların dayattığı "dâhilik ile delilik arasında gezinen sanatçı" prototipinin yarattığı konforlu alan sayesinde elde ettikleri dokunulmazlıklarını düşürme başarısını,
- modernizmin temsilcilerinin önemli bir kısmının -yukarıdaki maddenin doğal bir sonucu olarak gelişen- keyfi kararlarından kaynaklanan gelişigüzeelliği dayatmasına ve bu yolla sanat dünyasını domine ve manipüle etmesine⁵ karşın geliştirdikleri rasyonel tutumlarını,
- sanat tarihi yazımının taraflı ve öznel oluşunu eleştirmek için yürüttükleri aktivizmi ve kazanımlarını da kapsayan tüm sanat merkezli zihinsel bagajları sırtımızda taşımamız gerekebilir.

Ancak bu yolla, yani Panofsky'nin üç katmanlı anlam şemasını da aşarak veya ona yeni bir boyut ekleyerek çağdaş sanat yapıtıyla sağlıklı bir ilişki kurabiliriz.

Çalışma kapsamında altı çizilmeye değer görülen bir başka husus, çağdaş sanatın içkin dinamikleri gereğince sadece kendine hizmet ediyor oluşudur. Atakan'ın sıraladığı maddelere baktığımızda postmodern sanatçıların hedeflerini görmenin ötesinde, modernizm ve modernizm öncesinin konjonktürünü de okuyabilmekteyiz. Zira bu hedeflerin aynı zamanda modernist sanat geleneğinin zayıf yanlarına projeksiyon tutan bir yanı da vardır. Özellikle akademi, sermaye ve sanat eleştirmenliği gibi belli başlı sacayaklarının kastedildiği "güçlü sanat kurumlarının varsayımlarını yıkmak" ve "galeri/müze/sanat dergisi sistemine bir alternatif geliştirerek, sanat yapıtlarını yaygınlaştırmak için yeni yollar bulmak" (Atakan, 2015: 11) ifadeleri modern sanatın zaman içinde aşındırdığı, eskittiği ve işlevsizleştirdiği yerlerin de tanımını yapar. Bu yüzden postmodernistlere göre bu türden araçlar alımlayıcı, sanatçı ve yapıtın arasından çekildiğinde geriye kalan salt sanat olacaktır. Hedeflerinin tam anlamıyla gerçekleşip gerçekleşmediği başka bir tartışmanın konusu olsa da burada karşı olunanın yalnız modernizm olmadığını görürüz; tarih boyunca sanatçıların güçlü kurumların himayesinde çalışmalarına getirilen bir eleştiri de vardır. Bu himaye sanatın ontolojik katmanlarını doğru okumamıza engel olmaktadır.

Çünkü kendinden başka herhangi bir sorunu çözen, "bir işe yarayan" yapıtlara yaklaşırken aramıza bir mesafe girer. Örneğin dinî hikâyeleri tasvir etmekle görevli bir ressam olan Cimabue'nin yapıtının karşısında geliştirdiğimiz alımlayıcı tavrının içinde, onun tarikatlarla olan ilişkisini bilmemizin de payı vardır. Sanatın kendi merkezinden başka bir yere yönelmesi, dinî hikâyeleri yaygınlaştırmak gibi pratik bir amaca hizmet etmesi alımlayıcı ve eser arasında gelişmesi gereken estetik yaşantıyı zedeler. Buna rağmen, konuyla amaçlanandan bağımsız olarak plastik dilin tıpkı yaşayan bir organizma gibi evrimleşme özelliği vardır.

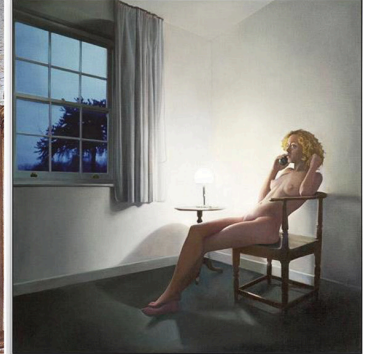
⁵ Örnek: Modernizmin ustalarından Piet Mondrian'ın New York City-I adlı soyut eserinin çeşitli müzelerde 75 yıldır ters sergilendiği sanat tarihçi Susanne Meyer-Büser tarafından Ekim 2022'de saptanmıştır. Buna rağmen "eserin zarar görmemesi için" aynı şekilde; yani baş aşağı sergilenmesine devam edilmesine karar verilmiştir (The Guardian-Philip Oltermann, 2022).

Görsel 3: *The Annunciation sahnesi, 2. yy., Priscilla Katakombu, Roma.*

Görsel 4: *Solda: Fra Angelico, Annunciation (Meryem'e Müjde), Fresk, San Marco Müzesi (Floransa), 1445. Sağda: Richard Hamilton, The Annunciation (Meryem'e Müjde), Tate Museum, 2005.*

Bu makalede sıkça anılan Richard Hamilton'ın seçtiği, bilinen en eski tasvirine Priscilla Katakombu'nda rastlanan (Görsel 3) "Meryem'e Müjde" konusunu Leonardo da Vinci, El Greco, Salomon Koninck gibi büyük ressamlar da farklı biçimsel üsluplarda resmetmiştir. Bu nedenle bu tip kadim temaları incelemek, plastik dilin evrimsel serüvenine şahitlik etmek gibidir (Görsel 4).

Fra Angelico'nun Meryem'i ile Hamilton'ın Meryem'i arasında kurulacak zihinsel bir köprü çağdaş sanatın yıkıp başka bir halde yeniden ürettiği ikonlarla selamlaşmamıza ve bu yolla ikonoloji hakkında tekrar düşünmemize olanak sağlayacaktır. Panofsky'nin klasik ve modern eserler için öngördüğü betimleme, analiz ve sentez veçhelerinin ardına eklenecek yeni bir "değerlendirme" aşamasının niteliği ve yöntemi güçlendikçe çağdaş sanat okumalarının müphemliği dağılacaktır.

KAYNAKÇA

Atakan, N. (2015). Sanatta alternatif arayışlar. (Çev. Z. Rona). İzmir: Karakalem Kitabevi.

Kılıç Cepdibi, A. (2019). Ataerkil düşünce, bilgi ve iktidar ilişkilerine meydan okuyan bir praksis felsefesi olarak feminizm ve Türkiyeli feministler. Felsefelogos, Sayı:73, 2019-2, 1-28.

Panofsky, E. (1967). Studies in iconology: humanistic themes in the art of the Renaissance. Routledge.

Panofsky, E. (2012). İkonoloji araştırmaları-Rönesans sanatında insancıl temalar. (Çev. O. Düz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Oltermann, P. (2022). Mondrian painting has been hanging upside down for 75 years [URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/oct/28/mondrian-painting-has-been-hanging-upside-down-for-75-years>] internet adresinden 28 Ekim 2022 tarihinde edinilmiştir.

Wölfflin, H. (2015). Sanat tarihinin temel kavramları. (Çev. A. Cemal). İstanbul: Hayalperest Yayınevi. İncil. [URL: <https://www.biblegateway.com>] internet adresinden 19 Ağustos 2022 tarihinde edinilmiştir.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1: Fra Angelico, Annunciation, Fresk, San Marco Müzesi (Floransa), [URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/art/great-works/great-works-annunciation-143845-fra-angelico-2027376.html>] internet adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinde edinilmiştir.

Görsel 2: Richard Hamilton, The Annunciation (Meryem'e Müjde), Tate Museum, 2005. [URL: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hamilton-the-annunciation-p20287>] internet adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinde edinilmiştir.

Görsel 3: Annunciation Sahnesi, 2. yy., Priscilla Katakombu (Via Salonia), Roma. [URL: <https://iconreader.wordpress.com/2012/03/25/oldest-surviving-icon-of-the-annunciation>] internet adresinden 10 Haziran 2022 tarihinde edinilmiştir.

Görsel 4: Fra Angelico, Annunciation, Fresk, San Marco Müzesi (Floransa), [URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/art/great-works/great-works-annunciation-143845-fra-angelico-2027376.html>] internet adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinde edinilmiştir.

Görsel 4: Richard Hamilton, The Annunciation (Meryem'e Müjde), Tate Museum, 2005. [URL: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hamilton-the-annunciation-p20287>] internet adresinden 18 Ağustos 2022 tarihinde edinilmiştir.